

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№7-8 (194-195)**

Київ 2017

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 7–8 (194–195). – К., 2017. – 126 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІІМЕ
Протокол № 3 від 24.07.2017 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., кандидат економічних наук
ДЕМЬОХІН В.А., кандидат технічних наук
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с.
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «Проф. Д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Техно–логічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДІРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Формування ринкових відносин в Україні, 2017. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12443ГР від 20.02.2017 року

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Б.М. ЦУКІН,
к.е.н., с.н.с., провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки
Н.В. КОНДУКОЦОВА,
аспірант,
Державного науково-дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки
Т.Г. СОРОЧИНЕЦЬ,
науковий співробітник,
Державного науково-дослідного інституту інформатизації і моделювання економіки

Реальний сектор як лідер національної економіки

Стаття присвячена дослідженню сутності реального сектору економіки. В ній запропоновано визначення поняття, типологія та складові реального сектору економіки за видами економічної діяльності та сегментами.

Ключові слова: реальний сектор економіки, валовий внутрішній продукт (ВВП), зростання, сегмент, виробництво та споживання продукції.

Б.Н. ЦУКИН,
к.э.н., с.н.с. ведущий научный сотрудник,
Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики
Н.В. КОНДУКОЦОВА,
аспирант,
Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики
Т.Г. СОРОЧИНЕЦ,
научный сотрудник,
Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики

Реальный сектор экономики как лидер национальной экономики

Статья посвящена исследованию сущности реального сектора экономики. В ней предложено определение понятия, типология и составляющие реального сектора экономики по видам экономической деятельности и сегментам.

Ключевые слова: реальный сектор экономики, валовой внутренний продукт (ВВП), рост, сегмент, производство и потребление продукции.

The real sector as the leader of the national economy

The article covers the study of the essence of the real sector of the economy. It proposes the definition, typology and components of the real sector of economy by economic activities and its segments.

Keywords: real sector of economy, gross domestic product (GDP), growth, segment, production and consumption.

Постановка проблеми. Реальний сектор економіки є важливою складовою національної економіки будь-якої країни та основною умовою для її стійкого розвитку та соціального добробуту держави. Але на сьогодні не існує чітко визначеного поняття реального сектору економіки, що перешкоджає ефективному функціонуванню механізмів державного регулювання пропорцій у базових видах економічної діяльності та розвитку національної економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню розвитку реального сектора економіки були присвячені роботи таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як Абрамов А. К., Грязнова А. Г., Черковца В. Н., Шабалін О. М., Маскулл Б. А., Кобілд Д., Мешков В. А., Рейзенберг Б. А. та ін. Незважаючи на повсякденне використання поняття «реальний сектор економіки», в економічних аналізах немає його чіткого методичного розуміння і єдиного визначення. Необхідність розгляду самого поняття реального сектора економіки має сенс на шляху виявлення його сутності, складових та місця в сучасній економічній системі.

Метою статті є комплексне наукове дослідження теоретичних та практичних засад визначення сутнісних характеристик та складових реального сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. В даний час реальному сектору економіки приділяється особлива увага, оскільки він не просто пов'язаний із задоволенням потреб населення, але і забезпечує наповнення бюджету, оскільки саме в ньому створюється більша частина валового внутрішнього продукту (ВВП). Він займає ключове місце в економіці розвинених країнах: для прикладу, на його частку припадає 54,5 % ВВП у Великобританії, 57,1 % – у Японії, 40 % – у США та 68 % – у Китаї [4]. Тому важливість реального сектора економіки України вже не підлягає сумніву.

Зусилля уряду першочергово мають бути спрямовані на підтримку і створення максимально сприятливих для його функціонування умов.

В економічній теорії і практиці останніх років широко застосовується теоретичний підхід до визначення сутності поняття «реальний сектор економіки», в якому дійсні, реальні елементи і категорії розглядаються в динамічній єдності з їх уявними «нереальними» антиподами (див. табл. 1).

Крім цих підходів в підручниках і довідковій літературі по економіці зустрічається наступна точка зору на сутність досліджуваного поняття. Тривалий час в нашій країні в якості макроекономічної моделі застосовувався баланс народного господарства (БНГ), який враховував не всю економіку, а тільки її виробничу сферу: галузі матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство і т. д.) і промислові послуги (вантажний транспорт, торгівля та ін.). Вважалося, що вартість створюється лише у виробничій сфері, а в невиробничій (наука, культура, охорона здоров'я, фінанси, пасажирський транспорт, оборона і багато іншого) лише споживається.

Сьогодні замість БНГ застосовується інша макроекономічна модель система національних рахунків (СНР). Система національних рахунків (СНР) – це сукупність взаємопов'язаних показників та класифікацій, яка віддзеркалює реальні явища і процеси економіки на макрорівні. Вона вміщує інформацію про всіх суб'єктів, що беруть участь у економічних процесах; відображає всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом та перерозподілом доходів, нагромадженням активів, кінцевим споживанням [4].

Автори деяких популярних підручників з економіки включають в реальний сектор «перш за все промисловість, сільське господарство, будівництво і транспорт» причому вони свідомо виводять

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки»

Назви підходу і основні його представники	Характеристика підходу	Основні недоліки підходу
<p>Маржиналістський – монетаристський підхід (К. Гедді, Б. Айкес, А. Іптаріонов)</p>	<p>У цьому підході «реальний» економіці протиставляється «віртуальна» або «фіктивна» продукція, яка реалізується не за допомогою грошового обміну, а бартерним шляхом. Дана складова враховується в «офіційному» ВВП, але не є ринковою, а тому і взагалі реальною. Навіть матеріальне виробництво з цієї точки зору є віртуальним, що не створює вартості, якщо його продукція не продається за гроші.</p> <p>Іншими словами, критерієм віднесення виробництва матеріальної продукції до сфери або реального, або віртуального секторів економіки обрана форма мінової вартості (грошова або негрошова), а наявність вартості виводиться з оплачуваною ціни.</p>	<p>Даний підхід втрачає субстанціональне уявлення про вартість товару. Ще А. Маршалл спеціально розглядав дві форми торгівлі: бартерну та таку, в якій вживається гроші. Різницю між ними він бачив в тому, що в бартерній торгівлі більше «невизначеності в ринковому торзі», оскільки при ній, щоб досягти рівноваги, треба змінювати граничну корисність обмінюваних товарів. Але якщо бартерна угода відбулася, то стався і реальний ринковий обмін, хоча і без грошей.</p> <p>Матеріальне виробництво не може бути не реальним, віртуальним, що не створює вартість лише через те, що його продукція продається не за гроші. Звичайно, при бартерній угоді немає загального еквівалента, але є особливий еквівалент і він є ціною товару. Інша справа, що офіційний облік таких цін в сукупному вимірі достатньо заплутаний.</p> <p>Так як представники даного напрямку трактування реального сектора економіки пов'язують з грошима, природно, що вони знімають акцент з відмінності між реальним і фінансовими секторами і відходять, по суті, від аналізу гострого протистояння, що виникло сьогодні в українській економіці.</p>
<p>Марксистський підхід (К. Маркс, В.Н. Черковец)</p>	<p>Капітал – не річ, а виробниче відношення, яке представлено в речі. Відтворення капіталу (в простому і розширеному масштабах) відбувається у формі його безперервного кругообігу і зовнішньоторговельного обороту. Здійснюючи цей рух, капітал проходить три стадії і перебуває в трьох функціональних формах: грошовій, продуктивній і товарній. Тільки на другій стадії відбувається реальне збільшення капіталу – на основі створення додаткової вартості. Однак дійсний капітал – весь промисловий капітал в складі грошового, продуктивного і товарного капіталу, тому що тільки в рамках єдності цих частин може мати місце збереження і зростання початкового капіталу.</p> <p>Поняття дійсного капіталу розширюється за рахунок торгового і позичкового капіталів як відокремлених форм промислового капіталу.</p> <p>Дійсному капіталу протистоїть капітал, що функціонує на фондовому ринку, так званий фіктивний. Під фіктивним капіталом розуміється капітал, який втілений в цінних паперах (акціях, облігаціях, векселях і т.д.).</p> <p>Крім того, грошовий капітал не завжди є дійсний. Не будучи включеним в власний рух промислового капіталу або його обслуговування, він є лише потенційним, тобто капіталом можливості, а не дійсності.</p> <p>Таким чином, реальний сектор економіки повинен включати в себе перш за все матеріальне виробництво. Але це хоча необхідна, та не достатня умова. В реальний сектор включається також торгівля та частина фінансового сектора, представлена посередницькою діяльністю банків і страхових установ (банківська і страхова прибуток), яка вносить свій внесок у ВВП. Але операції, пов'язані з придбанням фінансових зобов'язань і фінансових активів, як такі, що тільки перерозподіляють, в створенні ВВП не беруть участь і утворюють нереальний фінансовий сектор економіки (його іноді називають «фінансовий сектор у вузькому сенсі»).</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Протиставлення реальному сектору лише спекулятивного сектора фондового ринку призводить до того, що поняття «реального сектора економіки» поглинає всю економічну діяльність. 2. Процеси концентрації і централізації (реального) капіталу можуть бути опосередковані за допомогою інструментів фондового ринку. На жаль, в Україні роль фондового ринку в залученні інвестицій ще недостатньо висока, оскільки вільні капітали «ховаються» в одяг «портфельних» інвестицій і не бажають піддаватися ризику прямих (особливо довгострокових) інвестицій в реальний сектор, тим більше в його ядро – матеріальне виробництво.

Джерело: [2]

торговельну діяльність за межі реального сектора, суперечачи цим самим собі, адже торгівля є однією з різновидів промислових послуг і, отже, входить у виробничу сферу, де створюється вартість.

Ще одне визначення дається в «Економічному енциклопедичному словнику», згідно з яким «реальний сектор включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних та переробних галузей промисловості, сільське господарство, сферу надання промислових, побутових та інших послуг» [8]. У цьому визначенні, як і в підході В.Н. Черковца, критерієм віднесення галузей економіки до її реального сектору є дотримання принципу доли у виробництві ВВП.

А.Г. Грязнова також вважає, що реальний сектор – це сектор, де створюється ВВП. Він включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних і переробних галузей промисловості, сільського господарства, сфери надання промислових, побутових та інших послуг.

О.В. Соловйова розглядає реальний сектор економіки як в широкому, так і вузькому сенсі. При цьому, реальний сектор в широкому розумінні являє собою сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій і неринковій основі. У вузькому розумінні реальний сектор економіки представлений сукупністю господарюючих суб'єктів галузей матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок – в частині обслуговування руху матеріального продукту, а також матеріально-технічне забезпечення), в яких створюється матеріально-речовий продукт і здійснюються пов'язані з його рухом функції і операції.

В.І. Суханов вказує на те, що базовою основою реального сектора економіки є види економічної діяльності, які виробляють товари, а саме промисловість, сільське господарство, рибне господарство, будівництво, виробництво і розподіл електроенергії, газу, води.

Аналогічної думки дотримується М.В. Вигодін, розуміючи під реальним сектором економіки сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів (включаючи сільськогосподарську продукцію) і надання нефінансових послуг в сферах транспорту, зв'язку, торгівлі та будівництва.

А ось Я.В. Сергієнко виключає зі складу реального сектора економіки господарюючі суб'єкти,

діяльність яких здійснюється на неринковій основі і визначає його як сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій основі. Г.Г. Барсегов і О.К. Абрамов досить оригінально визначають реальний сектор економіки як сукупність малих, середніх, великих суб'єктів господарювання на якійсь території, діяльність яких орієнтована на виробництво продуктів і товарів та надання послуг.

Характеризуючи сутність вказаного терміну, слід відзначити його тісний взаємозв'язок з галузями сфери матеріального виробництва. Більшість вчених, а саме О.М. Шабалін, Б.О. Маскулл, К.Д. Кобілд, ототожнюють ці два поняття і не відносять до нього послуги, торгівлю, науку. Поряд з цією точкою зору існують інші, де має місце ототожнення реального сектору економіки з поняттям «сфера виробництва товару». Однак матеріальне виробництво не в повному обсязі відповідає терміну «реальна економіка», оскільки не включає торгово-посередницькі послуги. У великому економічному словнику «реальний» означає «справжній, існуючий в дійсності», а галузі сфери послуг дійсно існують, тому правомірно відносити їх до реального сектору. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне оперувати такими поняттями, як «матеріальне виробництво» і «нематеріальне виробництво», «матеріальні послуги» та «нематеріальні послуги».

До сфери матеріального виробництва належать галузі і підприємства, в яких виробляються матеріальні блага: промисловість, сільське і лісове господарство, а також галузі, де надаються матеріальні послуги: будівництво, готельний бізнес, транспорт, зв'язок, громадське харчування, адже саме тут створюються найважливіші макроекономічні показники, такі як ВВП, національний дохід і т.д.

Нематеріальне виробництво забезпечує матеріальне виробництво науковими, інформаційними та іншими нематеріальними послугами, такими як охорона здоров'я, освітні науки, культура, мистецтво, спорт і т.п.

Не є тотожними і поняття «реальна економіка» і «сфера виробництва товарів», оскільки в реальну економіку включаються як торгівля, так і сфера послуг.

Головним аспектом приналежності секторів економіки до реального сектору є його спроможність створювати доданий продукт, який слугує джерелом розвитку галузям соціальної сфери і соціально-економічного прогресу в цілому.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, на наш погляд поняття «реальний сектор економіки» – це сукупність виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту.

На рисунку 2 наведена структура реального сектору економіки з точки зору виробництва та споживання продуктів реального сектору економіки.

Зміну питомої ваги реального сектору в національній економіці за останні 8 років наведено у таблиці 2. Треба враховувати, що у 2007 році економіка мала інтенсивне зростання. 2009 рік був рекордно кризовим (падіння ВВП у 15 відсотків) і 2014 рік знову кризовий із падінням ВВП на 6 відсотків. За досліджений період 2007–2014 рр., який мав два надкризові роки 2009 і 2014 рр. і може вважатися несприятливим для функціонування реального сектору, його частка за показником випуску товарів і послуг зменшилася на 4,4 відсоткових пункти. Через свою високу капіталоємність реальний сектор вважається дуже чутливим до економічних криз і зменшення сукупного попиту.

Це підтверджується наведеними в таблиці 2 показниками. З 6-ти показників найменше зменшення частки реального сектору відбулося за обсягами експорту (на 2 відсоткові пункти) і найбільше – за обсягами податків (на 15 відсотко-

вих пунктів). Причиною цих трендів може бути той факт, що експорт пов'язаний із зовнішнім попитом і менше залежить від внутрішніх проблем української економіки, а різке зменшення сплачених податків є наслідком падіння внутрішнього попиту і рентабельності виробництва матеріальних товарів і послуг. Зростання частки реального сектору за обсягами нагромадження капіталу пояснюється високою капіталоємністю реального сектору, інерційністю інвестиційних програм і зменшенням інвестицій в інших галузях економіки в кризові роки.

Для реального сектору, як і для економіки у цілому, 2014–2015 рр. стали періодами значних випробувань. Саме реальний сектор відчув нищівного удару в ході збройного протистояння – розташовані у східних регіонах виробництва вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експорту, зазнали величезних втрат, було знищено низку транспортно-логістичних об'єктів.

За підсумками 2014 року промислове виробництво в Україні знизилося на 10,7%. Криза торкнулася всіх базових галузей, починаючи від металургії та хімічної промисловості – і закінчуючи машинобудуванням і видобутком корисних копалин Єдиною галуззю, яка показала невелике зростання, стало сільське господарство, та й то, завдяки гарному врожаю зерна. Істотне погіршення економіч-

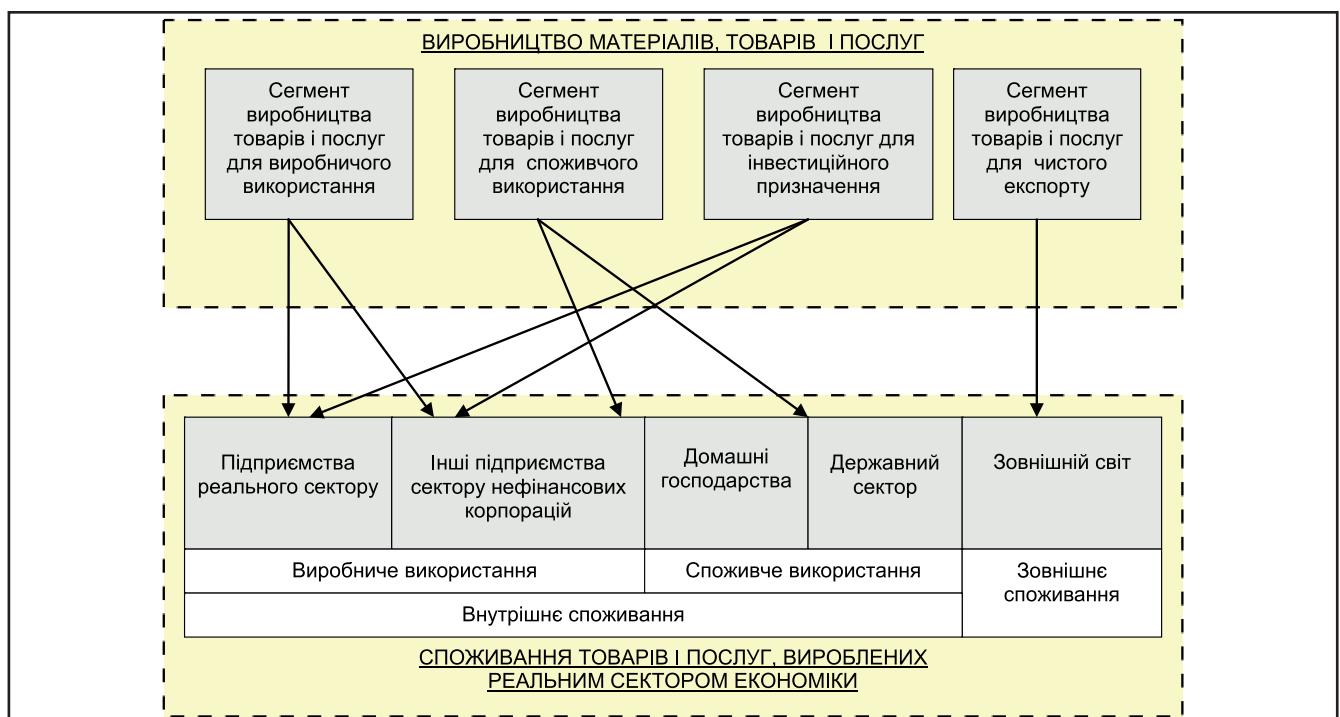

Рисунок 1. Типологія та склад реального сектору економіки з урахування використаної продукції

Таблиця 2. Показники реального сектору економіки (у споживчих цінах)

	2007 р.		Питома вага (%)	2014 р.		Питома вага (%)
	Вся економіка	Реальний сектор економіки		Вся економіка	Реальний сектор економіки	
Випуск товарів та послуг	1831257	1310892	71,6	4038547	2712096	67,2
Кінцеве споживання	552136	375488	68,0	1417086	912577	64,4
Валове нагромадження основного капіталу	198348	183576	92,6	224327	212717	94,8
Експорт товарів і послуг	323205	302657	93,6	771129	705994	91,6
Оплата праці найманих працівників	351936	182120	51,8	734943	309026	42,0
Валовий прибуток, змішаний доход	280954	166357	59,2	647781	321820	49,7
Податки за виключенням субсидій на продукти	85937	80857	94,1	233213	2712096	78,3

ної ситуації обумовлено, в першу чергу, веденням військових дій на сході України і низьким зовнішнім попитом на тлі накопичених макроекономічних дисбалансів у попередні періоди [1].

Проблема розвитку реального сектору економіки стає дуже значимою, її вирішення забезпечить підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України. Питання вироблення та реалізації довгострокової антикризової програми розвитку, спрямованої на структурну модернізацію економіки, вирішення важливих соціально-економічних проблем, розвиток внутрішнього ринку, підтримку широкомасштабного підприємництва потребує нагального вирішення.

Висновки

Під поняттям реального сектору економіки необхідно розуміти частину національної економіки – виробничо-господарський комплекс, представлений сукупністю виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі, для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту. Головними функціями реального сектору економіки є формування ВВП та національного доходу, задоволення національних та сукупних потреб, формування конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Важливість реально сектору економіки, його комплексна роль у вирішенні системних завдань неодноразово актуалізувала потребу у визначенні його місця і ролі при формуванні системи економічної безпеки держави, на що і будуть спрямовані подальші дослідження у рамках вирішення цієї проблеми.

А чітке галузеве розмежування по секторам економіки у їх офіційному методологічному закріпленні не тільки закрийє питання суперечностей категорійних понять, а й практично дасть можливість реалізації безпохибного аналізу та прогнозуванню економічних явищ.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Модернізація реального сектору економіки є основою успішного розвитку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/analytics/modernizatsiya-realnogo-sektora-ekonomiki-yavlyaetsya-osnovoy-03032015164300>.
2. Балаганский С. П. Реальный сектор экономики как объект экономического анализа / С. П. Балаганский // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета: Сборник научных трудов. Вип. 1(40). Россия – С., 2012, С.9–12.
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 876 с.
4. Іляш Н. І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» / Н. І. Іляш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 59–62.
5. Ключин Д.В. Структура та форми доходу реального сектору економіки // Економіст. – серпень 2004. – № 8. – С. 32–35.
6. Кваснюк Б.Є., Ключин Д.В. Темпи і пропорції розвитку реального сектору економіки в Україні // Еко-

номіка і прогнозування. – 2004.–№ 3.–С.74–92.
Особистий внесок – визначено прогноз розвитку реального сектора економіки до 2015 р.

7. Національна економіка: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович : за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

8. Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л.И. Абалкин., М., 1999.

9. Эффективный экономический рост: теория и практика: Учебное пособие для студентов экономических вузов / Под ред. Т.В. Чечеловой – М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 320 с.

В.Е. ЛІР,
к.е.н., пров. наук. співр., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
У.Е. ПИСЬМЕННА,
к.е.н., ст. наук. співр., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Формування ринку енергоефективних технологій та послуг як економічного механізму реалізації політики сталого розвитку

Подається аналіз світового досвіду формування ринку енергоефективних технологій в контексті цілей сталого розвитку. Розглядаються сучасний стан та особливості реалізації державної політики енергоефективності в Україні, зокрема наведений галузевий розподіл потенціалу енергоефективності та перелік найбільш перспективних технологій для впровадження у реальному секторі економіки. Визначені проблеми та шляхи активізації використання сучасних схем фінансування за участі в реалізації енергозберігаючих проектів енергосервісних компаній.

Ключові слова: сталий розвиток, енергоефективність, механізми фінансування, енергосервісні компанії, перфоманс–контрактинг.

В.Э. ЛІР,
к.э.н., вед. науч. сотр., ГУ «Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины»,
У.Е. ПИСЬМЕННАЯ,
к.э.н., ст. науч. сотр., ГУ «Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины»

Формирование рынка энергоэффективных технологий и услуг как экономического механизма реализации политики устойчивого развития

Приведен анализ мирового опыта формирования рынка энергоэффективных технологий в контексте целей устойчивого развития. Рассматриваются современное состояние и особенности реализации государственной политики энергоэффективности в Украине, в частности приведено отраслевое распределение потенциала энергоэффективности и перечень наиболее перспективных технологий для внедрения в реальном секторе экономики. Обозначены проблемы и пути активизации использования современных схем финансирования с участием в реализации энергосберегающих проектов энергосервисных компаний.

Ключевые слова: устойчивое развитие, энергоэффективность, механизмы финансирования, энергосервисные компании, перрфоманс – контрактинг.

V. LIR,
Ph. D., Organization «Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences»
U. PYSMENNA,
Ph. D., Organization «Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences»

The formation of energy efficient technologies and services market as an economic mechanism of sustainable development policy implementation

The analysis of world experience of the formation of efficient technologies and services market within the framework of the sustainable development goals is provided. Described are the modern state

and the peculiarities of the state energy efficiency policy in Ukraine. Particularly, presented are the industry distribution of energy efficiency potential and the list of the most prospective technologies to be implemented in the real sector of economy. Defined are the problems and the ways to enhance the application of modern financing schemes with the participation of energy servicing companies.

Keywords: *sustainable development, energy efficiency, financing mechanisms, energy servicing companies, performance contracting*

Постановка проблеми. Стратегічний напрям розширення внутрішнього ринку та імпортозаміщення, а також збільшення експортного потенціалу економіки України передбачає спрямування ресурсів насамперед на виробництво товарів та послуг, які здатні конкурувати на зовнішніх та внутрішньому ринку. Енергоефективність стає потужним фактором інноваційного розвитку та конкурентоспроможності економіки за рахунок міжгалузевих системних ефектів та структурних змін. Попит на енергоефективність та нові ринки технологій використання альтернативних джерел енергії дають поштовх для розвитку таких галузей як: енергомашинобудування, виробництво сучасних матеріалів, біотехнологій, нанотехнологій, тобто формують кластери «зелених (екологічно чистих) технологій», які активно створюють країни-лідери світової економіки. Додаткові соціальні ефекти полягають у збільшенні робочих місць та поліпшенні екологічної ситуації, що впливає на якість життєдіяльності. Натомість, реалізація державної політики енергоефективності тривалий час ґрунтувалася на бюджетних асигнуваннях, які були передбачені державними програмами енергоефективності. У 2017 році відбувається перехід на формування нової моделі фінансування енергозберігаючих проектів через новостворений Державний фонд енергоефективності України. У цьому контексті актуальним питанням є дослідження сучасного стану розвитку вітчизняних енерготехнологій та обладнання, адже вирішити проблему підвищення ефективного використання енергетичних ресурсів можливо виключно шляхом удосконалення економічного механізму, а саме формуванням конкурентного ринку енергозберігаючих технологій та послуг.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження ринку енергоефективних технологій та послуг розпочалися одночасно із його зародженням у вигляді досліджень цінової еластичності, управління попитом, енергетичної політики у секторі енергоспоживання [1]. Аналізуючи фактори та бар'єри розвитку енергосервісу,

дослідники (напр., П.Бертольд, П. Боза-Кісс [2]) дійшли висновку про те, що початок активного розвитку припав на період 2010–2013 рр, при існуванні певних шаблонів розвитку цього ринку по багатьох країнах світу, не зважаючи на міжкраїнні відмінності. Наголошено на провідній ролі енергетичних політик паралельно із дією ринкових механізмів у становленні та розвитку цього ринку.

Численні публікації присвячені дослідженням регіональних ринків енергоефективних та, зокрема, енергосервісних послуг у світі (напр., Н.Сухонен та ін. [3], А. Панталео [4] В.Степаненко [5] та багато інших). Цікавим є співставлення показників розвитку енергоефективних ринків (обсяг, термін дії, кількість суб'єктів) та індикаторів країн, у яких такі ринки функціонують (глобальний індекс інновацій, ВВП, енергомісткість ВВП, вуглецева інтенсивність ВВП тощо) [6].

Метою статті є визначення передумов, потенціалу та перспективних напрямів формування в Україні ринку енергоефективних технологій і суміжних послуг, як механізму реалізації державної політики сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати рейтингу Ukrainian Energy Index, показник енергоефективності для вітчизняної економіки становить 54,2% від середнього рівня країн ЄС [7]. Енергоефективність промисловості складає 51,1% від рівня ЄС, сільського господарства – 37,1%, сектора послуг – 46,1%, будівництва – 11,3%, житлового сектора – 61,9%. Потенціал енергозбереження для України складає 26,5 млн. тне, що відповідає приблизно 29,3 млрд. куб. м природного газу. У грошовому вимірі можлива економія складає 11,4 млрд євро (у цінах 2010 р.). Промисловість і житловий сектор мають найвищий потенціал для економії енергоресурсів, оскільки вони є найбільшими споживачами енергоресурсів. Питома вага промисловості та житлового сектора в енергозбереженні України складає 48,0% і 34,9% відповідно.

Як зазначено у першій Національній доповіді про стан та перспективи реалізації державної політи-

ки енергоефективності зменшення енергоємності ВВП України, яке почалося з 2000 р., не може вважатися результатом цілеспрямованої державної політики енергоефективності, або дій ринкових факторів прояву цінової еластичності енергоспоживання [8]. Значно більшою мірою мали вплив інші фактори, наприклад, ефект масштабу виробництва – зменшення частки умовно–постійних витрат у собівартості продукції. Зменшення питомих витрат енергоресурсів на виробництво окремих видів товарів та послуг відбулося внаслідок відносно невеликої кількості енергозберігаючих проєктів з модернізації виробництва, що свідчить про відсутність радикального та системного характеру державної політики енергоефективності, а також про недосконалість економічного механізму реалізації цієї політики. У цьому контексті низький рівень енергоефективності економіки України впродовж багатьох років формує попит на активізацію державної політики енергоефективності.

Разом з тим, шляхи і методи реалізації державної політики енергоефективності потребують удосконалення, адже тривалий час при реалізації енергозберігаючих програм пріоритет віддавався адміністративно–організаційним та контролюючим заходам, що не відповідає вимогам часу. Суб'єкти господарювання часто мають недостатню економічну вигоду від реалізації проєктів енергозбереження через силу можливостей отримання певного рівня прибутковості нееконічними методами (несплата податків, заниження заробітної плати тощо), що підриває основи енергоефективності.

Інша причина гальмування політики енергоефективності – це брак інформації про енергозберігаючі технології та устаткування. Іноземні компанії–постачальники такого устаткування, навіть коли об'єднуються для проведення спільних рекламних заходів в Україні, не можуть запропонувати комплексного, інтегрованого рішення своїм потенційним клієнтам, оскільки кожне підприємство, як правило, є вузькоспеціалізованим. Такі компанії, зазвичай, не переймаються вирішенням проблеми. Вони зацікавлені в просуванні апробованих методів, постачання свого устаткування.

Наразі відбувається новий етап реалізації політики енергоефективності, який орієнтований на європейські стандарти і здебільшого базується на державно–приватному партнерстві. З метою виконання зобов'язань, взятих Україною

в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, Держенергоефективності у 2015 р. підготовлено Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року, як це передбачено директивою 2006/32/ЄС Європейського парламенту і Ради від 5 квітня 2006 року. Загальною метою на національному рівні встановлено досягнення кількості збереженої енергії у 2020 р. у розмірі 9% середнього показника кінцевого внутрішнього енергоспоживання за період 2005–2009 років.

Проте, на теперішній час, ринок енергоефективних технологій та матеріалів знаходиться в Україні на початковому етапі розвитку. Частина компанії реалізує проєкти з енергоефективності, які в основному спрямовані на модернізацією промислового обладнання та будівельних споруд. Нові технології дозволяють або скоротити споживання того чи іншого енергоносія, або провести диверсифікацію між енергоносіями. Однак рівень пропозиції для вітчизняних споживачів на цьому сегменті ринку є достатньо обмеженим, оскільки виробництво такого обладнання в Україні практично не розвинене. Існує 5–6 вітчизняних машинобудівних заводів, які намагаються виробляти енергозберігаюче обладнання. Але промислові підприємства віддають перевагу імпортним технологіям, тому що вони дешевші і більш широко розповсюджені, що зменшує ризики. Врешті решт платоспроможний попит на нові енергозберігаючі матеріали кінцевого споживання задовольняється за рахунок імпорту готової товарної продукції.

Попит на енергоефективне формується у базових галузях і сегментах економіки, зокрема енергозбереження на об'єктах інфраструктури (освітлення, тепlopостачання, теплоізоляція будівель); енергозбереження та модернізація енергетики (парогазові установки, когенерація, котли з циркулюючим киплячим шаром та газифікацією вугілля, нове високоефективне теплообмінне та теплоутилізаційне обладнання, розвиток вітчизняного котлобудування, виробництво генераторів і трансформаторів, запровадження масового виробництва теплообмінного обладнання на основі нових розвинених конвективних поверхонь теплообміну, серійне виробництво обладнання для альтернативних джерел енергії, зокрема сонячна, вітрова енергетика, теплоенергонасосне обладнання, плівкові термоелектричні перетворювачі); енергозбереження в промисловості (уніфікова-

ні технології для застосування в декількох галузях промисловості з метою модернізації енергоспоживаючого (компресорні станції, промислові електродвигуни, системи управління енергоспоживанням) та енергетичного обладнання (утилізатори вторинних енергоресурсів і теплообмінні поверхні водяних економайзерів, калориферів котельних установок, котлів–утилізаторів, регенераторів, маслоохолоджувачів парових та газотурбінних установок, сухих градирень та повітряних конденсаторів тощо); енергозбереження та модернізація систем транспортування енергоресурсів (зменшення нормативних (технологічних) витрат в газопостачанні, передачі електроенергії), удосконалення систем обліку (лічильники, витратоміри плинних енергоносіїв, програмні комплекси обліку енергоносіїв з метою зменшення понаднормативних (комерційних) витрат); енергоефективність у житлово–комунальному господарстві (заміна споживання газу на електроенергію для побутових потреб, електро-теплоакумулявання, локальні системи енергозабезпечення); енергоефективність у будівництві (нові стандарти будівель, комплексні проекти типу «пасивний дім»); енергоефективність транспорту (нові високоефективні двигуни, використання реактивної енергії); Енергозбереження в сільському господарстві (устаткування для використання біопалива в сільськогосподарському виробництві);

Левову частку енергетичного обладнання для згаданих вище сфер енергоефективності (модернізація тепlopостачання у житловому та побутовому секторах, освітлення, мало– та середньоенергомісткі промислові процеси), а також пилогазоочисного обладнання для виконання вимог директиви 2010/75/ЄС можливо забезпечити зусиллями українських енергомашинобудівників, зокрема ПАТ «Монастирищенський машзавод», котельний завод МПВФ «Енергетик» (Черкаська обл.), СПКТБ «Енергомашпроект», (Київ), ХК «Укртехнопром», ІЦ «Енергомаш» (Харків), ВАТ «Мікем» (Суми) та ще багато інших. Тим більше що вітчизняне енергоефективне обладнання подекуди значно дешевше за зарубіжні аналоги.

У цьому контексті варто приділяти особливу увагу розвитку вітчизняної галузі енергомашинобудування шляхом сприяння виготовлення в Україні у промислових масштабах нового котельного обладнання, нових типів поверхонь високоінтенсивного теплообміну, енергогазотурбінних установок

нового покоління, енергетичного обладнання для відновлювальних джерел енергії з метою здешевлення модернізації електроенергетичної галузі.

Енергетичною стратегією України до 2035 року передбачено досягнути 25% частки енергії з ВДЕ. Вітчизняні підприємства, що спеціалізуються на виробництві енергогенеруючого обладнання з ВДЕ, а саме: Краматорський завод «Фурлендер Віндтехнолоджи», Рентехно, Александрійський завод «Промконверсія» тощо, здатні конкурувати з китайськими, японськими та американськими виробниками, випускаючи продукцію, прилаштовану до вітчизняних кліматичних умов.

Тривалий час виробничий та експортний потенціал української енергомашинобудівної промисловості ґрунтувався на історичних міжгалузевих коопераційних зв'язках з РФ, яка також формувала відповідний попит на російському ринку. Багато в чому такий стан справ був зумовлений типовістю стандартів та проектною документацією заснованою ще на радянських ГОСТах. Втрата російського ринку (обсяги експорту за період 2012–2015 рр. впали майже вдвічі) стала значною проблемою для енергомашинобудівної галузі, яка постала перед завданням радикальної зміни технологічної бази виробництва та пошуку нових ринків збуту своєї продукції. Тож рух у напрямі промислової незалежності значною мірою забезпечуватиме також і енергетичну незалежність України.

Відсутність гармонізованих з європейськими аналогами стандартів України щодо базових експортних груп промислової продукції, у тому числі енергетичного устаткування, які також включають і європейські вимоги екодизайну значною мірою унеможлиблює використання переваг ЗВТ та нарощування експорту у європейському напрямі. Освоєння українськими виробниками хоча б третини потенціалу ринку енергоефективних технологій та послуг у сегменті малої та середньої енергетики, обумовленого виконанням вимог ЄС щодо енергоефективності та екології – це, за нашими оцінками, 300 млн, повне освоєння – 1 млрд дол. США на рік до 2030 р.

Необхідною умовою розв'язання поставленої проблеми є досягнення інституційної спроможності в частині гармонізації систем технічного регулювання України та ЄС у сфері енергетики та енергоефективності. Угода про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (Угода АСАА) є частиною Угоди про асоціацію між

Україною та ЄС (ст. 57, гл. 3 «Технічні бар'єри у торгівлі»). В тексті Угоди зазначено, що Україна вживатиме необхідних заходів з метою поступового досягнення відповідності технічним регламентам ЄС і систем стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС і зобов'язується дотримуватися принципів і практики, викладених в актуальних рішеннях і Регламенті ЄС.

Більшість керівників підприємств недооцінюють можливості сучасних технологій, вважаючи, що економія від їх впровадження навряд чи перевищить 8–10%, тим часом як, згідно з європейською практикою, вона складає не менше 20–30%. Наразі не так вже і складно отримати кредит на закупівлю енергозберігаючого обладнання, скільки домогтися результатів з енергозбереження. Так, за однією з цільових програм фінансування Північної фінансової екологічної корпорації можна взяти кредит на енергозберігаючі розробки та переозброєння обсягом до 350 тис. євро на 4 роки під 6% річних. За цією схемою вже профінансовано близько 80 проектів, у тому числі 10 у Росії і 15 на Україні. Крім того, кредити на покупку іноземного обладнання можна отримати по лінії експортно-кредитних агентств ЄБРР – на строк від 5 років під 6–12% річних. Водночас, за свідченням енергоаудиторів, вони можуть вказати на джерела витоку енергії і скласти план щодо її скорочення, однак не можуть дати ніяких конкретних рекомендацій щодо способів ліквідації цих витрат.

Інша причина гальмування політики енергоефективності – це брак інформації по енергозберігаючим технологіям та устаткуванню. Іноземні компанії – постачальники такого устаткування, навіть коли об'єднуються для проведення спільних рекламних заходів в Україні, не можуть запропонувати комплексного, інтегрованого рішення своїм потенційним клієнтам, оскільки кожне підприємство, як правило, є вузькоспеціалізованим. Такі компанії, зазвичай, не переймаються вирішенням проблеми. Вони зацікавлені в просуванні апробованих методів, постачання свого устаткування.

У той же час, українські компанії, що прагнуть до скорочення витрат, здійснюють «енергоефективні» програми, як правило, під керівництвом фінансових директорів, часто перетворюючи їх на фікцію. Отже, до оцінки витратних енергозберігаючих програм слід підходити дуже обережно. У середньому, згідно з європейською практикою,

строки окупності проектів у сфері енергозбереження, складають 2–3 роки. Однак треба співвідносити інвестиції і вигоди, оскільки потенціал економії, яку можуть дати такі проекти, дуже великий – від 10 до 90%.

Технологічний трансфер пропонує достатньо широке коло сучасних конкурентоздатних енерготехнологій. Існують лише національні інституційні обмеження. Історично сформований надлишок генеруючих потужностей обумовлює у середньостроковій перспективі напрямок оптимізації структури та маневреності енергетичної системи з урахуванням вимог сталого розвитку.

Найбільш впорядкований сегмент ринку у секторі кінцевого енергоспоживання – проекти, спрямовані на економію тепла, зокрема автономні системи опалення. Попит на великі промислові котли також є, але він зростає повільніше. Крім того, починає розвиватися виробництво котлів, що працюють на альтернативному паливі – сонячній енергії, електриці, дизпаливі, вугіллі, тирсі тощо. Проте економія енергії – не основна причина зростаючого попиту на автономне опалення. Це більше пов'язано з ненадійністю і поганою якістю центрального тепlopостачання.

Світовий досвід доводить, що у більшості розвинутих країн світу держава приймала активну участь у сприянні розвитку інноваційних енерготехнологій. Для пошуку ефективних механізмів реалізації енергозберігаючих проектів доцільно розглянути відповідні підходи, які вже довели свою життєздатність.

Розвиток ринку енергозберігаючих послуг і супутніх кредитно-фінансових послуг розпочався після нафтової кризи 70-х років у Північній Америці та дещо пізніше у Західній Європі. Впровадження податкового кредиту для інвестицій у системи енергетичного менеджменту в розмірі 20% обсягу інвестицій (для звичайних інвестицій діяла ставка 10%) було потужним мотиваційним фактором у розвитку ринку енергозберігаючих послуг США у 1981–1982 рр. Ця податкова пільга зіграла важливу роль у становленні такого ринку в США, спрямувавши фінансові потоки інвестиційних фондів та приватних інвесторів у невеликі ЕСКО. Більше того, після її скасування на початку 1983 р. зростання вже достатньо ємного ринку енергозберігаючих технологій і послуг не спинилось.

Велика частка капіталу у той час формувалась за рахунок субсидування потужними нафтовими

компаніями або банками своїх дочірніх компаній з енергосервісу, особливо це було характерним для Європи. Отже, енергосервісний бізнес започатковувався не лише невеликим венчурним капіталом, а й інвестиціями крупних гравців енергетичного ринку. Крім того, самостійні венчурні інжинірингові фірми частіше зазнавали банкрутства через неможливість подолання негативних фінансових потоків на початку своєї діяльності та в разі падіння ціни на енергоносії при перфоманс-контракті. Наприклад, ще у 1986 р. у Швеції самостійна венчурна енергосервісна компанія уклала більше 100 перфоманс-контрактів з прив'язкою до фіксованої ціни на нафту, а після її падіння збанкрутіла в результаті значного зменшення фінансових потоків при реалізації таких ПК. Ця компанія не мала можливостей хеджування ризику та потужної материнської компанії як гаранта.

На початку становлення ринку енергоефективності у Північній Америці його основними цільовими сегментами були енергозберігаючі послуги в комерційному секторі та будівництві; у промисловому секторі поширені були лише послуги з підвищення ефективності теплообмінного та охолоджувального обладнання. Вплив на розвиток ринку федеральної і місцевої влади зростав.

Позитивним наслідком цього впливу було скасування тих інституціональних бар'єрів перфоманс-контракті в бюджетному секторі, які зараз перешкоджають активному його застосуванню в бюджетному секторі України: у результаті впровадження енергозберігаючих проектів бюджети підприємств та організацій, що фінансуються з бюджетів, автоматично зменшуються на обсяги зекономлених коштів.

Ця проблема була перепоною застосування перфоманс-контракті в країнах Європи ще у 80-х роках ХХ ст. Однак Європейською Комісією тоді було вжито заходів щодо поширення практики перфоманс-контрактів на ринку шляхом розроблення типового контракту для п'яти країн (Франція, Велика Британія, Німеччина, Італія, Іспанія) та консультування споживачів енергоресурсів з метою їх заохочення до користування послугами енергосервісних компаній. Однак, попри заходи Європейської комісії та урядів країн-членів ЄС щодо розвитку ринку енергоефективності, він не є рівномірним: у деяких країнах успішно оперує велика кількість енергосервісних компаній, у деяких – лише декільком вдалося розпоча-

ти прибуткову діяльність. Причиною такої різниці є відмінність у рівнях підтримки енергосервісних компаній енергорегуляторами на національних і регіональних рівнях, а також структурні та інституціональні відмінності локальних ринків.

На відміну від США у Європі головним цільовим сегментом ринку енергоефективності стала промисловість. У 2000 р. ємність західноєвропейського ринку енергоефективності оцінювалась на рівні 150 млн євро на рік, а потенціал ринку – 5–10 млрд євро на рік. Двома потужними факторами розвитку енергосервісу в Європі були реструктуризація і лібералізація енергетичних ринків (зокрема природного газу та електроенергії), а також політика зміни клімату. За Кіотським протоколом ЄС зобов'язувалося зменшити емісії парникових газів на 8% відносно рівня 1990 р. за період 2008–2012 рр., що передбачає впровадження значних обсягів енергозберігаючих технологій.

Вплив лібералізації енергетичних ринків на енергоефективність досі є дискусійним. З одного боку, нестабільні ціни на енергоносії та їхнє зниження негативно впливають на розвиток ринку енергоефективних технологій та послуг, а з іншого – на ринках з підвищеним ступенем лібералізації компанії-постачальники енергоресурсів зацікавлені у наданні енергосервісних послуг своїм споживачам як «доданої вартості» з метою розширення кола споживачів.

Директивою ЄС (COM (2003) 739 final) у грудні 2003 р. був завданий мінімальний річний обсяг економії енергоресурсів кожною країною-членом ЄС на рівні 1% споживання в попередньому році зі зростанням до 6% у 2012 р. Ця інституційна умова, супроводжена на початкових етапах державними програмами підтримки, усунула бар'єри на шляху енергосервісних компаній та механізмів фінансування третьою стороною і таким чином прискорила розвиток ринку.

Становлення ЕСКО-механізмів та механізмів фінансування третьою стороною у ЄС розпочалося у 1988 р. із виданням Європейською комісією відповідних рекомендацій країнам-членам, що визначали і описували ці механізми. У 1992 р. Рада Європи і Парламент прийняли Директиву ЄС (93/76/ЕС), що заохочувала країни-члени застосовувати такі механізми фінансування у громадському секторі (головним чином у секторі громадських будівель та когенерації), беручи участь у програмах Європейської Комісії

THERMIE та SAVE. У 1996 р. видано дві типові угоди ЕСКО–типу: для сегментів громадських будівель і промисловості. У 2002 р., із розгортанням програми ЄС «Зелене Світло», відбулась поява на ринку сегменту освітлення. Тоді ж був розроблений попередній перелік енергосервісних компаній, а перша відкрита база даних енергосервісних компаній ЄС створена у 2003 р.

За останнє десятиріччя з лібералізацією ринків електроенергії та газу інтерес до просування енергосервісу в Європі значно зріс завдяки виходу на ринок, поряд із компаніями–постачальниками енергоресурсів, підприємств–виробників енергетичного обладнання і систем контролю, інжинірингових та налагоджувальних компаній. Більша їх частина працювала як компанії–постачальники енергосервісних послуг, що суттєво відрізнялись від ЕСКО–компаній, оскільки встановлювали безпосередню оплату енергосервісних послуг та не несли ризиків, притаманних ЕСКО. Постачальники енергосервісних послуг отримали розвиток через вплив державного регулювання і державних програм енергозбереження і енергоефективності (деякі комунальні підприємства розвинули діяльність з надання енергосервісних послуг в окремий бізнес), через розширення діяльності компаній–постачальників енергоресурсів, а також на базі венчурного капіталу крупних гравців ринків обладнання і будівництва. На відміну від постачальників, ЕСКО пропонували гарантію енергозаощаджень, фінансування проектів та жорстку прив'язку платежів за проектом до досягнутих енергозаощаджень.

Обсяг світового ринку ЕСКО–послуг за доходом у 2015 р. склав 24 200 млрд дол США. Його структура виглядає наступним чином: Китай – 55%, США – 26%, країни ЄС – 11%, інші – 8%. У Китаї ЕСКО–сфера сформувалась у самостійну галузь або вид діяльності. У цій країні, як і в США та ЄС, ця сфера має тенденцію до щорічного зростання швидкими темпами – близько 7%. [9]

Компанії, які є активними у впровадженні незалежних енергозберігаючих проектів, переважним чином є приватними. Оскільки приватна ініціатива бере участь в обмеженій кількості проектів, слід передбачати або збільшення кількості проектів, або зменшення кількості компаній. Із удосконаленням інституційного середовища на ринку енергоефективності зменшиться ризик і зросте кількість проектів із привабливістю

енергосервісних послуг, що розширить освоєння місткості ринку.

В Україні міжнародні фінансові інституції виступили в ролі ініціатора створення проектів ЕСКО з іноземним статутним капіталом. Основні вітчизняні виробники енергоефективного обладнання – здебільшого деякі крупні відомі заводи та венчурні фірми, однак прикладів створення на їх основі енергосервісних компаній в Україні небагато. Іноземні виробники енергоефективного обладнання (великі відомі бренди), а також великі іноземні ЕСКО з удосконалення інституційного середовища можуть встановити партнерство і відкрити філіали в Україні за досвідом партнерства країн, що розвиваються.

Механізм перфоманс–контракту започатковано в Україні з виданням постанови Кабінету Міністрів України від 20.12.1997 №1422 «Про створення Української енергоефективної сервісної компанії» та ухваленням Закону України «Про ратифікацію кредитної угоди (Фінансування Української енергоефективної сервісної компанії УкрЕско) між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку».

16 квітня 2017 року Президент України підписав розроблений за активної участі Держенергоефективності Закон України щодо продовження укладання енергосервісних договорів для термомодернізації будівель бюджетних установ. Цей Закон дає «зелене» світло роботі ЕСКО–компаній у бюджетній сфері та дозволяє вирішити питання підвищення рівня енергоефективності у закладах соціальної сфери без залучення додаткових бюджетних коштів. Відтепер ЕСКО–компанії матимуть усі законодавчі підстави залучати приватні інвестиції у впровадження енергоефективних заходів у школах, дитсадках, лікарнях тощо.

Зокрема, цим Законом удосконалено механізм енергосервісу і передбачено можливість застосування електронних аукціонів через систему PROZORRO для закупівель енергосервісу.

Закон фактично є ще одним кроком до енергонезалежності та економічного розвитку всієї країни. Серед основних переваг Закону:

- зменшення енергоспоживання у близько 100 тис. бюджетних установ України;
- заощадження мільйонів гривень бюджетних коштів на модернізації бюджетних установ;
- активізація малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць;

– зміцнення співпраці влади та бізнесу в рамках ЕСКО–договорів;

– покращення комфортних умов перебування у закладах соціальної сфери.

За оцінками Держенергоефективності, ємність українського ринку енергосервісу в Україні сягає близько 5 млрд євро, зокрема у 2017 році очікується укладення близько 100 ЕСКО–договорів. [10]

В подальшому із покращенням інституційного середовища відбудеться розширення довіри і зацікавленості фінансових інститутів, частково викликане активністю міжнародних фінансових організацій, перш за все, у сфері хеджування ризиків ЕСКО від коливань цін на енергоресурси.

Висновки

Ринок енергоефективності є суттєвим фактором розширення внутрішнього ринку та сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності економіки за рахунок зменшення енергоємності товарів та послуг. Інституційними перешкодами швидкому розвитку ринку енергоефективності на сьогоднішньому етапі є кредитний ризик кінцевого споживача, високі початкові витрати в загальних витратах і грошових потоках. Так, зараз найбільший сегмент ринку енергоефективності в Україні – громадські та квазі–громадські споживачі енергоресурсів (централізоване тепlopостачання, муніципалітети, адміністративний та житловий сектор). Потенційні клієнти у цьому сегменті мають невеликі фінансові можливості та невизначеність у питаннях прав власності, потенційних ефектів приватизації, відсутності платіжної бази тощо. Зародження енергосервісних компаній як дочірнього капіталу потужних енергетичних компаній для забезпечення балансових гарантій енергоефективних проєктів в Україні не відбувається.

Отже, ринок енергоефективних технологій та послуг, а особливо сектор ЕСКО в Україні, є невеликим із повільними темпами розвитку, що відбуває повільний темп оновлення основних потужностей і модернізації основних енергомістких споживачів енергоресурсів. Розширення кола суб'єктів–надавачів послуг на ринку відбудеться у вигляді створення комплексних компаній–постачальників енергоресурсів, енергосервісних послуг та фінансових гарантій, оскільки така диверсифікація видів діяльності дає більший потенціал гарантування порівняно з монопрофільними енергосервісними компаніями в умовах конкуренції.

Отже, державна політика у сфері енергоефективності як складової частини механізму функціонування ринку енергоефективних технологій передусім має передбачати такі інституційні зміни та механізми, як: впровадження раціональних ставок за строками повернення кредитів; запровадження механізму енергозбереження на основі фінансування заходів третьою стороною; поширення перфоманс–контрактингу та механізмів хеджування ризиків від цінкових коливань на енергоносії при реалізації перфоманс–контрактів; створення системи маркування енергомісткого обладнання, запровадження посади енергоменеджера на підприємствах, запровадження механізму «білих сертифікатів», який визнаний у ЄС як дієвий інструмент реалізації багатьох завдань і програм з підвищення енергоефективності.

Перспективними напрямками подальших досліджень з наведеної у статті проблематики є розробка концептуальних засад та інституційного забезпечення функціонування ринку енергоефективних технологій та послуг.

Список використаних джерел

1. Boonekamp, P.G. (2007), «Price elasticities, policy measures and actual developments in household energy consumption – A bottom up analysis for the Netherlands», *Energy Economics*, Vol. 29, No. 2, Elsevier B.V., Amsterdam, pp. 133–157, <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2005.09.010>.
2. Paolo Bertoldi, Benota Boza–Kiss. Analysis of barriers and drivers for the development of the ESCO markets in Europe, *Energy Policy*, Volume 107, August 2017, Pages 345–355, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.04.023>
3. Nikko Suhonen, Lasse Okkonen, The Energy Services Company (ESCO) as business model for heat entrepreneurship–A case study of North Karelia, Finland, *Energy Policy*, Volume 61, October 2013, Pages 783–78 <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.06.047>
4. Antonio Pantaleo, Chiara Candelise, Ausilio Bauen, Nilay Shah ESCO business models for biomass heating and CHP: Profitability of ESCO operations in Italy and key factors assessment, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 30, February 2014, Pages 237–253, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2013.10.001>
5. В. Степаненко, ЕСКО в Україні – практичний досвід. Енергоменеджмент, <http://www.energomanagement.com.ua/data/instruments/enservis/art07.pdf>
6. Nesrin Okay, Ugur Akman Analysis of ESCO activities using country indicators, *Renewable and Sustainable Energy*

Reviews, Volume 14, Issue 9, December 2010, Pages 2760–2771, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2010.07.013>

7. Рейтинг енергоефективності областей України / Ukrainian Energy Index. – 2013. – 104 с. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://energy-index.scm.com.ua/media/report/pdf/UEI_13_3.pdf

8. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / С.Ф. Єрмілов, В.М. Геєць, Ю.П. Яценко, В.В. Григоровський, В.Е. Лір та ін. – К., НАЕР, 2009. – 96 с.

9. Energy Efficiency Market Report 2016. International Energy Agency, 2017. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: https://www.iea.org/eemr16/files/medium-term-energy-efficiency-2016_WEB.PDF

10. С. Савчук: Парламент прийняв законопроект, який дозволить ЕСКО-компаніям інвестувати в утеплення бюджетних установ в Україні. Урядовий портал, 23.03.2017. [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249841097&cat_id=244277212

О.А. СОТНИЧЕНКО,

к.е.н., доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту країни

Стаття присвячена особливостям регулювання товарообороту країни за допомогою фінансово-го інструментарію та роль у цьому процесі податкових інструментів, особливо щодо регулювання зовнішньої та внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: товарооборот, фінансовий інструментарій, податковий інструментарій, непрямі податки, санкції, митний режим, ціна.

Е.А. СОТНИЧЕНКО,

к.е.н., доцент кафедри фінансов, Национальный университет пищевых технологий

Финансовый инструментарий регулирования товарооборота страны

Статья посвящена особенностям регулирования товарооборота страны при помощи финансового инструментария и роль в этом процессе налоговых инструментов, особенно в отношении регулирования внешней и внутренней торговли.

Ключевые слова: товарооборот, финансовый инструментарий, налоговый инструментарий, косвенные налоги, санкции, таможенный режим, цена.

O. SOTNICHENKO,

Ph. D. in Economics, associate Professor National University of food technologies

The financial instruments of regulation of the trade of the country

The article is devoted to peculiarities of regulation of the trade of the country with the help of financial tools and role in the process of fiscal instruments, especially in relation to the regulation of foreign and domestic trade.

Keywords: trade, financial tools, tax tools, indirect taxes, sanctions, customs regime, price.

Постановка проблеми. Регулювання товарообороту країни є складним процесом, який покликаний не тільки досягти бажаних економічних показників, а й забезпечити збалансування інтересів всіх учасників відносин, пов'язаних із товарооборотом. Сфера товарного обігу є відкритою системою, де акумулюються зв'язки між усіма без винятку суб'єктами економіки країни. Тому най-

менші зрушення у кількісних чи якісних характеристиках функціонування будь-якого ринкового агента матимуть вплив на функціонування сфери товарного обігу. Саме тому від вибору інструментарію регулювання товарообороту залежить не тільки ефективність торгівлі, а й перспективи економічного розвитку держави та конкурентоспроможність національної економіки.

У найбільш широкому тлумаченні регулювання товарообороту – це система заходів економічного, правового та організаційного характеру, за допомогою яких органи державної влади й управління впливають на процеси, що відбуваються у сфері торгівлі, та на суб'єкти, залучені до цих процесів. Мета регулювання товарообороту визначається економічною політикою держави. Однак у будь-якому випадку регулювання товарообороту передбачає створення умов для розвитку галузей виробництва, які забезпечують матеріальну основу товарообороту, задоволення потреб споживачів у якісних і доступних товарах, участь країни у міжнародній торгівлі із забезпеченням чистого експорту.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Незаперечний внесок у розробку наукового підґрунтя для визначення фінансового інструментарію регулювання товарообороту зробили зарубіжні фахівці (Абрего Л., Багвел К., Брюмерхофф Д., Кіп Віскузі В., Гросман Дж., Діксіт А., Кейнс Дж., Кругман П., Майбуров І., Різман Р., Штайгер Р.) та українські науковці (Амоша О., Андрущенко В., Данілов О., Дем'яненко М., Загорський В., Іванов Ю., Крисоватий А., Луїна І., Мартинюк В., Опарін В., Онишко С., Паєнтко Т., Саблук П., Синчак В., Соколовська А., Тарангул Л.).

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо даної проблематики, ряд питань, пов'язаних із регулюванням товарообороту фінансовими інструментами, досліджено фрагментарно, без застосування комплексного підходу. Зазначені автори у своїх працях приділяли значну увагу питанням становлення й розвитку податкової системи, механізмам справляння різноманітних податків та їх впливу на економічний розвиток. Поряд із цим додаткових напрацювань потребує вивчення ролі фінансового інструментарію в регулюванні товарообороту країни, його потенціалу у забезпеченні структури товарообороту, яка відповідатиме цілям економічного розвитку держави, що обумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень.

Мета статті – розкрити особливості фінансового інструментарію регулювання товарообороту країни.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до інструментарію регулювання товарообороту, визначимо, що собою являє інструмент у загальному вигляді, звернувшись до його етимологічних коренів. Інструмент, від латинсько-

го instrumentum, означає засіб для роботи, пристрій для виконання певних дій [29, с.124]. У перекладі з англійської instrument знову – таки означає прилад, знаряддя або засіб для виконання чогось [32, с. 298]. Логічно, що і у фінансовій науці, зберігаючи свої етимологічні корені, фінансовий інструмент також має бути засобом дії, націленою на певний результат.

Аналіз публікацій фахівців показав, що до визначення сутності терміна «фінансовий інструмент» науковці підходять неоднозначно. Часто відмінності у тлумаченні сутності фінансових інструментів зумовлені рівнем їх застосування (мікро-, чи макро-). Так, В. Гриньова та В. Коюда пов'язують фінансові інструменти з дією фінансового механізму на мікрорівні [10, с.29]. На макрорівні В. Кудряшов розглядає інструменти фінансової та бюджетної політики. До інструментів фінансової політики він відносить податки, збори, відрахування, інвестиції, ціни, тарифи, державні видатки [18, с. 21–22]. Частково ми підтримуємо позицію В. Кудряшова, однак вважаємо, що дискусійним є віднесення до переліку фінансових інструментів цін та інвестицій. Разом із тим О. Підхонний фінансовий інструмент визначає як засіб обміну, розподілу і контролю ресурсів і (або) ризиків на основі реалізації відповідних прав та обов'язків [26, с. 19]. На наш погляд, звуження цілей застосування інструментів лише до розподілу ресурсів та ризиків є дискусійним, оскільки фінансовий інструментарій може бути задіяний і в інших процесах (наприклад, формування доходів держави, завоювання ринків збуту, покращення інвестиційного клімату тощо).

Також поширеним є тлумачення фінансового інструменту як джерела залучення капіталу, що надає права власності на нього і означає зобов'язання заплатити борг. Ми вважаємо, що тлумачення інструмента як джерела залучення капіталу є дискусійним, оскільки сам по собі інструмент джерелом бути не може, а може бути засобом мобілізації джерела формування капіталу. Слід зазначити, що О. Данілов та Д. Серебрянський під поняттям фінансовий інструментарій розуміють сукупність фінансових важелів, стимулів, санкцій, нормативів та лімітів, за допомогою яких реалізується фінансова політика. [11, с. 57]. На наш погляд, такий підхід є найбільш прийнятним, оскільки у ньому чітко виділено різницю між фінансовими інструментами та фінансовими важелями.

Враховуючи викладене вище, визначимо фінансовий інструментарій регулювання товарообороту як частину фінансової політики держави та засобів реалізації її впливу на динаміку і структуру товарообороту країни з метою дотримання бажаної товарної й географічної структури товарообороту та оптимізації каналів збуту товарів.

Щодо складу фінансового інструментарію, то серед фахівців також немає єдності (табл. 1).

Таким чином, перелік потенційних складових фінансового інструментарію є досить широкий. В контексті регулювання товарообороту розробимо його класифікацію відповідно до особливостей регулювання товарообороту внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Цілі регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі фахівці визначають з різних позицій, вказуючи при цьому і розвиток підприємництва, і задоволення потреб споживачів, і захист вітчизняного виробника тощо. На наш погляд, регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі має здійснюватися за наступними напрямками:

Захист прав споживачів. Результатом регулювання за цим напрямком повинна бути висока якість товарів і послуг, відповідні ціни, гарантійне та післязбутове обслуговування кінцевих споживачів.

Стимулювання підприємницької активності у сфері торгівлі. Активізація підприємницької діяльності у сфері торгівлі сприятиме розвитку конкурентного середовища, що стане поштовхом для соціально-економічного розвитку завдяки створенню додаткових робочих місць, розвитку конкуренції у галузі. Також це має зумовити легалізацію каналів товарообороту та зменшенню обсягів товарообороту на неорганізованому ринку.

Забезпечення паритету конкурентних умов. Регулювання має бути спрямоване на підтримання ефективної конкуренції, яка сприятиме задоволенню платоспроможного попиту та розвитку національного виробництва.

Обмеження споживання окремих товарів. Такими товарами можуть бути ті, споживання яких негативно позначається на здоров'ї нації, наприклад алкогольні напої та тютюнові вироби.

Регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі принципово відрізняється від регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі не тільки набором інструментів, а й еволюцією їх використання. На етапі становлення товарного обміну були відсутні практично будь-які явні і неявні обмеження щодо реалізації товарів і послуг. З розвитком капіталістичного способу виробництва до окремих товарів і послуг починаються застосовуватися обмежувальні та стимулюючі фінансові інструменти. Такі фінансові інструменти мають як директивний (адміністративні заборони, штрафи тощо), так і непрямий – застосування податкових важелів (специфічних акцизів, податкових преференцій тощо) характер. Як зазначають фахівці, нині процесам ефективного регулювання товарообороту заважають наступні чинники [2, 3, 4, 6, 8, 17]:

- суперечлива і громіздка нормативно-правова база, яка регулює питання товарообороту;
- значний рівень тінізації товарообороту, особливо у сфері роздрібно торгівлі;
- недостатній рівень використання можливостей саморегулювання;
- низька конкурентоспроможність дрібних підприємців;

Таблиця 1. Підходи до набору фінансового інструментарію

Фахівець	Інструментарій
В. Кудряшов	Податки, збори, відрахування, інвестиції, ціни, тарифи, державні видатки, бюджетні інвестиції, дотації, субсидії
В. Гриньова, В. Коюда	Контракти, які спричиняють зміни активів і зобов'язань
О. Данілов, Д. Серебрянський	Фінансові стимули, санкції, нормативи, ліміти
І. Манцуров	Податки, кредити, тарифи, інвестиції, відсотки, пільги, ліцензії, квоти, антимонопольне законодавство
Н. Голікова-Тінтулова	Адресне фінансування пріоритетних галузей
В. Чабан	Державне фінансування, кредити, субсидії, податкові пільги, створення інфраструктури
Віскузі В. Кіп	Фінансове управління, оподаткування, ціноутворення
М. Карлін, В. Керецман	Дотації, субсидії, субвенції, податки
С. Герчаківський	Пільгове оподаткування, бюджетне фінансування, альтернативні системи оподаткування
Л. Ковальська	Оподаткування, кредитування, ціноутворення, амортизаційна політика

Джерело: складено автором.

Таблиця 2. Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі та регіонального товарообороту

Інструмент	Сфера регулювання	Застосування в Україні
<i>Прямі заборони і обмеження</i>		
Заборона продажу окремих товарів або надання послуг	Захист споживачів від шкідливих та небезпечних для життя товарів і послуг	+
Штрафи за надання окремих послуг або продаж заборонених товарів	Захист споживачів від шкідливих та небезпечних для життя товарів і послуг, обмеження підприємницької активності у небезпечних для суспільства сферах економічної діяльності	+
<i>Непрямі обмеження</i>		
Ліцензування виробництва і продажу окремих видів товарів і послуг	Захист прав споживачів, контроль за якістю ліцензованої діяльності	+
Патентування окремих видів торговельної діяльності	Захист прав споживачів, контроль за якістю діяльності, яка підлягає патентуванню	+
Справляння акцизного податку	Підвищення цін на продукцію, споживання якої доцільно обмежити. Паралельно можна збільшити надходження до бюджету від акцизного податку	+
Справляння акцизних податків із застосуванням акцизних марок	Захист прав споживачів, зменшення ризику реалізації фальсифікованої продукції, обмеження тіншового обігу підакцизної продукції	+
Звільнення від ПДВ окремих категорій товарів	Збільшення доступності окремих категорій товарів для споживачів (дитяче харчування, групи соціальних товарів), підтримка вітчизняних виробників окремих груп товарів	+
Застосування знижених ставок ПДВ на окремі товари і послуги	Зниження цін на окремі групи товарів (переважно соціального спрямування), підтримка товаровиробників, які виробляють ці товари	–
Справляння податків на розкіш (як додаткових акцизів)	Збільшення надходжень до бюджету	–
Зменшення оподаткованого прибутку на суму витрат на гарантійний ремонт та обслуговування	Захист прав споживачів	+
Створення пільгових режимів оподаткування (СЕЗ, ТПР)	Стимулювання економічного розвитку окремих територій, стимулювання виробництва і реалізації окремих видів продукції	+

Джерело: складено автором.

– високий рівень бюрократизації у сфері отримання документів дозвільного характеру.

Виходячи з окреслених напрямів і проблем регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі, узагальнюючи зарубіжний довід у сфері регулювання товарообороту внутрішньої торгівлі та регіонального товарообороту [2, 3, 4, 6, 8, 17, 19, 20, 21, 28], фінансовий інструментарій регулювання товарообороту систематизуємо наступним чином (табл. 2).

Перший підхід ґрунтується на ідеях представників класичної економічної науки, розвиває принцип свободи торгівлі – ситуації, за якої відсутні штучні перешкоди, такі як тарифи і нетарифні бар'єри. Другий підхід стосується обґрунтування державного втручання в міжнародний товарообіг для сприяння його зростання з урахуванням інтересів наці-

онального добробуту, у тому числі використовуючи фінансові інструменти зовнішньоторгівельної політики. Найбільше визнання у цій сфері одержали ідеї Дж. М. Кейнса [27, с. 196]. Кількісні обмеження експорту й імпорту – пряма адміністративна форма державного регулювання зовнішньоторгівельного обороту. Кількісні методи спочатку застосовувалися на підтримку заходам митно-тарифного регулювання. Після їх появи виникло багато нового у традиційному торгово-політичному механізмі. Кількісні обмеження за характером впливу на товарооборот принципово відрізняються від митних зборів, податків та інших засобів протекціонізму, що обмежують ввезення товарів через механізм цін [23]. За своїм економічним змістом кількісні обмеження є формою державного регулювання умов виходу товаровиробника на зовнішній ринок. Основна мета

застосування кількісних обмежень – захист позицій національних виробників, коли інші торговельно–політичні засоби виявляються неефективними. Із цим завданням переплітається інше не менш важливе – підтримка цін на товари, а отже, і прибутків виробників. Кількісні обмеження імпорту використовують для витіснення конкурентів з внутрішнього ринку [31]. Значну роль кількісні обмеження відіграють і як знаряддя економічного тиску на інші країни з метою досягнення поступок у конкурентній боротьбі й на торговельних переговорах.

Уперше кількісні обмеження у сфері зовнішньої торгівлі були використані у 20–30–х роках минулого століття як тимчасові торговельно–політичні заходи. Після Другої світової війни кількісні обмеження застосовувалися більшістю держав до великої кількості товарів. На початку 60–х років минулого століття сфера застосування кількісних обмежень почала звужуватися, однак і на сьогодні вони не втратили своєї актуальності.

На даний час застосовується два види кількісних обмежень у сфері регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі (табл. 3).

Варто зазначити, що індивідуальна ліцензія є дуже жорсткою формою кількісних обмежень, її застосовують дуже часто. Водночас розвиток економічних зв'язків, умови конкурентної боротьби на ринку, а також складності (адміністративні й технічні) з отриманням індивідуальної ліцензії зумовили поширення розвитку практики видачі генеральних і автоматичних ліцензій.

Разом із тим, перехід до автоматичного ліцензування не означає, що ліцензійна система перестає бути протекціоністським бар'єром на шляху руху товарів. Наявність попереднього контролю гальмує торгівлю, перешкоджає експорту (імпорту) і спричинює зайві витрати, погіршуючи умови конкуренції імпортерів (експортерів) товарів. Однак і при автоматичному ліцензуванні зберігається право держави в будь–який момент замінити ліберальний режим більш жорстким. Проте автоматичне ліцензування – це дієвіший вид обмежувальної політики, тому в ГАТТ прийняте рішення, що закликає країни–учасниці, які практикують кількісні обмеження, по можливості перейти на цей вид ліцензування [25].

Таблиця 3. Кількісні обмеження у сфері регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі

Обмеження	Сутність	Інструментарій	Особливі характеристики
Контингентуючий порядок	Обмеження ввезення іноземних (вивезення національних) товарів певною кількістю, обсягом або сумою на встановлений період часу	Глобальний контингент (глобальна квота)	Встановлює розмір імпорту (експорту) у вартісних або натуральних одиницях на певний період часу (рік, півріччя, квартал)
		Індивідуальний контингент (індивідуальна квота)	Розподілений по країнах
		Сезонні квоти	Поширюються на сільськогосподарські товари
		Тарифний контингент	Дозвіл на ввезення до країни певної кількості товару за зниженим митом або безмитно
Ліцензійний порядок	Заборона вільного ввезення або вивезення товарів. Імпорт (експорт) може здійснюватися лише за спеціальним дозволом – ліцензією	Індивідуальна ліцензія – дозвіл на імпорт або експорт товару.	Містить інформацію про кількість і вартість товару, дозволеного до імпорту (експорту); країну походження товару; фірму–експортера (імпортера); термін дії ліцензії
		Генеральна імпортерна ліцензія – постійно діючий дозвіл, який надає право будь–якій особі або фірмі імпортувати перелічені в ній товари без будь–яких обмежень за кількістю або вартістю протягом усього часу дії ліцензії	Дозволяє ввозити зазначені у ній товари, або з певних, перелічених у ній країн; або з будь–яких країн. Також може вказуватися перелік заборонених до ввезення товарів
		Автоматична ліцензія	Особливість – імпортер (експортер), подаючи заявку на отримання дозволу на імпорт (експорт), автоматично отримує дозвіл на ввезення (вивезення) товару за умови, що він не дістав офіційну відмову

Джерело: складено автором.

Ліцензійний порядок звичайно поєднується з контингентуючим порядком ввезення (вивезення) товарів. Хоча він охоплює відносно невелику частину товарної номенклатури, значення контингентів у торгівлі відчутне. Адже до товарів, що контингентуються, входять, як правило, найважливіші сировинні й продовольчі товари, текстильні вироби, чорні та кольорові метали, медикаменти. Тому вплив контингентів на ціни, обсяг і структуру зовнішньої торгівлі багатьох країн дуже значний [3]. Під дією контингентів підвищуються ціни на внутрішньому ринку на товари, а отже, і прибутки національних виробників, які продають товари, що є об'єктом кількісних обмежень. Контингентуючий порядок, крім того, забезпечує додаткові прибутки імпортерам, які перепродають ввезені товари. Це призводить до підвищення внутрішніх цін і тим самим до зниження життєвого рівня населення [5].

Тарифний контингент – це симбіоз кількісних обмежень і митно-тарифної політики. Він відкривається, як правило, для сировинних товарів, в імпорті яких за якомога нижчими цінами зацікавлені національні виробники. При цьому передбачається, що товар виробляється всередині країни, але в кількості, недостатній для покриття внутрішнього попиту. Товари, що ввозяться понад тарифний контингент, обкладаються звичайним митом.

Незважаючи на заборону ГАТТ, кількісні обмеження досі часто використовувалися дискримінаційно, тобто вибірково відносно однієї або групи країн. Арсенал дискримінаційних заходів широкий. Це і вищі квоти щодо окремих країн, і вибіркоче збереження контингентів і ліцензій на окремі товари, що ввозяться тільки з окремих держав, і ускладнена формальність, пов'язана з отриманням ліцензії на імпорт [5].

На відміну від кількісних обмежень, застосування податкового інструментарію, у тому числі мита й митних режимів, підвищує ціни на імпортні товари і у такий спосіб сприяє зменшенню обсягів їх ввезення. Як регуляторний інструментарій найчастіше використовуються непрямі податки. Так, ПДВ застосовують з метою стимулювання експорту, специфічні акцизи – у для стримування імпорту, мита – як регулятори переміщення товарів через митний кордон. Стимулюючий ефект ПДВ для експортерів реалізується через механізм бюджетного відшкодування. Саме цим обґрунтовується висока ставка ПДВ у скандинавських країнах (наприклад, у Данії вона найвища

– 25% і не передбачає значного обсягу податкових пільг). Запровадження високих акцизів стимує зростання обсягів імпорту аналогічної продукції, яка представлена на ринку вітчизняними виробниками. Таке стримування відбувається за рахунок підвищення попиту на вітчизняні аналоги, що перетворює їх на більш конкурентоспроможні за ціною (за виключенням продукції, попит на яку абсолютно нееластичний).

Мито і митні режими на сьогодні є головними інструментами державного регулювання рівня товарообігу через митний кордон. Звідси і подібність головних функцій, які виконують ці інститути митного права. Основою митних режимів є визначення порядку переміщення товарів через митний кордон та порядок використання товарів на митній території держави. Натомість мито має безпосередній вплив на рівень товарообігу із закордоном [27, с. 461–463]. Розвиток міжнародної торгівлі на сучасному етапі характеризується зменшенням значення мита у міжнародному товарообігу, тоді як інститут митних режимів виступає важливішим місцем як головний інструмент, що має виконувати завдання митного регулювання. Стягують мито відповідно до діючого митного законодавства залежно від обраного митного режиму, також від виду митного режиму може залежати розмір мита [21, с. 3]. Митні режими виконують функції, подібні до тих, які виконують мита. Основними серед них є фіскальна, стимулююча і охоронна. Подібність виконуваних функцій митними режимами і митом зумовлена їх значенням у процесах регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі і залежністю стягнення мита від виду митного режиму, який застосовується.

Стимулююча функція спрямована передусім на сприяння розвитку економіки країни. Крім того, вона виявляє великий вплив на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та на окремих громадян. Із розвитком зовнішньоекономічної діяльності відбувається позитивний вплив на вітчизняну економіку, на збільшення місткості ринку праці та на добробут населення. Стимулююче значення для розвитку міжнародного товарообороту мають також митні режими транзиту, тимчасового ввезення (вивезення), митного складу. Відповідно до цих режимів, товари ввозять на митну територію не з метою продажу, а з метою використання митної території іноземної країни як транзитної. Суттєвим моментом в реаліза-

ції стимулюючої функції було визначення в Митному кодексі України митних режимів реімпорту та реекспорту. Відповідно до цих режимів суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності надано можливість зворотнього вивезення чи ввезення товарів на митну територію України [22]. Така норма має принципове значення для суб'єктів ЗЕД у випадку, коли привезені/вивезені товари з різних причин не були використані відповідно до попередньо обраного митного режиму.

Стимулююча функція митних режимів має важливе значення не лише для розвитку зовнішньої торгівлі держави, а й для стимулювання підприємницької активності на території країни. При цьому беззаперечно роль відіграє не тільки збільшення активності вітчизняних підприємців, а й прихід на внутрішній ринок іноземних інвесторів. Участь іноземних підприємств у розвитку національної економіки є особливо важливою в країнах, котрі нарощують свій економічний потенціал. За приклад реалізації стимулюючої функції слугують митні режими переробки. Митний режим переробки за межами митної території передбачає можливість вивезення товарів за кордон з метою застосування до них встановлених у законодавстві операцій переробки [20, с. 237]. Використання цього виду митного режиму дає змогу вітчизняним підприємцям використовувати іноземні технології, які недоступні на вітчизняному ринку. Митний режим переробки на митній території держави дозволяє збільшувати доходи державного бюджету, спрямовувати кошти до державної скарбниці, оскільки іноземні товари привозять з метою переробки і в кінцевому підсумку вивозять продукти переробки.

Митним режимам властива фіскальна функція. За своїм призначенням фіскальна функція слугує для реалізації публічного інтересу. Використання того чи іншого режиму напряму впливає на розміри надходжень до державного бюджету [33, с. 35]. Залежно від виду обраного митного режиму залежить чи буде стягуватися мито, а також розмір мита. Фіскальна функція в повному обсязі реалізується у разі застосування митного режиму імпорту. Так, відповідно до митного та податкового права України, базою для нарахування ПДВ і акцизного податку на імпортовані товари є їх митна вартість, тобто ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за них на момент перетину митного кордону України. При визначенні

митної вартості до неї включається ціна товару, зазначена в рахунку-фактурі, а також витрати на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження, комісійні, брокерські, плата за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належить до даних товарів і яка повинна бути оплачена імпортером прямо чи побічно як умова їх ввезення [22]. Зростання обсягів імпорту має наслідком збільшення обсягів надходження ПДВ і акцизного податку.

За допомогою митних режимів також відбувається контроль за захистом національної економіки та інтересів суб'єктів господарської діяльності. Охоронна функція митних режимів спрямована на реалізацію публічного інтересу. У митному законодавстві України передбачено особливі умови використання товарів відповідно до обраного митного режиму. Кожен з тринадцяти видів українських митних режимів передбачає окремі умови використання товарів на митній території України чи поза її межами. Окреслення таких умов є гарантією для держави, що товари чи їхнє використання не спричинять шкоди національним економічним інтересам.

Окрім кількісних та митно-тарифних обмежень, до сфери регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі можуть залучатися технічні обмеження. Так, в ЄС існують суворі вимоги на вміст хімічних речовин у продукції, засновані на європейському хімічному законодавстві REACH. Жорсткі екологічні стандарти дозволяють обмежити ввезення багатьох товарів. Причому хімічні дослідження мають оплачувати постачальники продукції (через імпортерів, які є резидентами Євросоюзу, або так званих спеціальних представників). Вартість реєстрації хімічних речовин складає від 30 тис. до 1 млн євро залежно від кількості і складності токсичних тестів, що значно підвищує вартість продукції. Дослідження повинні виконуватися виключно у сертифікованих лабораторіях ЄС, що створює передумови до монополізації ринку надання подібних послуг. По суті такі стандарти є додатковим технічним бар'єром, спрямованим на захист вітчизняних підприємств [25; 27, с. 25].

Зважаючи на наведене вище, фінансовий інструментарій регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі можна систематизувати наступним чином (табл. 4).

Як свідчить таблиця 4, у складі фінансового інструментарію регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі значна роль відводиться непрямим

Таблиця 4. Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту зовнішньої торгівлі

Інструмент	Сфера регулювання	Досвід застосування в Україні
<i>Прямі обмеження</i>		
Заборона на ввезення окремих товарів	Недопущення потрапляння на ринок країни небезпечних та шкідливих товарів	+
Встановлення квот на імпорт (експорт) окремих товарів	Для запобігання або зменшення критичної нестачі на внутрішньому ринку товарів, які мають суттєве значення для споживання в середині країни	+
Ліцензування імпорту	Обмеження обсягів імпорту окремих товарів	+
<i>Непрямі обмеження</i>		
Антидемпінгове мито	На усунення недобросовісної конкуренції з боку товарів, які надходять за демпінговими цінами	+
Компенсаційне мито	Якщо ввезення товарів загрожує завданням збитків вітчизняним виробникам подібної продукції, у випадку вивезення товарів, при виробництві яких використовувалися специфічні субсидії	+
Спеціальне мито	Скорочення обсягів небажаного імпорту	+
Звільнення від ПДВ	Стимулювання виробництва та експорту окремих товарів	–
Застосування нульової ставки ПДВ	Стимулювання експорту товарів	+
Диференціація ставок ПДВ	Стимулювання виробництва та експорту окремих товарів	–
Застосування спеціальних митних режимів	Стимулювання ввезення високотехнологічної продукції	+
Справляння акцизного податку	Обмеження споживання окремих товарів	+
Субсидії	Для підтримки експортоорієнтованих галузей та захисту національних виробників	+
Девальвація	Стимулювання експорту, оскільки при обміні іноземної валюти на національну експортер отримує девальваційний дохід	+
Валютні обмеження	Запобігання відтоку іноземної валюти	+

Джерело: складено автором.

мим податкам. Це зумовлено їх значимістю для формування доходів бюджету держави, гнучкістю, можливістю перекладання.

Варто зазначити, що з урахуванням окремих політичних обставин, окрім згаданих інструментів непрямого впливу та адміністративних обмежень, держава може застосовувати експортні субсидії (а не податки), за яких експортери отримують можливість продавати товари на зовнішньому ринку за меншою ціною, ніж на внутрішньому. Однак використання експортних субсидій суттєво обмежується статтею XVI ГАТТ/СОТ. Окрім того, вказані субсидії пов'язані з бюджетними витратами, які можуть перевищувати вигоди від їх надання [7, с. 146]. Регулюючі впливи оподаткування на товарооборот реалізуються через систему інструментів податкового регулювання. Така система включає в себе підсистему засобів податкового стимулювання і підсистему економічних санкцій за порушення, пов'язані з оподаткуванням [16, с.

247]. Принципово система засобів податкового стимулювання включає в себе три групи інструментів: податкові пільги, спеціальні податкові режими та спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку, а також технопарки [16, с. 249]. У певний період часу держава може використовувати як одну групу податкових інструментів, так і всі три одночасно. Вибір групи податкових інструментів залежить від конкретних цілей, які ставить перед собою уряд.

Іншою важливою підсистемою податкового інструментарію є економічні санкції, які накладаються у випадку настання адміністративної, фінансової або кримінальної відповідальності. Система економічних санкцій становить невід'ємну частину податкового інструментарію. У випадку розробки дієвої системи економічних санкцій в країні мінімізується ризик зловживання стимулюючими податковими інструментами та використання їх як засобів мінімізації податків.

Таблиця 5. Податковий інструментарій регулювання товарообороту

Податкові інструменти	Параметри товарообороту	Потенційні наслідки
Диференціація ставок податків	Обсяг внутрішнього товарообороту	При зменшенні ставок непрямих податків може збільшуватися обсяг товарообороту товарів, які оподатковуються за зниженими ставками. Такий інструмент можна застосовувати для стимулювання збільшення присутності окремих товарних груп на ринку. Зменшення рівня оподаткування доходів потенційно може сприяти збільшенню обсягів товарообороту.
	Структура товарообороту	Збільшення у структурі товарообороту частки товарів, які оподатковуються за нижчими ставками.
Податкові пільги	Структура товарообороту	Збільшення питомої ваги у товарообороті товарів, виробництво або реалізація яких оподатковується на пільгових умовах.
Спеціальні режими оподаткування	Канали збуту	Диверсифікація виробництва. Стимулювання товарообороту малого та середнього бізнесу.
	Обсяг товарообороту	Збільшення обсягів товарообороту.
	Структура товарообороту	Збільшення частки реалізації товарів, які оподатковуються на умовах спеціальних режимів.
Запровадження специфічних акцизів або підвищення їхніх ставок	Обсяг товарообороту	Зменшення обсягів товарообороту підакцизних товарів (наприклад тих, споживання яких є шкідливим).
	Структура товарообороту	Зменшення частки підакцизних товарів, попит на які еластичний.
	Канали товарообороту	Ризик зростання товарообороту на неорганізованому ринку (у т.ч. за рахунок контрабанди).

Джерело: складено автором.

Роль санкцій двоїста, оскільки, по-перше, вони забезпечують виконання податкового законодавства (санкції застосовуються за неналежне виконання зобов'язань перед бюджетом або позабюджетними фондами), а, по-друге, вони орієнтують господарюючі суб'єкти на використання у своїй діяльності більш ефективних форм господарювання. Разом із тим варто зазначити, що ефективність санкцій залежить від ефективної роботи контролюючих органів [16, с. 261]. На ефективність роботи контролюючих органів також впливає багато чинників – це і рівень кваліфікації працівників контролюючих органів, рівень корупції та бюрократії, рівень оплати праці працівників контролюючих органів, а також ймовірність покарання за зловживання службовим становищем.

Зважаючи на важливість податкового інструментарію у регулюванні товарообороту, вважаємо, що необхідно розробити його розгорнуту класифікацію з акцентом на параметри товарообороту, які підлягають регулюванню (табл. 5).

Висновки

На основі проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки: систематизовано фінансовий інструментарій регулювання внутрішнього і зовнішнього товарообороту країни.

На відміну від існуючих підходів, окремо виділено й систематизовано податковий інструментарій та спрогнозовано потенційні результати його застосування для динаміки і структури товарообороту. Це дає змогу удосконалити теоретичне підґрунття для прийняття обґрунтованих практичних рішень в частині регулювання товарообороту податковими методами.

Регулювання товарообороту передбачає не тільки задоволення потреб споживачів, а й створення передумов для того, щоб ці потреби були задоволені вітчизняними товарами належної якості. А це, у свою чергу, позитивно впливатиме як на макроекономічну ситуацію в країні, так і на стан та динаміку торговельного балансу. Для регулювання товарообороту залучається фінансовий інструментарій прямого та непрямого впливу. Набір фінансових інструментів та тривалість їх застосування визначається ціллю регулювання товарообороту. Найбільш значима роль у складі фінансового інструментарію належить податкам. На параметри товарообороту більшою мірою впливають непрямі податки, оскільки вони включаються або додаються до ціни товару, їх сплачують споживачі і першими відчувають їхній тягар через підвищення цін. Регулюючі впливи непрямих податків підсилюються їх гнучкістю у части-

ні перекладання від виробника до оптового продавця, від оптового продавця до роздрібного, від роздрібного продавця до споживача.

Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту представляє собою складову фінансової політики держави та засобів реалізації її впливу на динаміку і структуру товарообороту з метою оптимізації каналів збуту та дотримання бажаної товарної і географічної структури товарообороту. Вплив фінансового інструментарію реалізується через прямі заборони й обмеження та непрямі обмеження, роль яких на сьогодні більша, порівняно із прямими.

Список використаних джерел

1. Амоша О.О. Механізм оподаткування доданої вартості в Україні [текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О.О.Амоша – К., 2005. – 22 с.
2. Апопій В.В. Структурна перебудова сфери товарного обігу / В.В. Апопій // Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу : міжнар. наук.–практ. конф., 24–25 жовтня 2002 р. : тези доповідей ; відп. ред. В.Д. Лагутін : у 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 21–22.
3. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія / І.Г.Бережнюк. – Д.: Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
4. Блонська В.І. Роздрібний товарообіг торговельного підприємства та напрямки ефективного управління ним у сучасних умовах господарювання / В.І.Блонська, К.О.Феофанова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. вип. 18.4. – С. 123–127.
5. Бондаренко Н.П. Таможенно-тарифное регулирование ВЭД [учеб. пособие] / Бондаренко Н.П.– Ростов н / Д : Изд-во МарТ, 2007. – 240 с.
6. Ващекин Н.П. Государственное регулирование внутренней торговли товарами народного потребления в Российской Федерации: опыт и проблемы : материалы міжнародної наук.–практ. конференції [«Державне регулювання торгівлі в ринкових умовах»], (Київ, 24–26 жовтня 2001 року) / Н.П.Ващекин, Н.А.Лупей ; відп. ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2001. – С. 10–18.
7. Вишне夫斯基 В.П. Возможные последствия сокращения экспортных пошлин в рамках присоединения Украины к ВТО / В.П. Вишне夫斯基, Е. Лукьяненко // Налогообложение: проблемы науки и практики: монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2006. – С. 145–156.
8. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: монографія / [за ред. О.О. Шубіна, Я.А. Гончарука]. – Донецьк–Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.
9. Головачук Т.І. Економічне регулювання товарообігу торговельного підприємства: навчальний посібник / Головачук Т.І. – К.: Економіка, 2006. – С.78 – 83.
- 10.Гриньова В.М. Фінанси підприємств: навч. посібник / Гриньова В.М., Коюда В.О. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання–Прес, 2006. – 423 с.
11. Данілов О.Д. Фінанси у питаннях і відповідях: навч. посібник / О.Д. Данілов, Д.М. Серебрянський; за заг. ред. О.Д. Данілова. – К.: ВД «Комп'ютерпрес», 2006. – 444 с.
12. Економічна енциклопедія: у 3 т., Т. 2 / [за ред. С.В. Мочерний та ін]. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 952 с.
13. Економічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseslova.com.ua/word/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%–107554u>
14. Електронний економічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/article110985.html>
15. Електронний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.glossary.ru/cgi-bin/glsch2.cgi?RSuigwuuhuwu>
16. Иванов Ю.Б. Современные проблемы налоговой политики: учеб. пособие / Ю.Б.Иванов, А.Н.Тищенко. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2006. – 328 с.
- 17.Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : монографія / В.Ю.Керецман. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.
- 18.Кудряшов В.П. Фінанси : навч. посібник / Кудряшов В.П. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – 352 с.
- 19.Лукьяненко Е.В. Налоговое регулирование международной торговли товарами: монография / Е.В.Лукьяненко– Донецк : [б.и.], 2008. – 112 с.
- 20.Мартинюк В.П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія : монографія / Мартинюк В.П. – Тернопіль: Астон, 2010. – 256 с.
- 21.Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: науково-практичний посібник / [Мароха В., Олійник Н., Омельченко О., Полонський О., Ропотан О.]; за наук. ред. А. В. Мазура. – К.: ТОВ «Ніка-Прінт», 2005. – 832 с.
22. Митний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/92–15.
- 23.Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (у змінній редакції) від 26.09.1999 р. // Система інформаційно-правового забезпечення Ліга : Закон, 2007.
- 24.Новий англо-український та українсько-англійський словник / [укладачі В.Ф. Малишев, О.Ю. Петраковський]. – Х.: Світовид, 2004. – 768 с.
- 25.Пансков В.Г. Таможенное регулирование внешнеторговой деятельности в России: учеб. пособие /

В. Г. Пансков, В.В. Федоткин – М.: ИНФРА–М, 2008. – 365 с.

26. Підхонний О.М. Управління інвестиційними процесами на фінансових ринках: дис. канд. екон. наук: 08.02.03 «Економіка та управління національним господарством» / Підхонний Олег Михайлович. – Л., 2002. – 189 с.

27. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навч. посібник / [під ред. Ю.Б.Іванова, І.А.Майбурова]. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.

28. Прыгун И.В. Методологический и методический подходы к обоснованию прогнозных показателей развития розничного товарооборота / И.В. Прыгун // Научные труды ДонНТУ. – 2006. – Вып. 30. – С. 63–68.

29. Словарь иностранных слов с приложениями / [под ред. В. Бутромеева]. – М.: «Престиж книга»; «РИПОЛ Классик», 2006. – 544 с.

30. Словникова Академіку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/47718>

31. Храмов В.О. Зовнішньоекономічна політика / В.О. Храмов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/1231/39/1/3/>.

32. Black J. Dictionary of Economics / Black J. – Second edition. Oxford University Press. – 2005. – 507 p.

33. Either W.J. The Theory of Trade Policy and Trade Agreements: A Critique / Either W.J // Department of Economics University of Pennsylvania. – March 2005. – 37 p.

УДК 37.014.542+378

Л.Є. СУХОМЛИН,
к.е.н., старший науковий співробітник відділу модернізації вищої освіти,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Макроекономічне планування підготовки фахівців

У статті сформульовано пропозиції щодо удосконалення методологічних підходів до макроекономічного планування підготовки кадрів з вищою освітою. Наголошується, що планування повинне орієнтуватися на потреби ринку і на конституційне право громадян України на здобуття вищої освіти. Базою для планування визначені прогнози соціально-економічного розвитку країни, регіону, галузі. Наведено схему прогнозування попиту і розробки планів підготовки фахівців. Уточнюються функції інфраструктури макроекономічного прогнозування щодо прогнозування забезпечення господарського комплексу країни, регіону, галузі кваліфікованими кадрами.

Ключові слова: макроекономічне планування, прогнозування, підготовка кадрів, вища школа, попит, регіональне замовлення.

Л.Є. СУХОМЛИН,
к.э.н., старший научный сотрудник отдела модернизации высшего образования,
ГНУ «Институт модернизации содержания образования»

Макроэкономическое планирование подготовки специалистов

В статье сформулированы предложения по совершенствованию методологических подходов к макроэкономическому планированию подготовки кадров с высшим образованием. Отмечается, что планирование должно ориентироваться на потребности рынка и на конституционное право граждан Украины на получение высшего образования. Базой для планирования определены прогнозы социально-экономического развития страны, региона, отрасли. Приведена схема прогнозирования спроса и разработки планов подготовки специалистов. Уточняются функции инфраструктуры макроэкономического прогнозирования по прогнозированию обеспечения хозяйственного комплекса страны, региона, отрасли квалифицированными кадрами.

Ключевые слова: макроэкономическое планирование, прогнозирование, подготовка кадров, высшая школа, спрос, региональный заказ.

L. SUHOMLIN,
Institute of education content modernization

Macroeconomic planning of specialists training

The article formulates proposals for the improvement of methodological approaches to macroeconomic planning for the training of personnel with higher education. It is noted that planning

should focus on the needs of the market and on the constitycion right of citizens of Ukraine to receive higher education. The basis for planning identified the projections of socio–economic development of the country, region, industry. A scheme for forecasting demand and developing training plans is given. The functions of the macroeconomic forecasting infrastructure for forecasting the provision of the economic complex of the country, region, and industry with qualified personnel are specified.

Keywords: *macroeconomic planning, forecasting, training, higher school, demand, regional order.*

Постановка проблеми. Реформування системи вищої освіти в Україні супроводжується розширенням автономії навчальних закладів, посиленням конкуренції на ринку освітніх послуг. У цих умовах важливим стає визначення стратегічних пріоритетів розвитку системи вищої освіти, задоволення перспективних потреб країни, регіонів, галузей у кваліфікованих кадрах, раціональне використання можливостей діючих навчальних закладів, їх науково–педагогічних кадрів щодо забезпечення суб'єктів господарювання, кожного члена суспільства у наданні кваліфікованих послуг щодо отримання вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Трансформація вітчизняної системи вищої освіти – багатосторонній процес, що розвивається по різних напрямках. Одне з визначальних місць серед них належить питанням прогнозування і регулювання розвитку системи. Ці питання розглядали у своїх працях вітчизняні науковці Л. Антошкіна [1], В. Бобров [2], О. Бріт [3], В. Гапон [4], О. Григорєва [5], Т. Огаренко [6], Л. Парфьонова [7], В. Сафонова [8].

Європейський досвід планування підготовки фахівців з вищою освітою докладно висвітлено і узагальнено Національним інститутом стратегічних досліджень [9].

Аналіз публікацій вітчизняних дослідників дозволив авторам стверджувати, що в Україні фактично не існує комплексного підходу до прогнозування потреб виробничої та невиробничої сфер у кваліфікованих спеціалістах з урахуванням структури національної економіки [10].

Вітчизняна система вищої та професійної освіти у своїй діяльності орієнтується на ринок освітніх послуг, запит населення щодо освітніх послуг без урахування вимог ринку праці. Спільними для українського ринку освіти та ринку праці є відсутність аналізу і прогнозу про кількість та кваліфікацію необхідних економіці працівників, відсутність гнучкої системи визначення кваліфікації, а також слабкий зв'язок ВНЗ із потенційними роботодавцями для своїх випускників [9].

Сформулювати деякі пропозиції щодо науково–методологічних підходів й удосконалення методів прогнозування, макроекономічного планування системи підготовки фахівців з вищою освітою ставиться за завдання у даній статті.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення практики планування вищої школи дало можливість визначити його сутність як обґрунтування цілей системи освіти і шляхів їх досягнення на основі виявлення комплексу завдань і робіт, а також визначення ефективних методів, способів і ресурсів усіх видів, необхідних для виконання цих завдань, та встановлення їх взаємозв'язку [11, с. 72]. Визначаючи таким чином сутність планування взагалі, І. Качарян наголошує, що макроекономічне планування та прогнозування потреби у фахівцях з вищою освітою, яке здійснюється на основі виявлення залежності між потребою у фахівцях та основними техніко–економічними виробничими показниками на підприємствах, потребує формування нового дієвого механізму визначення потреби у кадрових ресурсах, планування підготовки фахівців з вищою освітою не лише виходячи з потреб ринку, а й з урахуванням конституційного права громадян України на здобуття вищої освіти, удосконалення методів визначення науково обґрунтованих обсягів та нормативів державного фінансування [11, с. 73].

При цьому макроекономічне планування в управлінні системою вищої освіти розглядає як інструмент управлінської діяльності органів державної влади щодо визначення стратегічних, тактичних та оперативних цілей його розвитку, розроблення та здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів державного впливу, спрямованих на їх досягнення. Тобто, макроекономічне планування розглядається не як функція управління, а як один із інструментів, за допомогою якого здійснюється управління, а також як складова частина управління розвитком системи вищої освіти України [11, с. 99].

Зарубіжний досвід свідчить, що прогнозування майбутніх потреб у кадрах і планування їх підготовки широко застосовується у країнах з ринко–

вою економікою як метод організації задоволення потреб господарського комплексу країни у кваліфікованих кадрах. Так, у США впродовж останніх 50-ти років складаються прогнози професійно-кваліфікаційного попиту на робочу силу. Прогнозуванням попиту на фахівців у Великобританії вже понад 20 років займається інститут досліджень зайнятості. У Німеччині розробляються два незалежні кадрові прогнози Інститутом досліджень економічної структури та Інститутом дослідження зайнятості. Канадська служба з розвитку людських ресурсів і професійних навичок надає учням, працівникам і роботодавцям інформацію про перспективні потреби у професійних навичках [9].

Недоліком в управлінні вітчизняною системою вищою освіти, вказує І. Кочарян, є відсутність:

- зв'язку між державними відомствами, бізнесом і населенням;
- дієвої співпраці між працедавцями і навчальними закладами;
- деталізованого порядку формування, розміщення і виконання державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації;
- науково обґрунтованої методики визначення реальної потреби як державного, так і приватного секторів економіки і сфери послуг, охорони здоров'я, освіти, культури у фахівцях з різним рівнем кваліфікації;
- методики визначення обсягів державного замовлення з урахуванням реальної ситуації на ринку праці;
- державної статистичної звітності про кількість випускників, які навчалися за держзамовленням і працевлаштовані в державному секторі економіки [11, с. 28].

На погляд автора, головною причиною дисбалансу в системі вищої освіти є відсутність сучасної системи макроекономічного планування та державного прогнозування, побудованої на єдиних концептуальних принципах.

У літературі виділяють такі основні принципи розробки планів: науковість, тобто обґрунтування прогнозів і планів з урахуванням об'єктивних закономірностей соціально-економічного життя держави; принцип директивності; принцип оцінки сучасного стану розвитку економіки держави; орієнтування планів на більш повне задоволення потреб суспільства; принцип збалансованості; реальність; визначення пріоритетів у планах роз-

витку економіки; системний, комплексний підхід у прогнозуванні та макроекономічному плануванні; принцип альтернативності можливих шляхів розвитку економіки.

Метою реформування системи вищої освіти є створення привабливої і конкурентоздатної національної системи, інтегрованої в Європейський простір, тому що система, чинна на даний момент, недостатньо відповідає потребам ринку праці як щодо складу фахівців з вищою освітою, так і їх якісних характеристик. Трансформаційні процеси на ринку праці плінуть значно динамічніше, ніж у системі підготовки кадрів, і це відбивається в її низькій адаптивності до потреб ринку праці [12].

У 2004 році Міністерством праці та соціальної політики України, Міністерством освіти і науки України, Національною академією наук України, Науково-дослідним інститутом праці і зайнятості населення були розроблені «Методичні рекомендації щодо визначення потреби у фахівцях з повною вищою освітою» [13] з метою забезпечення кваліфікованими кадрами з вищою освітою усіх сфер економічної діяльності з урахуванням трансформації економіки в умовах переходу до ринкових відносин. Науково-дослідним інститутом соціально-трудова відносин Міністерства соціальної політики України розроблено «Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонів» [14]. Розробка цих методичних рекомендацій ґрунтується на двох основних принципах відтворення кадрового потенціалу: врахування соціальної потреби населення у здобутті вищої освіти і забезпечення потреби економіки країни у фахівцях з вищою освітою та надають можливість обґрунтовано визначити потребу в кадрах з вищою освітою у ВНЗ III – IV рівнів акредитації з урахуванням попиту на ринку освітніх послуг і ринку праці. На жаль, ці рекомендації не були своєчасно реалізовані і потребують удосконалення з урахуванням вимог сьогодення.

Планування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має проходити, на наш погляд, декілька етапів:

Прогнозування соціально-економічного розвитку країни на середньострокову і довгострокову перспективу.

Прогнозування професійно-кваліфікаційного попиту господарського комплексу країни, її регіонів, галузей на робочу силу.

Макроекономічне планування підготовки фахівців у вищій школі країни.

Розробка регіональних, галузевих програм розвитку вищої освіти.

Розробка планів вищих навчальних закладів з підготовки фахівців.

Загальна схема розробки прогнозів попиту на робочу силу і планів вищих навчальних закладів наводиться на рис. 1.

В Україні створено необхідну інфраструктуру макроекономічного прогнозування: Інститут економіки та прогнозування, Національний інститут стратегічних досліджень, науково-дослідні установи і підрозділи міністерств і відомств та ін. Завдання полягає у конкретизації їх завдань з прогнозування джерел ресурсного забезпечення реалізації визначених прогнозів соціального і економічного

розвитку, зокрема, із забезпечення робочою силою, кваліфікованими кадрами. Особлива роль у прогнозуванні професійно-кваліфікаційного попиту господарського комплексу країни на робочу силу у розрізі регіонів, галузей повинна належати науково-дослідному підрозділу Державної служби зайнятості. Розроблені на цій основі Міністерством освіти і науки України індексні плани підготовки кадрів деталізуються регіональними і галузевими програмами розвитку вищої освіти, в яких, крім кількісних показників, передбачається розширення мережі вищих навчальних закладів, відкриття нових спеціальностей тощо.

Плани вищих навчальних закладів враховують показники (індекси) планів Міністерства освіти України, рекомендації регіональної (галузевої) програми розвитку вищої освіти і розробляються на основі власних досліджень регіонального, всеукраїнського ринку освітніх послуг, попиту на освітні послуги роботодавців, працівників під-

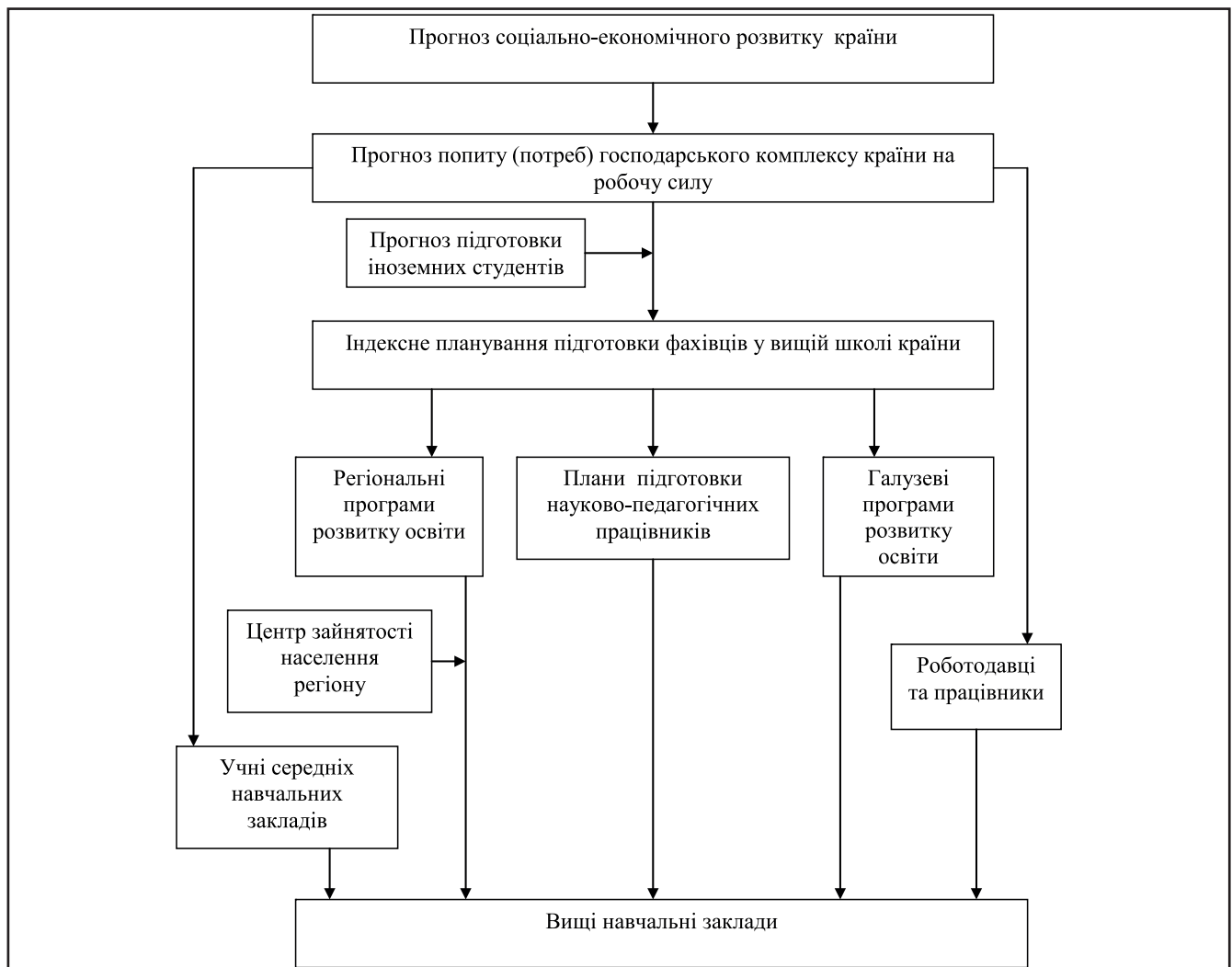

Схема прогнозування попиту і розробки планів підготовки фахівців

приємств, установ і організацій регіону (галузі), випускників місцевих загальноосвітніх і спеціальних, професійно-технічних та інших закладів. Плани формуються з урахуванням ліцензованих обсягів підготовки кадрів, результатів акредитації вищого навчального закладу. Важливим розділом плану є завдання із підготовки науково-педагогічних працівників, забезпечення якості освіти, розвитку взаємодії з іншими освітніми інституціями регіону. Основними концептуальними підходами до формування плану є:

- підвищення рівня забезпечення населення регіону у наданні кваліфікованих послуг щодо отримання вищої освіти згідно з регіональним попитом, диференційованим за спеціальностями;
- спрямованість послуг вищого навчального закладу на задоволення потреб регіону (галузі) у кваліфікованих фахівцях.

План вищого навчального закладу, зокрема, регіонального, повинен формуватися з урахуванням державного замовлення на підготовку кадрів, у тому числі за новими і дефіцитними для всієї країни спеціальностями, з урахуванням стратегії соціально-економічного розвитку регіону, прогнозу регіонального Центру зайнятості щодо перспективних потреб у кваліфікованих фахівцях.

І. Кочарян справедливо наголошує на складності системи вищої освіти, яка відрізняється багаторівневою структурою з розвиненою ієрархією, стан якої характеризується множиною параметрів [1, с. 94]. Все це, звичайно, ускладнює процес планування. Це накладає свої особливості на порядок планування і регулювання системи.

Слід відмітити й деякі особливості планування діяльності так званих регіональних ВНЗ. За нашими підрахунками, 75 – 80, за деякими іншими оцінками – 90 відсотків вступників з регіонів до навчальних закладів, розташованих в університетських центрах, наприклад, у Києві, Харкові, Одесі, місті Дніпрі, не повертаються до рідного краю після закінчення навчання. І не тільки ті, які навчалися за унікальними, рідкісними для всієї країни спеціальностями.

З метою попередження асиметрії у забезпеченні професійними кадрами регіональних господарських комплексів необхідно планувати діяльність регіональних університетів, у тому числі аграрних, технічних, класичних, з урахуванням поточних і перспективних потреб регіону, його господарського комплексу. Ці потреби визнача-

ються, перш за все, стратегією соціально-економічного розвитку регіону.

До цього ж закликає і І. Кочарян. Для формування раціональної політики в сфері надання освітніх послуг слід проаналізувати, на її думку, фактичний розподіл абітурієнтів між регіонами для здобуття вищої освіти; виявити потребу в нарощуванні навчальних потужностей за регіонами; визначити частку фахівців, що залишаються для працевлаштування в регіоні здобуття вищої освіти; визначити питомі капіталовкладення в нарощування навчальних потужностей ВНЗ; визначити питомі капіталовкладення в основні засоби регіонів для забезпечення відповідного рівня послуг соціально-побутового характеру, що пов'язані з навчанням студентів з інших регіонів; визначити оптимальний план розподілу абітурієнтів між регіонами за критерієм мінімізації додаткових капіталовкладень; сформувати систему інформування та заохочення абітурієнтів і місцевих органів державної влади до прийняття рішень, наближених до оптимальних [11, с. 110]. Ці підходи до планування системи вищої освіти повинні враховуватися, зокрема, при формуванні державного замовлення навчальним закладом.

Близькі до цих особливостей планування і університети регіонально-галузевого спрямування – гірничі, металургійні, нафтогазові тощо. Тут важливо поєднати проблеми галузевого і регіонального управління.

Багаторічний досвід планування діяльності університетів у галузях медицини, культури, оборони тощо не виявляє якихось особливих проблем. Водночас потребує уточнення порядок планування діяльності університетів митної справи, фіскальної служби та деяких інших так званих відомчих, умови функціонування яких повинні підпорядковуватися загальним умовам і регулюватися з урахуванням стратегії, прогнозів розвитку економіки країни. Особлива роль при цьому відводиться прогнозам регіональних структурних підрозділів Державної служби зайнятості.

В питаннях, пов'язаних з особливостями регулювання діяльності названих вищих навчальних закладів важлива роль відводиться державному замовленню на підготовку кадрів. На нашу думку, слушним є питання його децентралізації, введення поняття регіонального, муніципального замовлення, яке формується місцевими органами державної влади і самоврядування,

є частиною державного замовлення і фінансується за рахунок коштів Державного бюджету та бюджетів областей, районів, територіальних громад. Такий підхід дозволить при формуванні замовлення місцевим університетам краще врахувати дійсні потреби регіону, не допустити нераціональної підготовки надлишкових для даного регіону кадрів.

Висновки

Узагальнення проблем макроекономічного планування вітчизняної системи підготовки фахівців з вищою освітою дає підстави для висновків, що таке планування повинно базуватися на прогнозах соціально-економічного розвитку країни, професійно-кваліфікаційного попиту господарського комплексу країни, її регіонів, галузей на робочу силу. Прогнози розвитку на всіх рівнях планування повинні передбачати питання його забезпечення кваліфікованими кадрами.

Плани Міністерства освіти і науки України деталізуються, доповнюються і розширюються регіональними і галузевими програмами розвитку вищої освіти, які, у свою чергу, базуються на програмах регіонального, галузевого розвитку.

Формування планів вищих навчальних закладів базуються на загальному, регіональному попиті населення на послуги щодо отримання вищої освіти і спрямовуються на задоволення потреб регіону, галузі у кваліфікованих фахівцях.

Основою державного регулювання системи вищої освіти є державне замовлення.

Складність системи вищої освіти, її багаторівнева структура вимагають формування відповідної цим особливостям системи макроекономічного, регіонального, галузевого і мікроекономічного планування, що повинно бути предметом подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Антошкіна Л.І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступення доктора екон. наук: 08.02.03 / Л.І. Антошкіна; Наук. – дослід. ін.-т Міністерства економіки України. – К., 2006. – 34 с.

2. Бобров В.Я. Макроекономічне прогнозування системи вищої освіти України – пріоритетний напрям її розвитку: монографія / В.Я. Бобров, В.Є. Сафонова; наук. ред. В.П. Андрущенко; АПН України; Ін-т вищої освіти. – К.: Ризографіка, 2007. – 214 с.

3. Бріт О.В. Методичні підходи до визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою / О.В. Бріт // Науковій праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С. 123 – 129.

4. Гапон В.В. Сучасні підходи до планування підготовки фахівців з вищою освітою / В.В. Гапон, Н.Ф. Стеблюк // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – Вип. 4. – С. 21 – 25.

5. Григор'єва О.В. Методичні підходи до визначення потреби в спеціалістах з вищою освітою / О.В. Григор'єва, В.Б. Васюта, В.В. Васюта // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/03/148.pdf>.

6. Огаренко Т.Ю. Аналіз особливостей попиту на послуги з метою прогнозування / Т.Ю. Огаренко // Вища школа: наук.-практ. видання. – К., 2009. – № 10. – С. 86 – 98.

7. Парфьонова Л.Г. Прогнозування необхідної чисельності фахівців з вищою освітою / Л.Г. Парфьонова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inkonf.org/parfonova-1-prognozuvannya-neobhidnoyichiselnosti-fahivtsiv-z-vischoyu-osvitoyu>

8. Сафонова В.Є. Макроекономічне прогнозування розвитку вищої освіти України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Сафонова Віра Євгенівна; Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 236 с.

9. Європейський досвід планування підготовки вищими навчальними закладами затребуваних спеціалістів. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1406/>

10. Шевченко Л. Дисбаланс професійної освіти і ринку праці: сутність, причини, шляхи подолання / Л. Шевченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/15-PNW-2010/Economics/58093.doc.htm>.

11. Кочарян І.С. Макроекономічне планування в управлінні системою вищої освіти в Україні: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 Кочарян Інна Сергіївна. – Полтава, 2016. – 442 с.

12. Аксьонова І.В. Моніторинг потреб ринку праці у випускниках ВНЗ: регіональний аспект / І.В. Аксьонова, М.С. Голубенко // Харків: Бізнес-інформ. – 2011. – № 12.

13. Методичні рекомендації щодо визначення потреби у фахівцях із повною вищою освітою: практично-методичне видання / Уклад.: НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України. – К.: Соцінформ, 2004. – 43 с.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці. – Луганськ: Видавництво ДУ НДІ СТВ, 2010. – 37 с.

15. Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професій-

ній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 21 грудня 2011 року / Редкол.: М.Г. Луцький (голова), В.П. Головінов, Є.В. Красняков та ін.; за заг. ред. В.П. Головінова. – К.: Парламентське видавництво, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=52883>.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.322:334.716–047.44

О.Б. ЖИХОР,
д.е.н., професор, кафедри економіки підприємства, бізнес адміністрування та регіонального розвитку
Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова,

О.В. БІЛЬСЬКА,
к.е.н., доцент кафедри економіки та управління народним господарством
Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара,
І.Е. ЮХНО,

магістрант Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Оцінка інвестиційної привабливості підприємства

Розглянуто сутність поняття «інвестиційна привабливість підприємства», досліджено сучасні методики оцінки інвестиційної привабливості підприємства, визначено переваги та недоліки досліджених методик. У статті дістала подальшого розвитку методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства, яка дозволяє отримати узагальнюючу кількісну оцінку за основними напрямками дослідження фінансового стану та простежити її динаміку.

Ключові слова: інвестиції, інвестор, методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства, фінансовий стан, фактори впливу на інвестиційну привабливість підприємства.

Е.Б. ЖИХОР,
д.э.н., профессор кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития Харьковского национального университета городского хозяйства имени А. Н. Бекетова,

О.В. БИЛЬСКАЯ,
к.э.н., доцент кафедры экономики и управления народным хозяйством
Днепропетровского национального университета имени О. Гончара,
И.Е. ЮХНО,

магістрант Харьковского национального университета городского хозяйства имени А. Н. Бекетова

Оценка инвестиционной привлекательности предприятия

Рассмотрена сущность понятия «инвестиционная привлекательность предприятия», исследованы современные методики оценки инвестиционной привлекательности предприятия, определены преимущества и недостатки исследованных методик. В статье получила дальнейшее развитие методика оценки инвестиционной привлекательности предприятия, позволяющая получить обобщающую количественную оценку по основным направлениям исследования финансового состояния и проследить ее динамику.

Ключевые слова: инвестиции, инвестор, методика оценки инвестиционной привлекательности

ти підприємства, финансовое состояние, факторы влияния на инвестиционную привлекательность предприятия.

O. ZHYKHOR,
Doctor of Science (Economics), Professor,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
O. BILSKA,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics and
Management, Oles Honchar Dnipro National University,
I. YUKHNO,
undergraduate of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Evaluation of the enterprise investment attractiveness

The essence of the concept of «investment attractiveness of the enterprise» is considered, modern methods of evaluating the investment attractiveness of the enterprise are investigated, advantages and disadvantages of the methods are determined. In the article the methodology for assessing the enterprise investment attractiveness received further development, which allows to obtain a general quantitative assessment of the main areas of research of the financial situation and to trace its dynamics.

Keywords: *investments, investor, method of evaluating the investment attractiveness of the enterprise, financial condition, factors of influence on the investment attractiveness of the enterprise.*

Постановка проблеми. Актуальною проблемою в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, постає оцінка інвестиційної привабливості підприємства, яка допомагає обґрунтувати доцільність вкладення інвестиційних ресурсів. На сьогоднішній день потребує уваги не вирішеність проблеми розробки ефективної системи економічного аналізу інвестиційної привабливості підприємства, а саме: з'ясування змістовності поняття «інвестиційна привабливість підприємства» та розробка методики оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Отже, виникає необхідність вирішення теоретичних і практичних питань, які пов'язані з економічною оцінкою інвестиційної привабливості як обов'язкової умови здійснення процесу інвестування. Таким чином, особливої уваги заслуговує удосконалення методики аналізу інвестиційної привабливості, яка б відповідала сучасним вимогам інвесторів будівельних підприємств України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням оцінки інвестиційної привабливості підприємства займалися багато вітчизняних та іноземних науковців, зокрема Н.П. Макарій [7], Ю.В. Севрюгін [12], С.В. Юхимчук [16], С.Д. Сурпун [14], Т.В. Федорович [15] та ін.

Велика кількість публікацій із даної проблематики свідчать про актуальність проблеми оцінки інвестиційної привабливості підприємства, а також необхідність подальшого її вивчення з метою узагальнення і вдосконалення, та отримання у кінцевому випадку узагальнюючої кількісної

оцінки інвестиційної привабливості будівельного підприємства за основними напрямками дослідження фінансового стану.

Мета статті полягає у авторському визначенні сутності поняття «інвестиційна привабливість підприємства», а також дослідженні сучасних методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства й обґрунтування перспектив їх використання на підприємствах будівельної галузі України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку трансформаційної економічної системи України особливе значення займає оновлення виробничого потенціалу будівельних підприємств України. Необхідною передумовою його прискорення й забезпечення на цій основі сталого та конкурентоспроможного функціонування і розвитку будівельних підприємств є достатність інвестиційних ресурсів та можливість їх залучення з урахуванням інвестиційної привабливості будівельних підприємств.

У науковій літературі до сьогодні не вироблений єдиний підхід до визначення сутності поняття «інвестиційна привабливість підприємства» та її взаємозв'язок із конкурентоспроможністю підприємства і його сталим розвитком. Існує чимало поглядів на розуміння даного поняття.

На наш погляд, «інвестиційна привабливість підприємства» – це досягнення мінімального ризику при вкладенні фінансових ресурсів у цінні папери стабільно функціонуючого підприємства, яке спроможне забезпечити отримання прибутку у майбутньому періоді.

Багатоваріантність у тлумаченні поняття «інвестиційна привабливість підприємства» ускладнює її діагностику тому, що її різне змістове наповнення зумовлює різні підходи до її оцінювання.

Приймаючи рішення про вкладання капіталу в той чи інший інвестиційний об'єкт, інвестор розглядає інвестиційну привабливість підприємства комплексно, враховуючи при цьому забезпечення високої привабливості на всіх етапах інвестиційних рішень. Усі рівні інвестиційної привабливості взаємопов'язані. Зазначимо, що методичні дослідження інвестиційної привабливості мають ґрунтуватися, перш за все, на логіці інвестиційних рішень, яка передбачає вкладення коштів при найбільш сприятливих умовах інвестування.

Для оцінки привабливості підприємств інвестори використовують наступні фактори [5]: стабільність попиту; потенціал зростання підприємства; зростання або зниження прибутковості підприємства через дії конкурентів та рушійних сил; серйозність проблем, які можуть бути на підприємстві; посилення чи послаблення впливу сил конкуренції; сприятливий та несприятливий вплив на підприємство рушійних сил; ступінь ризику та невизначеності рушійних сил.

Сучасні методики оцінки інвестиційної привабливості підприємства у відношенні до джерела вихідної інформації можна умовно поділити на наступні групи: 1) методики, що ґрунтуються на оцінках експертів; 2) методики, що ґрунтуються на статистичній інформації; 3) методики комбіновані, що ґрунтуються на оцінках експертів та статистичній інформації.

Узагальнена інформація щодо наявних методик оцінки інвестиційної привабливості представлена в табл. 1.

Розглянуті методики (моделі) передбачають розрахунок коефіцієнта ліквідності, коефіцієнта використання ресурсів, коефіцієнта частки позикових засобів, коефіцієнта прибутковості, деколи аналітики визначають норму прибутку на акціонерний капітал, але при цьому не визначають природу походження прибутку та доходу, тобто не проводять аналіз за видами діяльності.

Комплексна оцінка інвестиційної привабливості підприємства повинна проводитись, виходячи з інтересів як самого підприємства, так й окремих груп інвесторів, які зацікавлені в ефективності вкладення коштів та чітко визначати ступінь корисності реалізації проектів для всіх учасників процесу інвестування.

Для оцінки інвестиційної привабливості підприємства пропонується використати методику запропоновану Мудрехою Н.В. [10] з вдосконаленнями шляхом проведення аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів діяльності будівельного підприємства та їх узагальнення за допомогою інтегрального показника наведеного в формулі 1:

$$PI = \sum_{n=1}^n a x_n, \quad (1)$$

де x_n фактори, що визначають інвестиційну привабливість підприємства.

Процес відбору факторів інвестиційної привабливості підприємства ускладнюється неоднорідністю інформаційної бази і може бути доповнений іншими факторами. Розрахуємо інвестиційну привабливість на прикладі будівельного підприємства ПАТ «Трест Житлобуд-1».

У таблиці 1 відображено оцінку інвестиційної привабливості підприємства за якісними характеристиками, які мають неявну кількісну форму. Це визначається шляхом експертних оцінок і проявляється в порівняльній інтенсивності ознаки.

Кожен з факторів зовнішнього середовища оцінюється й відповідно до рівня привабливості присвоюється бальна оцінка. Найбільший бал повинен відповідати самому сприятливому значенню, найменший бал – самому критичному значенню.

Розглянута система показників базується на даних офіційної звітності підприємства. Це дозволяє контролювати зміни в організаційно-фінансовому стані підприємства усіма учасниками інвестиційного процесу. Максимальне значення шкали оцінки якісних факторів дорівнює 50 балів ($10 \cdot 5$), де 10 – кількість показників, що характеризують інвестиційну привабливість підприємства; 5 – максимальний бал по розрахованих коефіцієнтах кожної групи показників. Мінімальне значення шкали оцінки якісних факторів становить 10 балів ($10 \cdot 1$), де 10 – кількість показників, що характеризують інвестиційну привабливість; 1 – мінімальний бал по розрахованих коефіцієнтах кожної групи показників. Розрахунок оцінки інвестиційної привабливості підприємства за якісними показниками здійснюється за формулою 2:

$$PI_{\text{якіс.показ.}} = \frac{\sum x_n}{\sum x_{\max}}, \quad (2)$$

де $PI_{\text{якіс.показ.}}$ – оцінка інвестиційної привабливості за якісною ознакою; x – якісна ознака; n – кількість факторів; x_{\max} – максимальна оцінка за всіма якісними факторам.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика існуючих методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств

Автор методики	Суть методики (моделі)	Переваги та недоліки методики (моделі)
1	2	3
Панков С.А. [11]	Оцінка інвестиційної привабливості на базі аналізу внутрішньої стратегії розвитку підприємства як співвідношення індексу сильних і слабких сторін.	Враховання сильних та слабких сторін діяльності підприємства. Не враховано низку чинників впливу на інвестиційну привабливість підприємства.
Спеціалісти «Агенства з питань запобігання банкрутства підприємств» [9]	Інвестиційна привабливість підприємства визначається як розрахунок інтегрального показника.	Оцінка багатьох аспектів господарської діяльності шляхом розрахунку показників, що дають характеристику поточного стану об'єкта. Аналіз є досить громіздким – показники часто суперечать один одному. Потребує залучення експертів.
Севрюгін Ю.В. [12]	Кваліметрична модель оцінки інвестиційної привабливості підприємства на основі кількісних та якісних показників, які характеризують фінансовий стан, ринкове оточення та рівень корпоративного управління. Кожному чиннику, незалежно від того є він якісним чи кількісним, присвоюється відповідна оцінка в балах. У підсумку розраховується інтегральний коефіцієнт інвестиційної привабливості підприємства.	Структурує властивості моделі інвестиційної привабливості, містить конкретні значення вагових коефіцієнтів чинників, що характеризують фінансовий стан, ринкове оточення та корпоративне управління. Відсутній якісний аналіз та законодавчо–правова бази в галузі інвестування та оподаткування. Суб'єктивний результат оцінки внаслідок використання більшої кількості бальних оцінок.
Синицин Є.В., Стерхов А.В. [13]	Дана модель замість традиційно використовуваних показників рентабельності використовує ряд показників нормалізованого операційного прибутку, що дозволяє більш коректно оцінити розмір прибутку, доступного для використання всередині підприємства.	Виявляє кількісний вплив ключових виробничих і фінансових показників на ринкову вартість підприємства. Необґрунтованість вибірки і вузька сфера застосування – оцінка ринкової вартості підприємства.
Федорович Т.В. [15]	Комплексне вирішення проблеми оцінки інвестиційної привабливості підприємства на загальному і системному рівнях. Основу цієї методики складає диференційований підхід до обґрунтування рівня привабливості компанії.	Визначає контрольні точки інвестиційної привабливості та встановлює параметри, за якими підприємство не відповідає рівню еталона. Методика спирається тільки на ретроспективні показники.
Макарій Н.П. [7]	Рейтингова оцінка підприємства, яка ґрунтується на аналізі даних фінансової звітності.	Не потребує додаткового залучення експертів, є зрозумілою та простою у використанні. Інформація може бути недостовірною та викривленою.
Юхимчук С.В., Супрун С.Д. [16]	Матрична модель оцінки інвестиційної привабливості базується на формуванні інтегрального показника, який враховує велику кількість чинників, зокрема і якісних.	Визначає вплив як кількісних, так і якісних показників при оцінці інвестиційної привабливості. Неточний поділ показників на кількісні та якісні. Пропонуються показники, отримані за різними методами оцінки.
Довбня С.Б., Охлоквова Т.Л. [6]	Модель випуску конкурентоспроможної продукцію за умови стабільності фінансового стану підприємства.	Надає можливість проаналізувати фінансовий стан підприємства.

Параметри інвестиційної привабливості, які обумовлені впливом зовнішнього середовища на ПАТ «Трест Житлобуд – 1» надані в таблиці 2.

Розрахуємо оцінку інвестиційної привабливості якісних ознак ПАТ «Трест Житлобуд–1»: $IP_{\text{якіс.показ.}} = 38$.

Отже, оцінка інвестиційної привабливості за якісними ознаками ПАТ «Трест Житлобуд–1» склала 0,76 одиниць. Як видно з даних, що представлені у таблиці 2, підприємство позиціонується на ринку вже 70 років й стало однією із найбільших будівельних підприємств м. Харкова та

Таблиця 2. Оцінка якісних факторів ПАТ «Трест Житлобуд-1»

№ п/п	Параметри роботи підприємства	Значення фактора	Бал	Бал ПАТ «Трест Житлобуд-1»
1	2	3	4	5
1	Термін позиціонування підприємства на ринку	– більше 50 років; – від 20 до 50 років; – від 10 до 20 років; – від 5 до 10 років; – менше 5 років	5 4 3 2 1	5
2	Рівень конкуренції на освоєних ринках збуту	– підприємство монополізувало ринок, частка від загальних обсягів реалізації складає 80–100%; – частка від загальних обсягів реалізації складає від 50 до 80%; – частка від загальних обсягів реалізації складає від 20 до 50%; – частка від загальних обсягів реалізації складає від 5 до 20%; – частка від загальних обсягів реалізації складає менше 5%.	5 4 3 2 1	3
3	Можливість виходу на неосвоєні ринки збуту	– капітал для виходу практично не потрібен; – термін окупності витрат, пов'язаних з виходом на ринок складе до 6 місяців; – термін окупності витрат, пов'язаних з виходом на ринок буде від 6 місяців до 1 року; – термін окупності витрат, пов'язаних з виходом на ринок становитиме більше 1 року; – немає можливості виходу на нові ринки.	5 4 3 2 1	3
4	Відгуки споживачів про якість продукції	– більше 85% позитивних відгуків; – від 50 до 85% позитивних відгуків; – від 30 до 50% позитивних відгуків; – менше 30% позитивних відгуків; – немає позитивних відгуків.	5 4 3 2 1	5
5	Наявність соціальних фінансових заборгованостей (заробітної плати) працівникам підприємства	– повна відсутність за звітний період; – заборгованість менше 15 календарних днів, одноразово; – заборгованість більше 15 календарних днів, одноразово; – заборгованість менше 15 календарних днів, більше трьох випадків; – заборгованість більше 15 днів, більше трьох випадків.	5 4 3 2 1	4
6	Тривалість господарських зв'язків з контрагентами	– більша частина зв'язків підтримується більше 10 років; – більша частина зв'язків підтримується менше 10 років – більша частина зв'язків підтримується менше 1 року.	5 4–2 1	4
7	Характеристика менеджменту підприємства	– прозорість призначення на посади, наявність спеціальної освіти, великий стаж роботи на керівних посадах; – вищевказані умови не виконуються.	5 4–1	5
8	Належність підприємства до певної галузі	– стратегічно важлива в масштабах держави, унікальна галузь; – галузь не належить до стратегічних або унікальних.	5 4–1	1
9	Регіональний інвестиційний клімат	– регіон є привабливим за всіма параметрами; – середній рівень привабливості регіону; – задовільний рівень привабливості регіону; – низький рівень привабливості регіону; – регіон не є привабливим.	5 4 3 2 1	5
10	Інвестиційний клімат країни	– країна є привабливою по всіх параметрах; – середній рівень привабливості країни; – задовільний рівень привабливості країни; – низький рівень привабливості країни; – країна не є привабливою.	5 4 3 2 1	3
Σ	–	–		38

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

продовжує інтенсивно розвиватися. Управління підприємством знаходиться на високому рівні, позитивні відгуки споживачів становлять більше 85% опитаних, практично відсутні соціальні фінансові заборгованості. Згадані фактори позитивно відображаються на оцінці інвестиційної привабливості ПАТ «Трест Житлобуд-1». Витрати пов'язані з виходом на новий ринок окупляться достатньо швидко (від 6 місяців до 1 року), господарські зв'язки з контрагентами підтримуються менше 10 років, підприємство не відноситься до стратегічно важливих у масштабах держави або унікальної у галузі.

Проведемо оцінку кількісних ознак, що дозволяє об'єднати дані за кілька років, спираючись на нормативне значення показників. При виконанні нормативу, позитивній динаміці ставиться найвищий бал – «1», у зворотному випадку ставиться оцінка «0». Відповідно до діяльності зазначеного підприємства з урахуванням специфіки його діяльності було проведено уточнення коефіцієнтів.

Оцінка кількісних факторів ПАТ «Трест Житлобуд-1» представлена у таблиці 3.

Розрахуємо підсумкову оцінку інвестиційної привабливості за кількісними ознаками: $IP_{\text{квл.показ.2014р.}} = 4$; $IP_{\text{квл.показ.2015р.}} = 4$; $IP_{\text{квл.показ.2016р.}} = 3$.

Отже, можна стверджувати, що на підприємстві ПАТ «Трест Житлобуд-1» спостерігаються проблеми з поточною платоспроможністю, це означає, що воно не зможе негайно ліквідувати короткострокову заборгованість. Також, підприємство залежить в великій мірі від позикових джерел, але показники оборотності активів мають тенденцію до зростання.

Розрахуємо сумарну оцінку інвестиційної привабливості за якісними та кількісними параметрами ПАТ «Трест Житлобуд-1»: $IP_{2014р.} = 38 + 4 = 42$; $IP_{2014р.} = 38 + 4 = 42$; $IP_{2014р.} = 38 + 3 = 41$.

Максимальна і мінімальне значення оцінки інвестиційної привабливості підприємства становить: $IP_{\text{max}} = 10 * 5 + 10 * 1 = 60$; $IP_{\text{min}} = 10 * 1 + 0 = 10$.

Таким чином, у зв'язку з швидкою зміною економічних відносин та наявності інфляційних процесів значення інвестиційної привабливості ПАТ «Трест Житлобуд-1» у 2014 році склало 42 бали, у 2015 році – 42 бали й у 2016 році значення

Таблиця 3. Оцінка кількісних факторів ПАТ «Трест Житлобуд-1»

№ п/п	Показник	Нормативне значення	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
			Значення	Оцінка	Значення	Оцінка	Значення	Оцінка
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Коефіцієнт поточної ліквідності	> 2,0	2,6	1	3,1	1	1,71	0
2	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,1–0,25	0,02	0	0,05	0	0,01	0
3	Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 1,0	1,39	1	1,78	1	0,5	0
4	Маневреність власних оборотних коштів	> 0,1	–0,08	0	–0,37	0	–0,10	0
5	Коефіцієнт покриття дебіторської заборгованості	> 2,0	0,07	0	0,15	0	5,75	1
6	Коефіцієнт фінансової незалежності	> 0,5	0,01	0	0,02	0	0,02	0
7	Коефіцієнт фінансової залежності	< 2	48,65	0	63,18	0	50,80	0
8	Валова рентабельність продажу	> 0,15	0,19	1	0,17	1	0,15	1
9	Коефіцієнт оборотності капіталу (активів)	> 0,1	0,30	1	0,37	1	0,42	1
10	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0,1	–4,77	0	–2,46	0	–3,24	0
Σ	–	–	–	4	–	4	–	3

інвестиційної привабливості підприємства знизлося та склало 41 бал.

Висновки

Економічний аналіз інвестиційної привабливості підприємства є обов'язковою умовою для прийняття рішення стосовно здійснення інвестування. У результаті дослідження нами було виявлено, що рівень інвестиційної привабливості ПАТ «Трест Житлобуд-1» оцінений, як задовільний, що свідчить про необхідність впровадження механізмів оптимізації використання активів та капіталу підприємства. Для того, щоб підвищити фінансовий стан підприємства та його рівень інвестиційної привабливості необхідно: створити систему управління ресурсами підприємства з метою оптимізації його фінансово-господарської діяльності у цілому, оптимізувати структури капіталу, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей зокрема.

Список використаних джерел

1. Бочаров В.В. Инвестиционный менеджмент / В.В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2000. – 160 с.
2. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
3. Важинський Ф.А. Сутність антикризового фінансового управління підприємством / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Економіка промисловості. – 2009. – № 5. – С. 127–130.
4. Гребенюк Н.О. Інвестиційна привабливість: сутність та засоби покращення / Н.О. Гребенюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2012. – № 12. – С. 12–17.
5. Дібніс Г.І. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств / Г.І. Дібніс // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 228–240 с.
6. Довбня С.Б. Методичні засади формування інвестиційної привабливості підприємства / С.Б. Довбня // Ек. вісник нац. гірн. ун-ту. – К., 2007. – №4. – С.43–50.
7. Макарій Н.П. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств / Н.П. Макарій // Економіст. – 2005. – № 7. – С.52–59.
8. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству від 23.02.98 № 22 // Держ. інформ. бюлетень про приватизацію. – 1998. – №7. – С. 5–16.
9. Методика аналізу та оцінки інвестиційної привабливості підприємств / Є. Антипенко, С. Шумікін, А. Стойчева // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9, Ч. 3. – С. 27–30.
10. Мудреха Н.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurnal.org/articles/2016/ekon39.html>
11. Панков С.А. Аналітичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства / С.А. Панков // Вісник Хмельн. нац. ун-ту. – 2010. – № 2, т.3. – С. 65–68.
12. Северюгин Ю.В. Оценка инвестиционной привлекательности промышленного предприятия: автореф. дис. канд. экон. наук / Ю.В. Северюгин. – Ижевск, 2004. – 26 с.
13. Сеницын Е.В. Некоторые вопросы моделирования и оценки слияний и поглощений: на примере оптовых генерирующих компаний / Е.В. Сеницын, А.В. Стерхов // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – №18. – С. 7–14.
14. Супрун С.Д. Оцінка ефективності інвестиційних проектів підприємств / С.Д. Супрун // Фінанси України. – К., 2003. – № 4. – С.82–87.
15. Федорович Т.В. Методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности компании – цели слияния и поглощения / Т.В. Федорович // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 6. – С. 29–35.
16. Юхимчук С.В. Матрична модель оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств / С.В. Юхимчук, С.Д. Супрун // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 3–12.

Н.І. ШАБРАНСЬКА,

к.е.н., с. н. с., провідний науковий співробітник, ДНДІІМЕ

Організаційно–економічний механізм регулювання інноваційної діяльності з урахуванням різних форм господарювання

У статті проаналізовано особливості реалізації інноваційної моделі розвитку підприємств в залежності від їх розміру, визначені характерні риси цих підприємств. Розглянута структура та функціонування діючого організаційно–економічного механізму державного регулювання інноваційною діяльністю з урахуванням різних форм господарювання та надані пропозиції щодо його удосконалення.

Ключові слова: механізм регулювання, інноваційна модель, малі, середні та великі підприємства, організаційно–економічний механізм.

Н.И. ШАБРАНСКАЯ,

к.э.н., с.н.с., ведущий научный сотрудник, ГНИИИМ

Организационно–экономический механизм регулирования инновационной деятельности с учетом разных форм хозяйствования

В статье проанализированы особенности реализации инновационной модели развития предприятий в зависимости от их размера, определены характерные черты этих предприятий. Рассмотрена структура и функционирование действующего организационно–экономического механизма государственного регулирования инновационной деятельностью с учетом разных форм хозяйствования и предоставлены предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: механизм регулирования, инновационная модель, малые, средние и крупные предприятия, организационно–экономический механизм.

N. SHABRANSKA,

Ph.D, Senior Researcher, Leading Researcher

of State Scientific Research Institute for Information and Economic Modelling (SSRIEM)

The organizational–economic mechanism of regulation of innovative activity taking with considering account various forms of management

The features of implementation of the innovative model of enterprise development depending on their size have been analyzed in this article; the characteristics of these enterprises have been described. The structure and functioning of the actual organizational and economic mechanism of state regulation of innovative activity based on various forms of management are considered and proposals for its improvement are provided.

Keywords: regulatory mechanism, innovative model, small, medium and large–scale enterprises, organizational and economic mechanism.

Постановка проблеми. Як свідчать дослідження наукових джерел і практика господарювання, незважаючи на порівняно широку вживаність терміну «організаційно–економічний механізм», недостатньо розробленою і такою, що вимагає додаткових теоретичних і практичних досліджень, є проблема формування організаційно–економічного механізму регулювання різних форм господарювання в інноваційній діяльності. У науковій літературі, на наш погляд, досі немає повного і чіткого висвітлення поняття

«організаційно–економічний механізм регулювання різних форм господарювання в інноваційної діяльності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням дієвих інструментів та механізмів, які б сприяли розвитку інноваційної діяльності підприємств, займалися вітчизняні вчені Бажал Ю., Беленький П., Бойко Є., Буднікевич І., Букинчук П., Вовканич С., Геєць В., Данилюк М., Жаліло Я., Крупка М., Кузьмін О., Лапко О., Лісіцин М., Черваньов Д., Школа І., Яцура В., а також за-

рубінні науковці Валдайцев С., Водачек Л., Гольдштейн Г., Завлін П., Ільєнкова С.

Мета статті. Дослідити теоретико–методичні та практичні питання щодо формування дієвого організаційно–економічного механізму регулювання діяльності малих, середніх та великих інноваційних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів–науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів в країнах, для яких інноваційний шлях розвитку є ключовим вектором економічної стратегії. Так, згідно з даними Держстату, за 2012–2014 р. в Україні інноваційно–активними були 4084 підприємств, або ж 14,6% від їх загальної кількості. Зокрема, порівнюючи з періодом 2010–2012 р., це становило 6930 підприємств, або ж 20,4%. Так негативна динаміка простежувалася протягом останніх років. Подальше збереження цього тренду призведе до ще більшого технологічного відставання вітчизняного виробництва й, нарешті – до остаточної втрати конкурентоспроможності не лише на світовому ринку, але й втрати попиту внутрішніх споживачів.

В зв'язку з цим набуває особливого значення формування дієвого механізму регулювання, який забезпечить формування сприятливих організаційних, економічних, фінансових умов розвитку малих, середніх та великих підприємств. П. Букинчук вказує на той факт, що механізм регулювання – це комплексні заходи економічного планування та стимулювання; до цього комплексу входять державні організаційні структури, які втілюють ці функції на усіх рівнях господарювання. М. Лісіцин стверджує, що такий організаційно–економічний механізм є комплексною системою органічно взаємозалежних й взаємопов'язаних економічних, організаційних, правових, соціальних та інших форм, методів господарювання та діяльності апарату регулювання. Такий підхід можна вважати «функціональним» через увагу до інструментів впливу. Цей підхід досліджують також І. Булева, П. Єгорова, Ю. Лисенок, Л. Сайдаметова, Е. Самкова, В. Шульга [5, 7].

Прихильники організаційного підходу визначають організаційно–економічний механізм регулювання як систему організаційних форм або інституцій суспільного виробництва та його регулювання. В цьому підході зроблено більший на–

голос на організаційних умовах функціонування системи впливу держави на об'єкт регулювання.

Системний підхід Г. Остапова [1, 3], має найбільше обґрунтування на сьогоднішній день та визначає організаційно–економічний механізм як систему елементів організаційного та економічного впливу на управлінський процес. А. Кульман і В. Дубоніс [6] тлумачать організаційно–економічний механізм наступним чином: це система процесів і відносин управління, метою якої є досягнення певних економічних, господарських та фінансових цілей.

На наш погляд, організаційно–економічний механізм регулювання інноваційною діяльністю в малому, середньому та, зокрема, великому підприємстві включає, з одного боку, державні інститути підтримки та розвитку підприємництва, а з іншого – державні органи, які відповідають за реалізацію науко–технологічної і інноваційної політики.

Ще одна важлива складова, яка забезпечує можливість запуску механізму таким чином, що всі його функціональні елементи працюють на поставлену мету: це доведення державної політики до об'єкту регулювання. Найкращим чином це завдання може бути реалізовано через програмно–цільовий метод. Таким чином, до складу організаційно–економічного механізму регулювання малих, середніх та великих інноваційних підприємств доцільно додати ще спроможність програмування економічної політики (яка представлена в формі конкретних економічних заходів) і реалізації цих заходів в формі допомоги, чи умов або стимулів для розвитку підприємств різних форм господарювання. Кожен такий захід з боку держави має бути добре спланованим, обґрунтованим, обрахованим щодо ресурсних витрат (як з боку інноваційного підприємництва, так і з боку держави). Оцінка його ефективності має відбуватися за спеціальними показниками – індикаторами досягнення програмної мети чи наближення до неї. Таким показниками – індикаторами можуть бути, наприклад: кількість малих, середніх та великих підприємств, які реалізують інноваційні проекти; кількість інноваційних проектів, які одночасно реалізуються протягом року; загальний річний обсяг інвестицій малих, середніх та великих підприємств в інноваційні проекти; запланований річний прибуток від всіх інноваційних проектів в малому, середньому та великому підприємстві; частка річного прибутку ВВП країни, створена за рахунок

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

інноваційних проектів підприємств; частка інноваційної продукції (послуг) в малих, середніх та великих підприємствах.

Цей перелік може бути продовжений далі. Головний програмний принцип в управлінні інноваційною діяльністю полягає в тому, що кожен захід державного впливу має бути представлений своєю ефективністю, тобто кількісними показниками співвідношення витрат і результатів.

Суб'єкти регулювання такої діяльності можна вишикувати по рангу: на найвищій сходинці стоять головні державні органи законодавчої і виконавчої влади (Президент, Верховна Рада і Кабінет Міністрів). Головні їх функції є, в даному випадку, координація забезпечення підтримки та розвитку малих, середніх та великих підприємств. Основними моментами їх активності являється визначення головних принципів державного механізму регуляторної діяльності і відповідного нормативно–законодавчого забезпечення.

На сходинці нижче знаходяться органи, які вже безпосередньо стикаються з діяльністю малих, середніх та великих підприємств. До них належить міністерство економіки, розвитку та торгівлі України, міністерство освіти і науки України, наукові організації, та інші органи державної влади, державні інноваційні фінансово–кредитні установи. Основним завданням регуляторних суб'єктів цього рівня являється визначення найбільш перспективних і пріоритетних напрямків впровадження інновацій у відповідності з затвердженими державними програмами. Вони ж відповідають за питання надання кредитів, проведення конкурсів, вирішення різних організаційних моментів, що торкаються питань розвитку та підтримки підприємництва.

Також їх основними завданнями являються: по–перше, координація діяльності виконавчих органів в процесі розробки і реалізації політики, що стосується розвитку і підтримки підприємництва України;

по–друге, узагальнення досвіду відносно реалізації проектів підтримки суб'єктів підприємницької діяльності і розробка пропозицій щодо її вдосконалення;

по–третє, консультативна й інформаційна підтримка, підготовка пропозицій щодо усунення адміністративних, економічних і організаційних перешкод у процесі розвитку та функціонування бізнесу, впровадження і розвитку механізму фінансування та кредитування підприємництва;

по–четверте, участь у проведенні тренінгів і перепідготовці кадрів, розробка пропозицій щодо позиції державної політики відносно недержавних підприємств, співпраця з міжнародними організаціями з питань сприяння розвитку підприємництва.

Функціонування системи державної інноваційної підтримки малого, середнього та великого бізнесу можна систематизувати шляхом виділенням видів, інструментів та програми державної підтримки.

На найнижчому рівні знаходяться виробничі та наукові підприємства (Національний центр впровадження галузевих інноваційних програм. Вони розробляють власні заходи здійснення інноваційної стратегії, керуючись основами державної та регіональної політики підтримки малого, середнього та великого підприємництва [4]. Для формування ефективного механізму управління доцільно розділити функції регулювання на типові складові, прийняті в менеджменті. Державне управління (регулювання), на думку автора, потрібно розглядати, як сукупність наступних функцій: аналіз, планування, організація, контроль.

Функція аналізу базується на системі фінансових показників, яка характеризує господарську діяльність підприємництва та основний процес, що реалізує поставлену задачу (або мету). Ця функція інтерпретує фактори, що впливають на фінансові показники. Реалізації функції сприяє стимулюванню ділової активності та забезпеченню фінансової стійкості підприємництва.

Функція планування передбачає формування мети (або задач) на підставі розмежування обов'язків у рамках організаційної структури управління. За допомогою неї відбувається розподіл обмежених ресурсів в пріоритетному та хронологічному аспектах. Реалізується ця функція за допомогою системи фінансових звітів (використання нормативів).

Формування функціональних підрозділів, розмежування повноважень, розподіл прав і обов'язків серед них виконує організаційна функція, яка структурує об'єкт управління з метою його найбільш ефективної роботи. Вона ж відповідальна за налагоджування внутрішньої системи контролю та управління процесами.

Функція контролю передбачає перевірку реалізації поставлених цілей. Для цього розробляються еталони і критерії оцінки проміжних і кінцевих результатів. Вони втілюються у внутрішні норми,

стандарти та нормативи. При відхиленні від норм цих документів контролююча функція змушує вносити необхідні зміни і модифікації в виробничу діяльність.

З 2006 року в Україні проводиться спостереження за інноваційною діяльністю згідно європейської методології CIS. Ця методологія була запроваджена з метою моніторингу інноваційної діяльності в ЄС, а також для кращого розуміння інноваційних процесів і аналізу впливу інновацій на економіку, включаючи конкурентоспроможність, зайнятість, економічне зростання та структуру торгівлі [1].

У 2010–2012 рр. найбільша інноваційна активність відмічена у великих підприємствах – їх частка складає 43,0 %, а найменш інноваційно-активні малі підприємства – 16,9 %. За період 2012–2014 рр. по всіх видах підприємств відмічено спад до попереднього періоду (див. Табл. 1).

Слід зазначити, що існує прямий зв'язок між розміром підприємства і його рівнем інноваційності, оскільки для впровадження інновацій необхідно мати певну кількість персоналу (див. Табл. 2),

задіяного у виконанні наукових досліджень і розробок, що призводять до впровадження інновацій.

Також, у період 2012–2014 рр. найвища частка як технологічно активних, так і активних підприємств була серед великих підприємств (відповідно 32,9% і 20,7%).

Одним з основних показників, який характеризує інноваційну активність являється «обсяг реалізованої продукції». У 2014 найбільші обсяги реалізованої продукції у відсотках від загального обсягу реалізованої продукції (послуг) обстеженими підприємствами були у великих підприємств – 62,5, найнижчі – 19,2 у малих підприємств.

Найбільшу підтримку з боку держави отримали великі підприємства: 5,4% від загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями у період 2010–2012 рр., а найменшу допомогу у цей же період отримали малі підприємства – 2,8% відсотків від загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями.

У 2014 р. витрати на інновації в основному здійснювались за рахунок власних коштів (понад

Таблиця 1. Інноваційна активність підприємств за розміром, за 2010–2014 рр. (од.)

	Загальна кількість обстежених підприємств		Підприємства з інноваційною активністю		У тому числі запроваджували			
					технологічні інновації		нетехнологічні інновації	
	2010–2012	2012–2014	2010–2012	2012–2014	2010–2012	2012–2014	2010–2012	2012–2014
малі підприємства	24657	20895	4170	2367	1562	1331	2608	1036
% до підсумку	72,5	74,6	60,2	58,0	45,9	50,0	74,0	72,9
середі підприємства	7069	5440	1767	1073	1049	787	718	286
% до підсумку	20,8	19,4	25,5	26,3	30,8	29,6	20,4	20,1
великі підприємства	2288	1657	993	644	794	545	199	99
% до підсумку	6,7	5,9	14,3	15,8	23,3	20,5	5,6	7,0
Усього	34014	27992	6930	4084	3405	2663	3525	1421

Джерело: Держстат

Таблиця 2. Розподіл кількості працюючих за розміром підприємств за 2012–2014 рр. (відсотків від загальної кількості працюючих на обстежених підприємствах)

	Кількість працюючих на інноваційно-активних підприємствах		У тому числі, по видам інновацій			
			Кількість працюючих на підприємствах з технологічними інноваціями		Кількість працюючих на підприємствах з маркетинговими та/або організаційними інноваціями (нетехнологічними інноваціями)	
	2012	2014	2012	2014	2012	2014
малі підприємства	17,6	13,2	3,4	5,0	10,8	5,5
середі підприємства	26,5	21,7	8,9	10,5	10,3	5,5
великих підприємств	50,8	47,3	14,9	19,9	7,7	5,6
Усього	42,4	38,2	12,4	16,2	8,5	5,5

Джерело: Держстат

Таблиця 3. Розподіл підприємств за типами інновацій та кількістю працюючих за 2014 р. (відсотків)

	Обстежені підприємства, усього	З них інноваційно-активні	У тому числі, запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	14,6	6,0	3,5	5,1
у т.ч. з кількістю працюючих					
до 49 осіб	100,0	11,3	4,0	2,3	5,0
50–249 осіб	100,0	19,7	9,6	4,8	5,3
250 осіб і більше	100,0	38,8	18,1	14,8	5,9

Джерело: Держстат

Таблиця 4. Розподіл обсягу реалізованої інноваційної продукції (послуг) за розміром підприємств за 2012–2014 рр. (відсотків від загального обсягу реалізованої продукції (послуг) обстеженими підприємствами)

	Обсяг реалізованої продукції інноваційно активними підприємствами		У тому числі			
			Обсяг реалізованої продукції підприємствами з технологічною інновацією		Обсяг реалізованої продукції підприємствами з маркетинговою та/або організаційною інновацією (нетехнологічною інновацією)	
	2012	2014	2012	2014	2012	2014
Усього	47,8	34,1	8,0	12,0	14,5	8,4
малі підприємства	19,2	13,5	1,5	4,4	15,2	7,1
середі підприємства	25,6	14,5	3,7	5,4	17,4	5,6
великі підприємства	62,5	49,1	11,1	17,3	13,4	10,0

Джерело: Держстат

Таблиця 5. Розподіл підприємств з технологічними інноваціями, які отримували державну фінансову допомогу для інноваційної діяльності за розміром підприємств за 2012–2014 рр. (відсотків від загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями)

	Усього		У тому числі від			
			центрального уряду		місцевих та регіональних органів влади	
	2010–2012	2012–2014	2010–2012	2012–2014	2010–2012	2012–2014
малі підприємства	2,8	1,7	1,0	0,4	1,8	1,4
середі підприємства	5,1	3,3	1,6	0,6	3,7	2,8
великі підприємства	5,4	4,4	3,6	2,4	2,3	2,4

Джерело: Держстат

90% загального обсягу фінансування), кредитів (3,6%) та бюджетних коштів (2,6%).

Як показав аналіз, малі, середні та великі підприємства мають різну специфіку формування капіталу та організації виробництва, які створюють різні умови для впровадження інноваційної моделі розвитку. В таблиці 6 проаналізовано потенційну конкурентоспроможність різних типів підприємств з урахуванням базових факторних ресурсів для їх розвитку.

Дані, наведені в таблиці, звичайно, є достатньо умовними, не враховують галузеві і регіональні

особливості, але вони дають можливість формалізувати оцінку впливу розміру підприємства на його «середню» конкурентоспроможність. Малий бізнес має свої переваги в оперативності і гнучкості пристосування до ринкових змін. Але, в цілому, за можливостями поступається середнім і великим підприємствам. Разом з тим, на малих підприємствах в розвинутих країнах виробляється (і, відповідно, має вироблятися в Україні) більша частина ВВП. Малий бізнес в інноваційній сфері виконує роль випробувача нових продуктів і технологій. Він потребує найбільшої уваги і

Таблиця 6. Потенціал конкурентоспроможності різних типів підприємств з урахуванням базових факторних ресурсів для їх розвитку

	Базовий фактор виробництва	Оцінка (за 5–бальною системою *) впливу фактора на конкурентоспроможність підприємства в залежності від його розмірів		
		Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
1	Обсяг капіталу (можливість нарощування)	2	3	5
2	Кваліфікація персоналу (можливість вдосконалення)	3	4	5
3	Можливість оплати праці	2	3	4
3	Організація управління (можливості для вдосконалення системи менеджменту)	3	3	4
4	Технологія (можливості модернізацій в впровадження нової техніки)	2	3	4
5	Положення на ринку (рівень монополізму)	1	3	5
6	Організація збуту продукції, в тому числі щодо експорту	3	4	4
7	Можливості до зміни виробничої програми (гнучкість виробничого процесу)	5	4	3
8	Науково–технічна підтримка виробництва	2	4	5
	Можливість зниження витрат на виробництво (без втрати ефективності)	3	3	4
9	Неформальна підтримка органів влади	2	4	5
	Загалом, рівень конкурентоспроможності підприємства даного типу.	28	36	48

* – 5 балів свідчать про високу можливість підприємства щодо використання даного фактору, 1 бал – про низьку.

Джерело: розроблено автором

підтримки в межах механізму інноваційної моделі розвитку. Найкращих результатів малі форми бізнесу досягають в випадках, коли вони працюють в співробітництві разом з великими підприємствами в якості експериментальних майданчиків для ризикованих інновацій і модернізацій.

Великий бізнес має переваги в обсягах задіяних у виробництві ресурсів, перш за все, капіталу. Практично всі великі підприємства в Україні є частиною фінансово–промислових груп, мають стабільну кредитно–фінансову підтримку. Для банків мати клієнтом велике підприємство значно вигідніше ніж багато малих підприємств. Практично, за всіма параметрами, наведеними в таблиці, великі підприємства мають переваги над малим бізнесом. В тому числі, щодо організації управління виробництвом і бізнесом, залучення кваліфікованих працівників, розмірів оплати праці.

Великі підприємства мають власні конкурентні переваги щодо можливостей впровадження інновацій, постійних модернізацій і вдосконалення своєї продукції. Отже, їх підтримка з боку держави в рамках інноваційної моделі розвитку може бути мінімальною. Практично всі експерименталь–

ні системи додаткових пільг великому бізнесу у 2000–х тисячних роках (металургія, автомобілебудування) не впливали суттєво на модернізацію в цих галузях. Інноваційність великих підприємств залежить більше від організації управління підприємством і бажання власників, ніж від ресурсного забезпечення нововведень на підприємстві.

Середні підприємства займають проміжне місце між великим і малим бізнесом, поєднують переваги першого з гнучкістю малого бізнесу. Середній бізнес, все ж таки, має більше конкурентних рис великих підприємств і тому більше можливостей для ефективного використання державної підтримки в рамках інноваційної моделі розвитку економіки.

На основі проведеного аналізу поточного стану та проблем розвитку малих, середніх та великих підприємств був запропонований організаційно–економічний механізм державного управління підприємствами в залежності від їх форм господарювання. В цьому механізмі визначено такі функціональні блоки, як правовий, інформаційний, економічний, організаційний та фінансово–ресурсного забезпечення. Наведені концеп–

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

туальні положення щодо проведення державної політики в цій сфері, які дозволять активно впливати на розвиток малих, середніх та великих підприємств в напрямку інноваційної моделі (Рис. 1).

З метою підтримки малого, середнього та великого інноваційного підприємництва державними органами в роботі запропоновано критерії, які визначають доцільність надання їм фінансових ресурсів (зокрема, рівень інноваційності продукції (послуги) чи технології, або наявність безпосередньо науково-дослідних чи науково-технічних робіт; рівень інвестиційної ефективності проекту; рівень ризикованості діяльності малого, середнього та великого інноваційного підприємства; рівень поточної рентабельності продукції (послуги) малого, середнього та великого інноваційного підприємства).

Для фінансової підтримки малих та середніх інноваційних підприємств доцільно: залучити до венчурного фінансування нетрадиційних учасників інноваційної інфраструктури за рахунок закріплення за ними частки у власності та/або прибутку технологічної компанії (не менше 35%); забезпечити розвиток системи пільгового кредитування; активізувати співробітництво з міжнародними фінансовими донорськими організаціями; створити систему їх пільгового оподаткування.

При реалізації малим, середнім та великим підприємством інноваційних проектів пропонується налагодити інформаційний моніторинг постійного функціонування підприємств у сфері малого, середнього та великого підприємництва з метою комплексного аналізу діяльності зазначених підприємств, узагальнення й використання отриманих результатів для підтримки їх розвитку, оперативного вирішення актуальних питань їх функціонування.

Важливою задачею такого інформаційного моніторингу має бути:

- налагодження регулярної звітності на основі розроблених автором анкет, що містять систему критеріїв оцінки належності малого, середнього та великого підприємства до інноваційного типу та ефективність їх роботи в цій сфері;

- отримання звітної інформації щодо показників діяльності підприємств у сфері з періодичним їх оновленням;

- проведення оцінювання поточної ефективності інноваційної діяльності малих, середніх та великих підприємств для визначення диспропорцій, неефективного використання ресурсів тощо;

- розробка прогнозу на основі рекомендацій щодо порядку та етапів прогнозування показників діяльності малих, середніх та великих інноваційних підприємств, які враховують зв'язки прогнозних показників і показників-факторів. В якості сценарних умов для розвитку малих, середніх та великих інноваційних підприємств впроваджуються: макроекономічні тенденції розвитку (з урахуванням поточної економічної кризи), стан фінансового ринку та ціна на ресурси, умови для підприємництва; фінансові ресурси для інноваційного підприємництва.

Моніторинг має сприяти реалізації органами державного управління притаманних їм функцій, зокрема, здійснення заходів щодо вдосконалення механізмів їх підтримки. Для забезпечення принципу комплексності моніторингу, його доцільно здійснювати на підставі даних Держкомстату України, бази даних Єдиного державного реєстру (ЄДР) та даних в системі Держкомпідприємництва України.

Сучасною організаційною умовою здійснення державної політики щодо створення сприятливих умов для функціонування та розвитку малих, середніх та великих інноваційних підприємств є врахування цих питань при розробці та реалізації відповідної Програми розвитку підприємств за розміром на загальнодержавному та регіональному рівнях. При її формуванні слід передбачити наступні складові елементи: визначення актуальних проблем та напрямів державної підтримки щодо розвитку підприємств за розміром; оцінка існуючих можливостей поліпшення умов підприємництва й стратегії їхньої реалізації; постановка завдань зміни зовнішніх інституціональних умов і макроекономічних параметрів, що впливають на розвиток малого, середнього та великого підприємництва; створення інфраструктури для подальшого розвитку підприємств за розміром; пошук необхідних ресурсів для реалізації його підтримки; формування заходів для рішення поставлених завдань; оцінка очікуваних результатів. Для підтримки малих та середніх підприємств в організаційно-економічному механізмі державного управління потрібно реалізувати координаційну функцію з боку держави через введення моніторингів щодо стану малих та середніх підприємств, створення інформаційної бази готових до впровадження у виробництво існуючих науково-технічних проектів; організа-

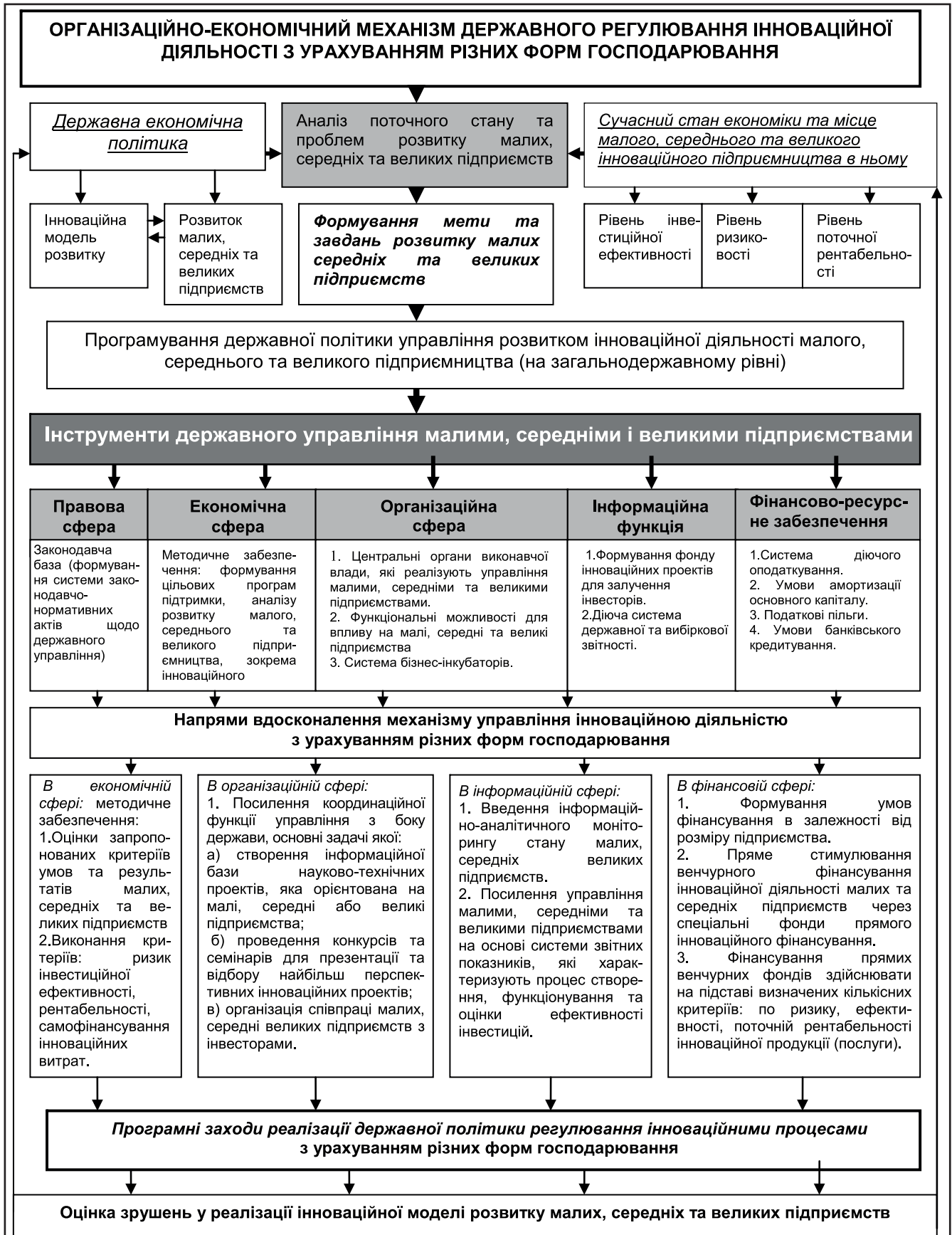

Схема організаційно-економічного механізму державного управління малим, середнім та великим інноваційним підприємництвом в Україні

Джерело: розроблено автором

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

цію конференцій, конкурсів та семінарів для презентації та відбору малими та середніми підприємствами найбільш перспективних інноваційних проектів; організацію співпраці з інвесторами, в тому числі на засадах спільного інвестування.

Висновки

1. Система підтримки інноваційного розвитку підприємств має працювати як відповідний механізм, який поєднує комплекс впливів: законодавчих, організаційних, фінансових, економічних, регіональних, податкових, трудових, науково-технічних.

2. Механізм підтримки інноваційної діяльності має працювати диференційовано, бути зорієнтований, перш за все, на пріоритетні галузі і види продукції, так звані «точки росту», які можуть бути локомотивом всієї економіки. На першому місці щодо державної підтримки мають бути підприємства певних пріоритетних галузей, незалежно від їх розмірів.

3. В першу чергу державне регулювання має підтримувати малі форми бізнесу, які мають потенціал інновацій і працюють в пріоритетних галузях реального сектору економіки, тому що малі підприємства несуть засади ринковості економіки і забезпечують основну зайнятість населення. Перейти від сучасних «торгівельних» форм малого бізнесу до малих підприємств в сфері реального (виробничого) сектору економіки є однією з ключових завдань сучасної економічної політики.

4. Найбільші ефекти від інноваційних змін треба очікувати від «середнього» бізнесу. Середні за розмірами підприємства мають переваги великих підприємств щодо обсягів належних їм виробничих ресурсів і гнучкість малих форм бізнесу, кращу керованість і потенційну енергію для покращення свого місця на ринку за рахунок інновацій. Організаційно-економічний механізм інноваційної моделі розвитку економіки країни має це враховувати в своїй стратегії.

Список використаних джерел

1. Агеев А. Предпринимательство: стратеги нового поколения / А. Агеев – К.: Мировая экономика и международные отношения, 1991, – № 3. С. 115–123.

2. Амоша А. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / А. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.

3. Барановский О. Державна підтримка малого бізнесу: світовий досвід і Україна / О. Барановский // Економіка України. – 1993. №6. – с.74–79.

4. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці / В. Бурлака // Діловий вісник. – 2010. – № 12 (199). – С. 18–22.

5. Даній О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О.І. Даній – К.: ННЦІАЕ, 2004. 428 с.

6. Економіка й організація інноваційної діяльності [підручник] / О.І. Волков, М.П. Денисенко. М.К.: 2005ю – 424 с.

7. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності / М.А. Йохна, В.В.Стадник. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400с.

8. Крикуненко Д.О. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах / Д.О.Крикуненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, Т. I. – С. 45–49.

9. Маслак О.О. Чинники впливу на інноваційну діяльність промислових підприємств / О.О. Маслак, К.О. Дорошкевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип.22.8. – С.269–274.

10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2015. – 305 с.

11. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

12. Федулова І.В. Дослідження інноваційної активності промислового підприємства / І.В. Федулова // Технічні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 26. – С. 121–127.

13. Федулова Л.І. Проблеми і передумови формування в Україні економіки новітнього технологічного укладу / Л.І. Федулова // Управлінські інновації. – 2012. – Вип. 1. – С. 9–20.

14. Череп А.В. Розвиток інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах / А.В.Череп, С.І. Васильєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5, Т. 3. – С. 7.

15. Чумак Л.Ф. Інноваційна діяльність підприємства в сучасних умовах // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 209–212.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 330.341:339.144:004.9–047.82

Т.В. ГУШТАН,
к.е.н., викладач кафедри товарознавства та комерційної діяльності,
Ужгородський торговельно–економічний інститут
Київського національного торговельно–економічного університету

Роль інформаційних ресурсів і комунікацій в управлінні товарним асортиментом

В умовах ринкових відносин управління асортиментом є одним з найважливіших факторів організації роботи підприємства, що охоплює всі основні сфери його торговельної діяльності. Ефективне управління асортиментом потребує використання відповідних інформаційних ресурсів, узгоджених комунікацій. У статті дано визначення поняття «інформація». Виділено характеристики управлінської інформації. Окреслено особливості інформаційних ресурсів, основні їх функції та наведено типові джерела їх формування. Наведено визначення поняття «комунікація». Визначено основні положення, що забезпечують ефективність комунікацій при управлінні асортиментом.

Ключові слова: інформація, інформаційні ресурси, комунікація, товарний асортимент, ефективність, підприємство, конкурентоспроможність, постачальники, конкуренти, споживачі.

Т.В. ГУШТАН,
к.э.н., преподаватель кафедры товароведения и коммерческой деятельности,
Ужгородский торгово–экономический институт
Киевского национального торгово–экономического университета

Роль информационных ресурсов и коммуникаций в управлении товарным ассортиментом

В условиях рыночных отношений управление ассортиментом является одним из важнейших факторов организации работы предприятия, который охватывает все основные сферы его торговой деятельности. Эффективное управление ассортиментом требует использования соответствующих информационных ресурсов, согласованных коммуникаций. В статье дано определение понятия «информация». Выделены характеристики управленческой информации. Определены особенности информационных ресурсов, основные их функции и приведены типичные источники их формирования. Приведено определение понятия «коммуникация». Определены основные положения, обеспечивающие эффективность коммуникаций при управлении ассортиментом.

Ключевые слова: информация, информационные ресурсы, коммуникация, товарный ассортимент, эффективность, предприятие, конкурентоспособность, поставщики, конкуренты, потребители.

The role of information resources and communications in the management of product assortment

In the context of market relations, the assortment management is one of the most important factors in the organization of the company activity, that covering all the main areas of its trading activity. Effective assortment management requires the use of appropriate information resources, coordinated communications. The article defines the concept of «information». The characteristics of managerial information are highlighted. The features of information resources, their main functions and the typical sources of their formation are outlined. The definition of «communication» is given. The basic provisions that providing the efficiency of communications at the management of the assortment are determined.

Keywords: *information, information resources, communication, product range, efficiency, enterprise, competitiveness, suppliers, competitors, consumers.*

Постановка проблеми. Використання інформаційних систем та інформаційних технологій в умовах інтенсивного розвитку ринкових стосунків стає одним з найбільш важливих елементів ефективного управління. Підприємства все частіше використовують сучасні інформаційні системи і технології для управління зовнішніми і внутрішніми потоками інформації, аналізу, прогнозування, ухвалення управлінських рішень. В процесі управління асортиментом головну роль відіграє інформація. Але використання інформації не завжди можна вважати ефективним, що зумовлено відсутністю її системності у процесі накопичення, обробки та зберігання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток формування і використання інформаційних ресурсів відбувався на основі фундаментальних положень, висвітлених у роботах О.М. Азарян, Л.В. Балабанової, Р. Вінера, В.К. Галіціна, Р.С. Гиляревського, Д. Гілберта, В.В. Годіна, А. Грінберга, Ф. Котлера, О.І. Пушкаря та інших. Але питання визначення ролі інформаційних ресурсів і комунікацій в управлінні товарним асортиментом, розробки інформаційно-комунікаційної системи та її впровадження в торговельних мережах потребують у сучасних ринкових умовах подальшого дослідження.

Мета статті – визначити роль інформаційних ресурсів і комунікацій в управлінні товарним асортиментом.

Виклад основного матеріалу. Ефективне узгодження стратегії і тактики управління асортиментом можливо лише за наявності якісної інформаційної підтримки, яка забезпечить менеджерам всіх рівнів адекватною інформацією.

Визначення поняття інформації досить різноманітне.

Інформація – це відомості про яку-небудь подію, процес, які відбуваються в господарській діяльності людей, природі, суспільстві. Інформація є об'єктом зберігання, передачі і перетворення для використання в якій-небудь сфері людської діяльності [9].

Інформація – це відомості про навколишнє середовище (об'єкти, явища, процеси і тощо), які знижують існуючий ступінь невизначеності, неповноти знань, відірвані від їх творців, перетворені в повідомлення (виражені певною мовою у вигляді знаків, у тому числі і записаних на матеріальних носіях), які можна відтворювати шляхом передачі людьми усним, письмовим або іншим способом (за допомогою умовних сигналів, технічних і обчислювальних приладів тощо) [9].

Виділяють такі характеристики управлінської інформації [8]:

- цінність (корисність) для здійснення процесів управління і вірогідність, точність і повнота;
- оперативність і своєчасність, уповільнення в надходженні інформації знижують, а іноді зводять до нуля її цінність для здійснення управління, знижують ефективність рішень керівників і функції виконавців, порушують установлений ритм функціонування систем управління;
- стислість і релевантність (необхідна, адекватна); не тільки неправильна, помилкова інформація (дезінформація), але і зайва, надмірно докладна інформація можуть негативно позначатися на процесах управління, викликаючи ускладнення структури і збільшення трудових витрат управлінського персоналу і непродуктивні витрати часу роботи технічних систем обробки інформації;

- лаконічність і висока насиченість, ці властивості забезпечують, з одного боку, підвищення цінності інформації, з іншого боку — прискорення її доставки й обробки;

- порівнянність (за часом і по підрозділах);
- доцільність;
- економічна ефективність (окупність витрат), тобто мінімізація витрат на збір, формування, передачу й обробку;

- нетенденційність (неупередженість);
- зручність форми представлення для використання;

- зручність кодування, що є важливим чинником надійності передачі і, отже, вірогідності інформації, а також прискорення її передачі й обробки.

Інформаційні ресурси — це інфраструктура інформаційної діяльності, тобто весь обсяг інформації, який є у системі. Вони мають кілька особливостей, спільних для всіх видів ресурсів, зокрема: дають змогу збільшувати вартість товарів і послуг, а також створювати суто інформаційні продукти і послуги; здатні накопичуватися, зберігатися і перетворюватися, поліпшуючи власні споживчі властивості; можуть утилізувати використану інформацію у вигляді архівації з залученням в обіг архівних даних як вторинних інформаційних ресурсів; створюються в процесі особливого найвищого виду людської діяльності — інтелектуальної праці.

Водночас інформаційний продукт має ряд унікальних ознак, що підвищують його цінність і властиві лише цьому виду ресурсу:

1) багаторазове використання без витрат; усі інші види ресурсів використовуються одноразово, у кращому випадку з подальшою утилізацією у вигляді вторинної сировини;

2) синергізм використання інформації — поєднання інформації з іншим видом ресурсів, а також з іншою інформацією дає більший ефект, ніж звичайне поєднання окремих корисних ефектів від кожного ресурсу окремо;

3) функціонування в різних формах електромагнітного поля в просторі, як відображення інформаційних даних і зв'язків з пам'яттю суб'єкта (людина, машина), так і у вигляді зміненої структури різних фізичних носіїв;

4) передача різними каналами зв'язку (комунікативність інформації) практично на будь-яку відстань.

Інформаційні ресурси підрозділяються на документовані та недокументовані. Документ — це ін-

формаційне повідомлення в паперовому, звуковому або електронному вигляді, оформлене за певними правилами та завірене у відповідному порядку.

Інформаційні ресурси відрізняються від решти видів ресурсів тим, що з одного боку, вони починають працювати, коли досягають певного об'єму, а з другого боку — при споживанні не зникають, підвищують свою корисність, стають більш достовірними. Як і будь-який ресурс, інформаційний ресурс є одним з об'єктів класу «Ресурси», який має властивості даного класу, і має свої особливі унікальні властивості, що і відрізняють його від інших об'єктів. Одним із загальних властивостей класу «Ресурси» є можливість їхнього настроювання — зміни якісних і кількісних характеристик, що також є характерним для інформаційних ресурсів.

Інформаційні ресурси беруть участь в процесі виробництва матеріальних благ шляхом використання їх процесів управління. Берсуцький Я.Г. і Седенкова Е.В. [1] визначають, що процес управління інформаційними ресурсами включає наступні основні функції: планування інформаційних ресурсів; облік (спостереження) за процесом формування, актуальністю і повнотою інформаційних ресурсів; аналіз використання інформаційних ресурсів при підготовці і прийнятті управлінських рішень і реалізації функціональних задач; регулювання процесів формування, нагромадження і поширення інформаційних ресурсів.

Налагоджена технологія формування інформаційних ресурсів для підтримки управління товарним асортиментом містить наступні елементи: технологія збору даних, технологія обробки даних і представлення результатів зацікавленим особам.

Технологія збору вихідних даних передбачає наявність постійних джерел, інформація з яких поступає у фактично незмінному вигляді.

Типовими джерелами формування інформаційних ресурсів щодо управління асортиментом є: дані про продажі; дані моніторингу конкурентів; дані моніторингу споживачів; дані моніторингу постачальників; статистична інформація і публікації в пресі; науково-технічна інформація, що надає підприємству дані про новітні технології і розробки у сфері управління асортиментом.

Технологія обробки даних і представлення результатів зацікавленим особам передбачає надання цінної інформації різним відділам торговельного підприємства у вигляді довідок і звітів. Якщо вміст цих звітів буде незадовільним, то не-

залежно від якості вихідних даних, оцінка роботи аналітичного відділу буде дуже низькою.

Отже, інформаційні ресурси в системі управління товарним асортиментом – це дані та масиви даних, які формуються для керуючого суб'єкту та інших зацікавлених осіб за допомогою внутрішніх і зовнішніх комунікаційних каналів, зберігаються і використовуються для прийняття ефективних управлінських рішень щодо закупівлі і продажу товарів на основі налагодженої технології збору, обробки даних.

Слід зазначити, що формування і використання інформаційних ресурсів є неможливим без розвинутої інформаційної системи підприємства. Під інформаційною системою підприємства будемо розуміти взаємозв'язану сукупність технічних, технологічних, програмних, організаційних засобів, методів і суб'єктів, що використовуються для формування, зберігання, обробки інформаційних ресурсів і надання корисної інформації користувачу для досягнення поставленої мети. Важливе місце як у всій інформаційній системі підприємства в цілому так і в окремих проектах та в окремих підрозділах займають комунікації і комунікаційні процеси [10]. Дійсно, саме основні етапи комунікаційного процесу і його елементи забезпечують зворотній зв'язок і можливість контролю правильного сприйняття інформації, що передається.

Співак В.А. визначає комунікацію як обмін інформацією в процесі діяльності, спілкування (а також шляхи спілкування) [10].

Комунікації можуть класифікуватися в залежності від суб'єктів на зовнішні та внутрішні, в залежності від засобів на вербальні, невербальні паперові та електронні.

До зовнішніх комунікацій відносяться процеси обміну інформації в процесі взаємодії підприємства і зовнішнього середовища (покупців, поставальників, державних і фінансових установ, конкурентів тощо).

Інформація переміщується усередині підприємства з рівня на рівень в рамках вертикальних комунікацій. Вона може передаватися по низхідній, тобто з вищих рівнів на нижчі. Таким чином підлеглим рівням управління повідомляється про поточні завдання, прикази тощо, наприклад, зміни стратегії або тактики управління асортиментом.

Вербальна комунікація – більш поширений метод обміну інформацією між людьми, до якого відносяться: промови, групові дискусії, телефонні переговори, тренінги, зустрічі керівництва

із співробітниками, голосова пошта, відео–конференції тощо.

Письмова комунікація також широко використовується на практиці. Формами письмової комунікації виступають: накази; розпорядження, листи, звіти і багато інших засобів комунікації, які використовують письмові символи. Переваги письмової комунікації: письмова інформація є незмінною впродовж тривалого часу, є такою що може зберігатися, письмова інформація є відчутною (на дотик), помітною, письмова інформація піддається перевірці, письмова інформація, як правило, ретельно сформульована, глибоко обміркована, є логічною і точною. Письмові комунікації використовують перш за все у випадках, коли потрібно щонайточніше передати зміст складної та об'ємної інформації.

Невербальна комунікація – це такий обмін інформацією, який здійснюється без використання слів (натомість застосовуються різні символи). Функціями невербальної комунікації є: доповнення і заміна мови; відображення емоційного стану партнерів по комунікаційному процесу.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяє радикальній зміні засобів комунікацій і обміну інформацією між суб'єктами і дозволяє значно збільшити швидкість прийняття рішень. До сучасних засобів електронних комунікацій управління асортиментом відносяться: Інтернет, створення і використання внутрішніх корпоративних електронних ресурсів, чати, форуми, створення веб–сайтів, оп–line опитування (анкетування), обмін інформацією в електронних магазинах електронна пошта, гаряча лінія для покупців, мобільний маркетинг, електронний обмін даними, електронні бюлетені, електронні бази даних тощо.

Будь–яка комунікація повинна бути ефективною. Основні положення, що забезпечують ефективність комунікацій при управлінні асортиментом: грамотно використовувати міжособові комунікації, всі роз'яснення щодо змін напряму діяльності, товарної політики тощо; розробити програму послідовного інформування персоналу використовуючи різні канали комунікацій; ретельно обдумувати зміст ключових інформаційних повідомлень, що будуть доноситись до персоналу, партнерів та клієнтів, визначати рівень важливості і терміновості інформації; чітко прописувати кому направлена та чи інша інфор–

мація, хто має доступ до неї, а також визначати термін відповіді на кожен вид комунікації; встановити періодичність знищення електронних та інших документів, не перевищувати встановлений максимальний об'єм повідомлень.

Отже комунікацію у системі управління підприємством можна представити як обмін інформацією між суб'єктами зовнішнього і внутрішнього середовища при наявності інформаційних каналів для взаємодії з метою прийняття управлінських рішень.

На наш погляд, інформацію і комунікацію слід розглядати як складовими єдиної інформаційно-комунікаційної системи, з одного боку інформація є об'єктом комунікаційного процесу, а з іншого боку комунікація – це процес, пов'язаний з інформацією (як об'єктом передачі).

Висновки

Таким чином, сучасне підприємство не може існувати без розвинутої інформаційної інфраструктури. Формування асортименту потребує забезпечення підприємства необхідним обсягом інформації про конкурентів, потреби споживачів тощо. Отже досить важливе значення у діяльності торговельного підприємства мають інформаційні ресурси і комунікації, їх формування та використання для прийняття управлінських рішень, зокрема щодо формування асортименту.

Список використаних джерел

1. Берсуцкий Я.Г. Информационные потребности пользователей в системах управления / Я.Г. Берсуцкий, Е.В. Седенкова // Модели управления в рыночной экономике. – Донецк: ДонГУ, 1999. – Вып.2. – 418 с.

2. Важинський Ф.А. Антикризисное финансовое управление как экономическая система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.

3. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.

4. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.

5. Колодійчук А.В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки / А.В. Колодійчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №5/1(132). – С. 58–62.

6. Колодійчук А.В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний // Зб. наук-техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип.19.13. – С. 172–178.

7. Колодійчук А.В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний, Ж.В. Семчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 191–196.

8. Крайзмер Л.П. Кибернетика: учеб. пособие для с.-х. вузов по специальности «Экономическая кибернетика» / Л.П. Крайзмер. – М., 1997. – 279 с.

9. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: Монографія / С.М. Петренко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.

10. Спивак В.А. Современные бизнес-коммуникации / В.А. Спивак. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.

Ж.К. СІДНЄВА,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Національний університет харчових технологій
А.О. ГМИРЯ,
магістр, Національний університет харчових технологій

Економічні аспекти розвитку молочної промисловості України

У статті надана характеристика розвитку молочної промисловості – однієї з найбільш важливих складових вітчизняного продовольчого комплексу. Проаналізовано сучасний стан розвитку, обкреслені ключові проблеми та особливості функціонування молочної промисловості.

Ключові слова: молочна промисловість, молоко та молочні продукти, молокопереробні підприємства, розвиток виробництва, споживання.

Ж.К. СИДНЕВА,
к.э.н., доцент кафедры менеджмента и администрирования,
Национальный университет пищевых технологий
А.О. ГМЫРЯ,
магистр, Национальный университет пищевых технологий

Экономические аспекты развития молочной промышленности Украины

В статье дана характеристика развития молочной промышленности – одной из наиболее важных составляющих отечественного продовольственного комплекса. Проанализировано современное состояние развития, очерчены ключевые проблемы и особенности функционирования молочной промышленности.

Ключевые слова: молочная промышленность, молоко и молочные продукты, молокоперерабатывающие предприятия, развитие, производство, потребление.

J. SIDNEVA,
Ph. D., associate professor of management and administration,
National University of Food Technologies
A. HMYRIA,
Master, National University of Food Technologies

Economic aspects of dairy industry development of Ukraine

The article describes the development of the dairy industry – one of the most important components of the domestic food complex. The modern state of development is analyzed, key problems and features of functioning of the dairy industry are outlined.

Keywords: dairy industry, milk and dairy products, milk processing enterprises, development, production, consumption.

Постановка проблеми. В сучасних умовах особливу актуальність набувають галузі промисловості від ефективності функціонування яких залежить добробут та якість життя населення. Серед таких галузей одно із провідних місць належить молочній, від стабільного розвитку якої значною мірою залежить вирішення продовольчої проблеми. Молочна промисловість відноситься до бюджетоформуючих галузей продовольчого комплексу країни. Від 15 до 18 % обсягів виробництва харчової та переробної промисловості припадає на молочну галузь, що обумовлено традиційно високим рівнем споживання молока та молочної продукції. Вона має значний потенціал, що дозволяє значну частину молокопродукції, поставляти на експорт та повністю забезпечувати потреби внутрішнього ринку. Проте фінансово-економічна криза, яка супроводжується зменшенням доходів споживачів, негативно позначається на величині попиту на молоко та молокопродукти, змушуючи молокопереробні підприємства скорочувати обсяги виробництва.

Молокопереробний комплекс виконує багато важливих функцій: забезпечує населення країни незамінними продуктами харчування; безперервно поповнює обігові кошти сільськогосподарських то-

варовиробників та бюджет країни; постачає сировину для інших сфер виробництва та, як результат, формує досить високо конкурентний ринок. Це пов'язано з тим, що молочна продукція займає важливе місце в споживанні людини, так за оцінкою експертів частка витрат на молочні продукти становить у середньому у світі 15 % від загальних витрат на харчування.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Основні тенденції та напрями розвитку молочної промисловості досліджуються багатьма вченими. Особливості та основні проблеми функціонування підприємств молочної промисловості розглядаються в роботах Н.С. Белинської, П.С. Березовського, В.І. Бойка, С.В. Васильчака, М.М. Ільчука, О.А. Козака, О. Маслака, Т.Л. Мос-тенської, В.О. Пабата, М.К. Пархомця, С.В. Харченко, В.П. Чагаровського та інших.

Працями цих фахівців охоплено більшість проблемних завдань молочної промисловості. Водночас потребують подальшого дослідження позитивні та негативні тенденції розвитку молочної промисловості.

Метою статті є аналіз економічних аспектів сучасного розвитку вітчизняної молочної промисловості, виявлення основних тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Молоко, як один з головних базових продуктів харчування, є важливою складовою здорового раціону харчування людини. Основною цінністю молока та молочних продуктів є жири, білки, мінеральні речовини, солі кальцію і фосфору, безліч гормонів і ферментів, а також вітаміни. Кожна із складових частин молока має корисні властивості, які зумовлені високою біологічною цінністю. Велику роль молочні продукти відіграють в дитячому та дієтичному харчуванні. До основних напрямів розвитку молочної промисловості відносяться: виробництво цільномолочної продукції, сиру, масла тваринного, молочних консервів. Розміщуються підприємства галузі у великих і невеликих містах по всій території країни.

Ефективний розвиток молочної промисловості безпосередньо пов'язаний із розвитком сільськогосподарства, зокрема молочного скотарства. Виробництво молока сільськогосподарськими товаровиробниками України демонструє різнопланову динаміку (рис. 1). Після різкого падіння виробництва молока з 24508 тис. т у 1990 р. до 12658 тис. т у 2000 р., почалось деяке зростання до 2005 р., але з 2006 р. намітилась стійка тенденція зменшення обсягів його виробництва.

Обсяги виробництва молока сільськогосподарськими виробниками у 2016 році є найнижчими за останні роки. Скорочення обсягів молока обумовлено, в першу чергу, скороченням поголів'я дійного стада. Так, у 2016 р. порівняно з 2015 р.

поголів'я корів знизилось на 2,6%). В той же час протягом аналізованого періоду спостерігається зростання продуктивності молочної худоби. Проте воно фіксується відносно дуже низької бази порівняння – 2204 кг середньорічного удою молока від однієї корови в 1995 році. Досягнення в 2016 р. середнього показника 5641 кг відстає від рівня продуктивності худоби в країнах з розвинутим молочним тваринництвом (Канада – 8805 кг, Велика Британія – 7187 кг, Данія – 8288 кг, Німеччина – 6923 кг, Нідерланди – 7450 кг, Швеція – 8162, США – 10097 кг) [2].

Не меншою проблемою вітчизняного молочного тваринництва залишається і структура виробництва молока за категоріями господарств. Основними постачальниками сировини на молокопереробні підприємства є сільськогосподарські підприємства та господарства населення. У 2015 р. майже 75% молока надійшло на переробні підприємства від господарств населення, 25% – від сільськогосподарських підприємств. Незважаючи на деяке скорочення частки господарств населення порівняно із найвищим показником у 2005 р. (81,2%), у 2016 р. 73,9% молокосировини було вироблено саме в секторі сільських домогосподарств.

Слід констатувати, що намітилась тенденція скорочення виробництва молока господарствами населення. Якщо у 2005 р. від господарств населення було поставлено 81,2% молока (це найвищий показник за останні 16 років), то в

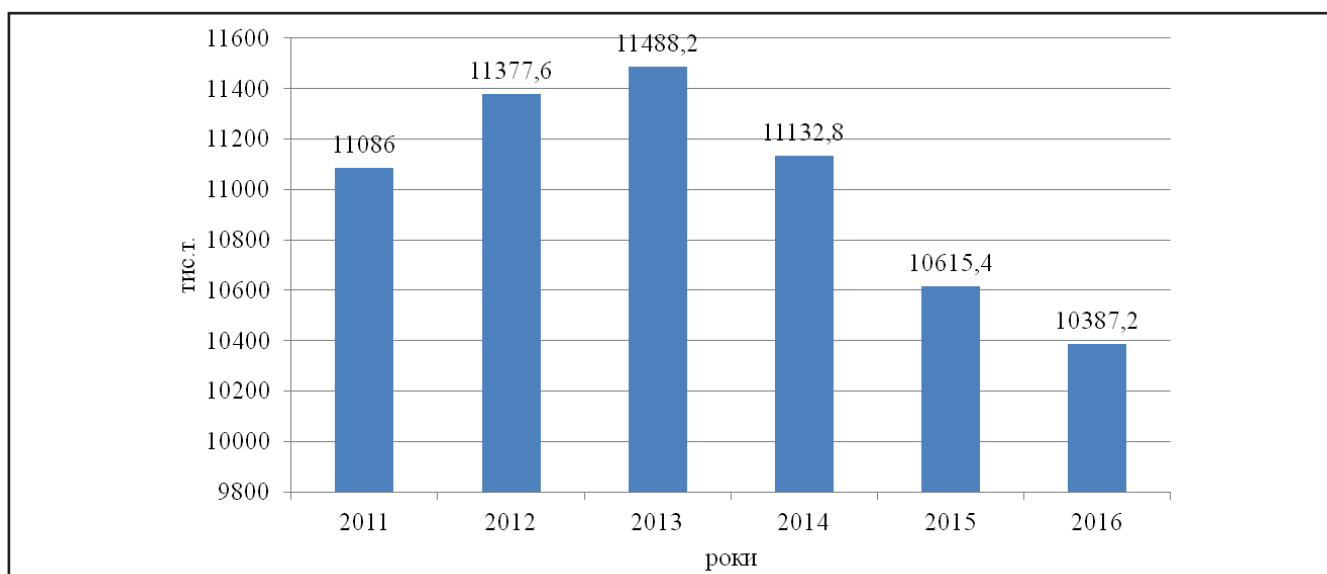

Рисунок 1. Динаміка виробництва молока в Україні всіма категоріями господарств у 2011–2016 рр.

Джерело: побудовано за [1].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2016 р. –73,9% (у 2015 – 74,9%). І тут виникає проблема якості молока. Адже переважна більшість молока в сільських господарствах населення отримується за технологією ручного доїння, де якість майже не контролюється. Молокозаводам, які переробляють таку сировину, важко вийти на ринки розвинутих країн, на яких якість жорстко регламентується.

Треба підкреслити, що не весь обсяг молока, виробленого сільськогосподарськими виробниками надходить на переробку (табл. 1). Так, у 2015 р. на переробні підприємства надійшло 4251,2 тис. тонн молока, що складає 40% від загального обсягу виробленого молока (у 1990 р. цей показник досяг 73,6%. Розвинені країни мають високий рівень переробки молока (понад 80%), країнах ЄС він 90–95%.

Наведені дані свідчать, що питома вага молочної сировини, яка надійшла на переробні підприємства складає менше половини молока, отриманого підприємствами сільського господарства, що є

струмуючим фактором розвитку переробних підприємств. Треба констатувати, що саме якість та кількість молока, що поступає на переробку є основними стримуючими факторами розвитку галузі.

Наявні потужності переробних підприємств молочної промисловості дозволяють переробляти 20–22 млн. тонн молока за рік, але більшість підприємств не використовують свої можливості через недостатню кількість молочної сировини, незадовільний контроль її якості, посилення конкурентної боротьби на ринку. Це привело до завантаженості потужностей більшості підприємств на рівні 35–40%. Але незважаючи на таке положення рівень самозабезпеченості по молоку і молочних продуктах в Україні за даними 2015 р. склав 105%, що відповідає рівню забезпечення продовольчої безпеки країни.

Динаміка виробництва основних видів молочної продукції представлена даними таблиці 2.

Варто зауважити, що обсяги виробництва молочної продукції протягом 2014–2015 рр. ско-

Таблиця 1. Виробництво і надходження молока на переробні підприємства

Роки	Виробництво молока господарствами усіх категорій, тис. т	Надходження молока на переробку, тис. т	Питома вага переробленого молока в загальних обсягах виробництва, %
1995	17274	6065,7	35,0
2000	12658	3334,8	26,3
2005	13714	5689,0	41,5
2010	11249	4793,2	42,6
2014	11133	4646,6	41,7
2015	10615	4251,2	40,0

Джерело: розраховано за [1].

Таблиця 2. Виробництво основних видів молочних продуктів за період 2011–2015 рр., тис. т

Найменування продукції	Роки					Темп росту, 2015 р. до:	
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2011 р., %	2014 р., %
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване)	894	912	972	1117	970	108,5	86,8
Масло вершкове	76,7	88,6	94,3	114	102	133,0	89,5
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир)	76,5	79,0	83,7	74,7	67,8	88,6	90,8
Сири жирні	178	168	165	130	124	69,7	95,4
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки	474	489	522	473	426	89,9	90,1

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: побудовано за [1].

ротилися стосовно всіх позицій. Традиційно за обсягами виробництва домінують виробництво молока та кисломолочних продуктів.

Аналіз розвитку молочної промисловості свідчить, що вона розвивається за європейським сценарієм, відповідно до якого відбувається поступова концентрація виробництва та скорочення кількості молокопереробних підприємств. В Україні існує понад 300 підприємств, які виробляють молочну продукцію, майже 80% ринку контролює 50 підприємств, значна частина яких входить до складу великих холдингів. До найбільш потужних відносяться «Данон Україна», «Молочний Альянс», ТОВ «Люстдорф», «Терра Фуд», ПрАТ «Галичина», «Мілкіленд Україна», ВАТ «Вімм-Біль-Данн (рис. 2).

Перша десятка великих груп компаній-виробників молочної продукції разом виробляють 47,1% цієї продукції (рис. 2). У 2016 р. найбільшою молочною компанією України була визнана компанія «Терра Фуд», яка за рік переробляє 553 000 тонн молока; виробляє вершкового масла і рослинно-вершкових сумішей – 113 600 тонн; сиру – 54000 тонн; продукції з незбираного молока – 80 000 тонн; м'якого сиру – 2 900 тонн [3].

Інформація про основних виробників вітчизняних молочних продуктів та їх товарні марки представлена у таблиці 3.

З метою більшого охоплення ринку деякі виробники молокопродуктів пропонують свою про-

дукцію під кількома товарними марками. Зокрема, ПрАТ «Галичина», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Люстдорф», ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» при пропозиції молочних продуктів використовують багатомарочний підхід, що дозволяє збільшити викладку товарів на полицях магазинів. Проте у цьому випадку виробникам необхідні додаткові кошти на розроблення та просування кількох товарних марок і спостерігається явище, коли обсяги продажу одних товарних марок виробника зростають за рахунок зменшення обсягів реалізації його товарів під іншими товарними марками.

Більшість молокопереробних підприємств України об'єднані в професійні спілки, в межах яких виробники узгоджують напрями розвитку галузі та обмінюються інформацією. До таких організацій відносяться: національна асоціація молочників України (базова організація, яка представляє молочну промисловість); Союз молочних підприємств України (об'єднує більше 50 підприємств); національна асоціація акціонерних товариств з виробництва молочних консервів («Укрконсервмолоко»), до якої входить 7 молочноконсервних комбінатів і молочний комітет ЕВА (Європейська бізнес-асоціація), яка об'єднує «Мілкіленд», «Шостка», Звенигородський сироробний завод, «Данон», «Даніско», «Лакталіс», «Люстдорф», «Терра Фуд», «Вімм-Біль-Данн Україна», «Укпродукт Група».

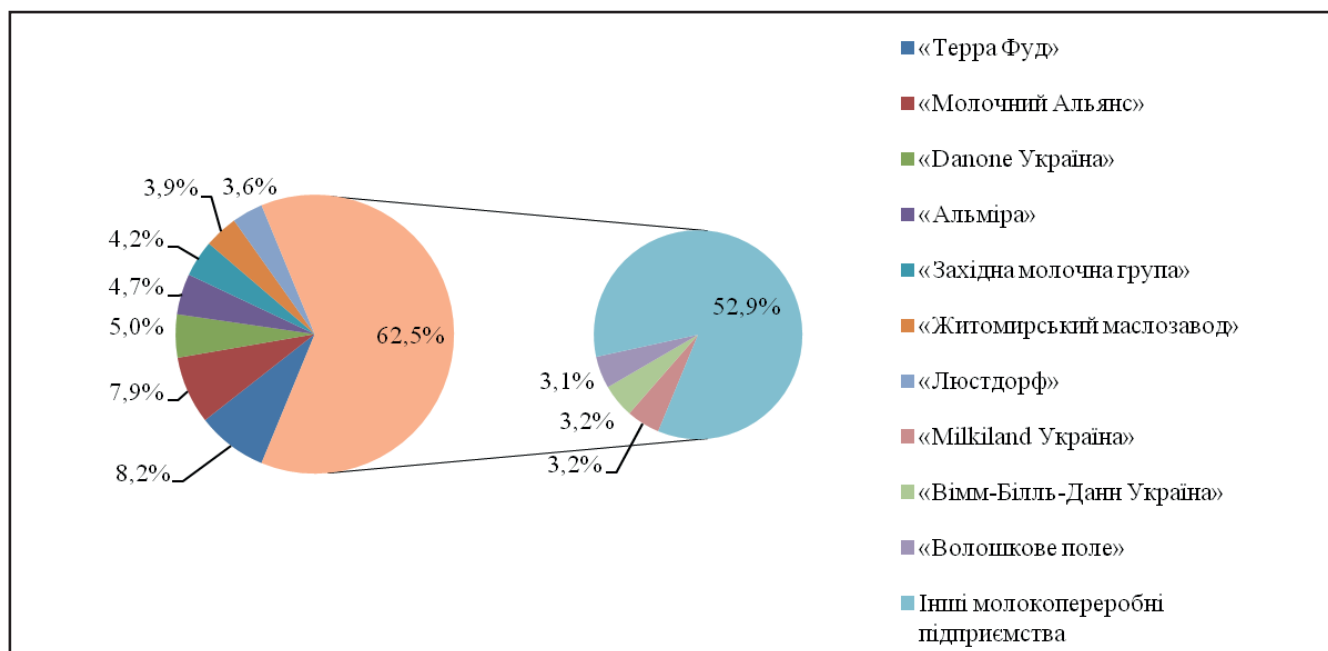

Рисунок 2. Розподіл ринкових часток між виробниками молочних продуктів

Джерело: побудовано на основі [4].

Таблиця 3. Виробники молочної продукції та їх товарний асортимент

Виробники	Товарні марки	Види товарів
ТОВ «Данон Дніпро», ПАТ «Кременчуцький міськмолкозавод»	Простоквашино	Молоко (1%, 2,5%, топлене 2,5%, ультрапастеризоване 1,5%, 2,5%, 3,2%), кефір (1%, 2,5%), закваска (1%, 2,5%), ряжанка, йогурти (3 види), сметана (15%, 20%, 25%), сир зернистий, сир кисломолочний (нежирний, 5%, 10%, 15%), вершки (10%, 15%, 20%, 33%), масло 72,6%, 82,5%
ТОВ «Білоцер-ківський молочний комбінат»	Premialle	Молоко 2,7%, біфідо (1%, 2,5%), сметана (15%, 20%), сир зернистий 7%, кефір 2,5%, ряжанка 4%, йогурти (5 видів), вершки (10%, 15%, 20%), фета 45%, бринза 35%
	Біла лінія	Молоко (2,5%, 3,2%, ультрапастеризоване 0,5%, 1,5%, 2,5%), біфідо (1%, 2,5%), сметана (15%, 20%), сир зернистий 4%, кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, йогурти (4 види), вершки (10%, 15%, 20%), закваска (0%, 2,5%)
	Ферма	Молоко (1,5%, 2,5%, 3,2%, ультра пастеризоване 1,5%, 2,5%, 3,2%), сметана (15%, 20%), кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, закваска (0%, 2,5%), фета 45%, масло (63%, 73%, 82,5%, шоколадне 62,5%)
ПАТ «Вімм Біль Данн Україна»	Слов'яночка	Молоко (2,5%, 3,2%, пряжене 4%), кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, сметана (15%, 20%, 25%), масло 72,5%, сир (нежирний, 5%, 9%)
ПАТ «Юрія»	Волошкове поле	Молоко 2,6% сметана (15%, 21%, 25%), кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, йогурти (4 види), масло 73%
ТОВ «Люстдорф»	На здоров'я	Молоко ультрапастеризоване (2,6%, 3,2%), вершки ультрапастеризовані (10%, 15%, 18%, 21%, 33%), спред 72,5%
	Бурьонка	Молоко ультрапастеризоване (2,6%, 3,2%), вершки ультрапастеризовані (10%, 15%, 18%, 21%, 33%), спред 72,5%
	Селянське	Молоко ультрапастеризоване (1,5%, 2,6%, 3,2%), вершки ультрапастеризовані (8% 12%, 21%, 33%), масло (63%, 73%, 82%), кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, сметана (10%, 15%, 20%), йогурти (5 видів)
	Весела Бурьонка	Молоко ультрапастеризоване (2,6%, 3,2%), кефір (1%, 2,5%), ряжанка 4%, сметана (10% 15%, 20%), йогурти (4 види), мас-ло (63%, 73%)
ДП «Мілкіленд-Україна»	Добряна	Молоко (1,5% 2,7%, 3,2%, пряжене 2,5%), кефір (0%, 1%, 2,5%, 3,2%), ряжанка 2,5%, сметана (10%, 15%, 21%, 25%), йогурти (8 видів), закваска (1%, 1,5%, з наповнювачами), сир (0%, 9%), сироватка 0%, масло (73%, 82,5%)
ПрАТ «Лакталіс Україна»	Президент	Сметана (10%, 15%, 20%), вершки (10%, 20%, 35,1%), сир (0,2%, 5%, 9%), масло 82%
ПрАТ «Тернопіль-ський молоко-за-вод»	Молокія Казкова	Молоко (1,6% 2,5%, 3,4%), йогурти (3 види), масло (73,2%)
	Молокія Класика	Молоко 3,6% кефір (1%, 3,2%), сметана (15%, 22%), йогурт без наповнювача 2,5%
	Молокія Сонечко	Молоко (1,6% 2,5%, 3,4%), кефір (1% 3,2%), сметана (15% 16%, 22%, 30%), йогурт без наповнювача 2,5%
ПрАТ «Галичина»	Молочна родина	Молоко 2,6% кефір (0,05%, 2,5%), ряжанка 4%, сметанка (15%, 20%), масло 72,6%
	Мої корівки	Кефір (1%, 2,5%), сметана (15%, 20%), масло 72,6% йогурти (3 види)
	Галичина	Йогурти (7 видів)

Джерело: побудовано за [5].

На розвиток молочної промисловості значною мірою впливає попит на молоко і молочну продукцію, який знаходить відображення у рівні споживання цієї продукції.

Фонд споживання молока та молочних продуктів після 2013 р. (10050 тис. т) зменшується (табл. 4) як в загальному обсязі, так і в розрахунку на одну особу за рік. Споживання молочної

Таблиця 4. Фонд споживання молока та молочних продуктів населенням України

Фонд споживання	Роки				
	2000	2005	2010	2014	2015
Всього, тис. т	9789	10625	9470	9581	8995
Темпи росту, % до 2000 р.	100	108,5	96,7	97,9	91,9
На одну особу за рік, кг	199,1	225,6	206,4	222,8	209,9
Темпи росту, % до 2000 р.	100	113,3	103,7	111,9	105,4

Джерело: розраховано на основі [1].

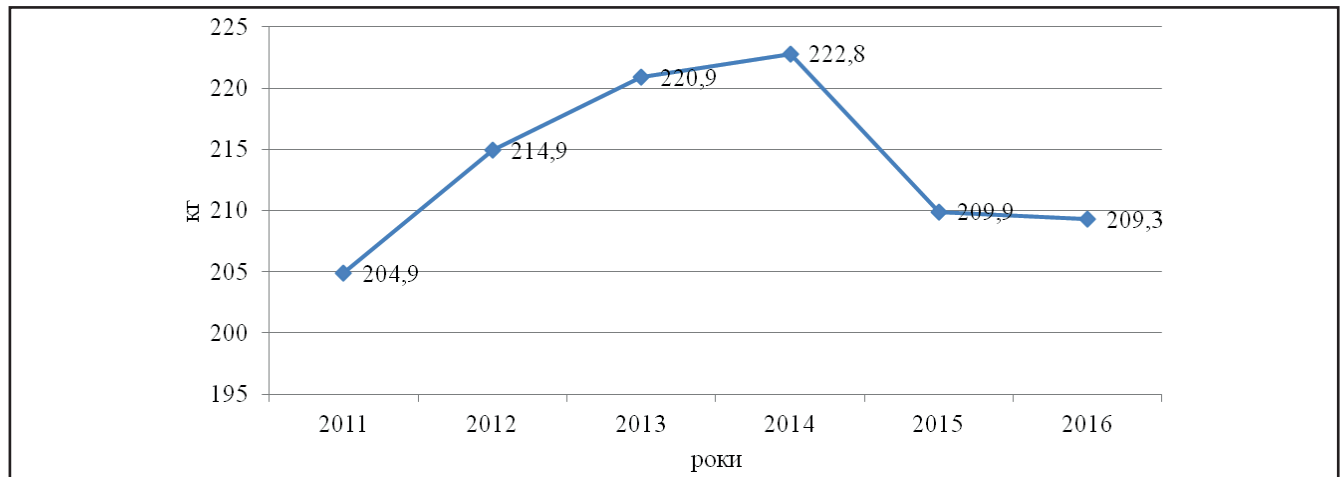

Рисунок 3. Споживання молока та молочних продуктів на одну особу за рік у 2011–2016 рр., кг

Джерело: побудовано за [1].

продукції на душу населення в 2015–2016 рр. є найнижчим за останні п'ять років (рис. 3).

Споживання молокопродукції у 2015–2016 рр. складало 55% від раціональної норми споживання, яка відповідно до запропонованого МОЗ України «Орієнтованого набору основної продовольчої сировини та харчових продуктів» становить 380 кг на рік. Споживання молока і молочної продукції порівняно з 1990 р. скоротилося більше, ніж на 55%. Україна за рівнем споживання цієї продукції відстає і від розвинених країн. Так, населення Франції та Скандинавських країн споживають понад 590 кг молока на людину за рік, Прибалтійські країни – більше 300 кг. Така ситуація на вітчизняному ринку обумовлена, головним чином, падінням купівельної спроможності населення та підвищенням цін на молочну продукцію.

Важливий аспект аналізу стану та перспектив розвитку молочної промисловості є її експортно-імпорتنний потенціал. За досліджуваний період експорт молока та молочних продуктів перевищував імпорт, що є позитивним моментом. Одночасно відбулося зниження експорту молокопродуктів, що пов'язано з відсутністю експорту до Російської Федерації, жорсткому контролю якості до продукції, яка поставляється до країн ЄС (рис.

4). Так, обсяг експорту молока та молочної продукції у 2016 р. порівняно з 2011 р. зменшився в два рази, а порівняно з 2015 р. скоротився на 14,4% і склав 330 млн. дол. США.

За цей період основними видами експортної продукції є згущене молоко та вершки із додаванням цукру, сири та масло вершкове. Відбулися зміни країн-експортерів продукції. Найбільшими країнами-експортерами вітчизняної молочної продукції стали Молдова, Грузія, Казахстан, Туркменістан, Азербайджан, Вірменія, Узбекистан, Російська Федерація, Лівія, Єгипет, Алжир, Нігерія, Мексика. За 2016–2017 рр. було відкрито експорт молочних продуктів до країн ЄС та КНР. Імпорт молокопродуктів в Україну значно менший за розмірами і становить 59489,3 тис. дол. США у 2016 році. Порівняно з 2015 р. він знизився на 25,4%, а порівняно з 2011 р. – у 2,5 рази (рис. 5).

Україна імпортує переважно окремі види десертно-йогуртової продукції та високоякісних сирів. Основні постачальники продукції на вітчизняний ринок – Польща, Білорусь, Франція та Німеччина.

Низька частка імпоротної молочної продукції на вітчизняному ринку обумовлена тим, що українці, в основному, споживають вітчизняну продукцію;

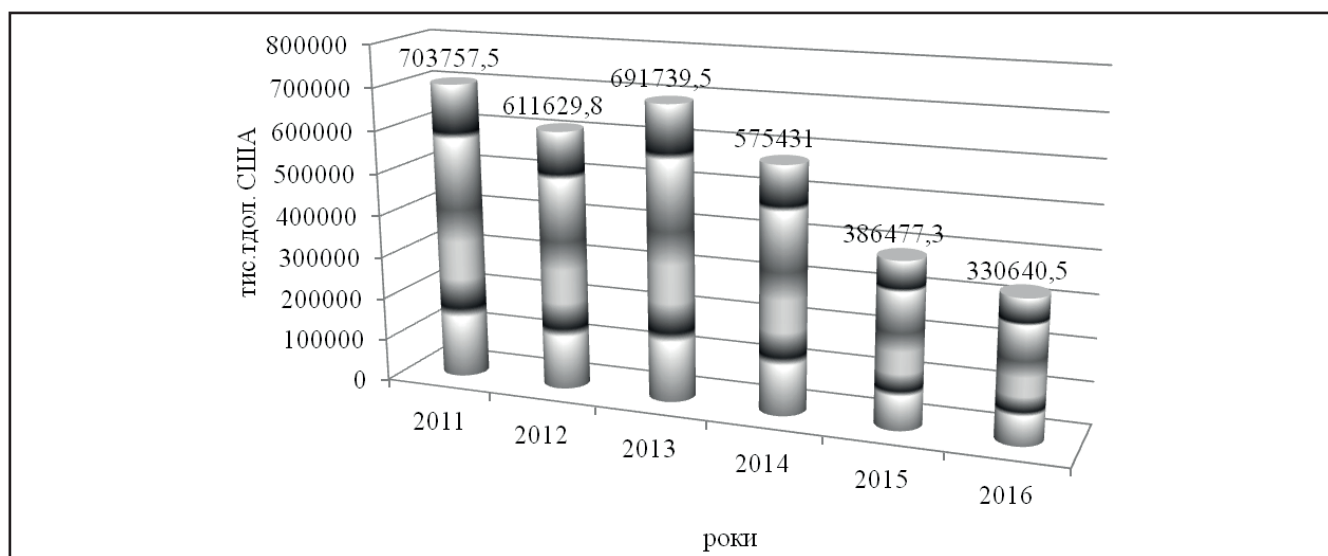

Рисунок 4. Динаміка експорту молока та молочних продуктів у період 2011–2016 рр., тис. дол. США

Джерело: побудовано на основі [1].

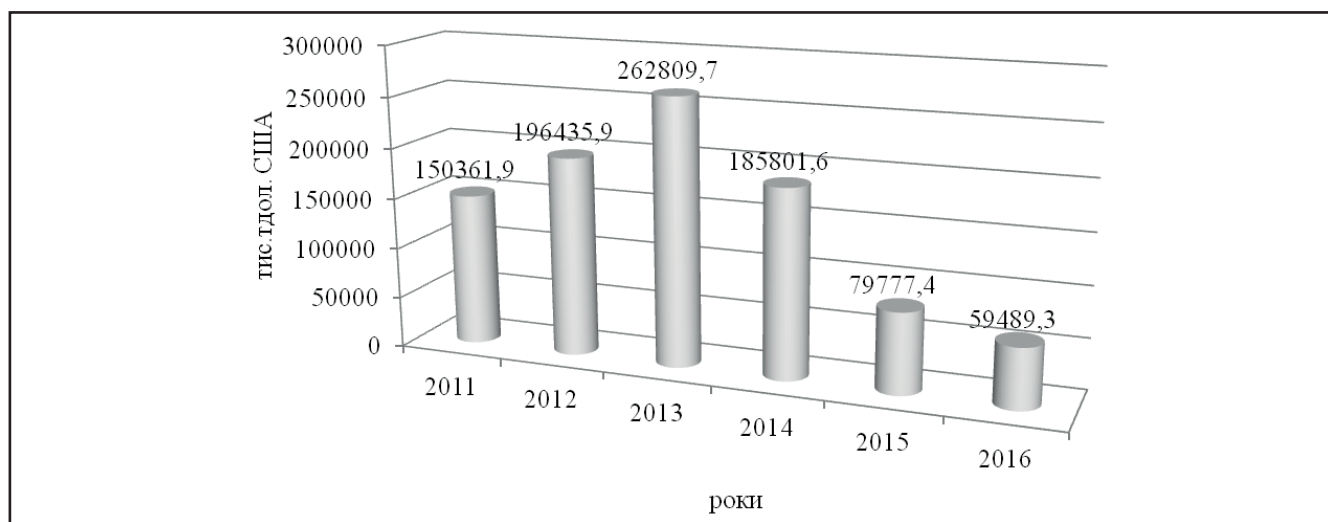

Рисунок 5. Динаміка імпорту молока та молочних продуктів в Україну в 2011–2016 рр.

Джерело: побудовано за [1].

зростання імпорту стримується низькою ємністю внутрішнього ринку України.

Пріоритетною проблемою розвитку молочної промисловості залишаються якість та безпечність молока та молочних продуктів. Ці питання на державному рівні регулюються дією Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», а також Закону України «Про молоко та молочні продукти». Особливого значення проблема якості набуває у зв'язку із набуттям Україною повноправного членства у СОТ, що надало їй можливість стати рівноправним партнером на світових товарних ринках. Треба зауважити, що українські закони та вимоги стосовно якості і безпечності молочної сировини та готової продукції ще

недосконалі. Так, вимоги до якості молочної сировини в Україні значно нижчі, ніж в країнах Європейського Союзу і допускають відхилення від європейських показників у декілька разів. Країнам ЄС дозволено імпортувати тільки молоко екстракласу, а в Україні його виробляють трохи більше 1% молокопереробних підприємств, тому потрапити на європейський ринок може обмежена їх кількість. У зв'язку з цим, зусилля держави повинні бути спрямовані на гармонізацію національних стандартів, що надасть можливість виробникам розширити ринки збуту молочної продукції.

Сприятиме поліпшенню якості молока продукції і впровадження на молокопереробних підприємствах сучасних систем управління якістю у від-

повідності до вимог міжнародних стандартів ISO 9001, систем управління безпечністю харчових продуктів згідно стандартів ISO 22000. Слід підкреслити, що їх впровадження на підприємствах галузі відбувається досить повільними темпами, що пов'язано з недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів, високими фінансовими та часовими витратами на впровадження та сертифікацію систем якості.

Для збільшення виробництва молочної продукції треба максимально враховувати зміни попиту. Зараз існує тенденція споживання корисних для здоров'я, смачних і максимально природних продуктів. Внаслідок існування даної тенденції відбувається переорієнтація споживачів у їх смаках: відхід від таких продуктів, як десерти, йогурти до традиційних молочних продуктів (кефіру, ряжанки, простокваші, сирів). Знову набирає популярність молочна продукція в скляній упаковці, ці зміни повинні враховуватись виробниками.

Висновки

Узагальнюючи, необхідно ще раз підкреслити, що в нинішніх складних умовах молочна промисловість України має значний потенціал свого розвитку. Її подальше ефективне функціонування потребує якісної молочної сировини, що надходить на переробні підприємства, впровадження сучас-

ного інноваційного обладнання, освоєння нових ринків збуту, здійснення дієвої цінової, податкової, кредитно-фінансової політики, створення налагодженого економічного механізму встановлення цін, зокрема, встановлення паритетних цін між сільськогосподарськими виробниками і переробними підприємствами, дієвої державної підтримки виробників молока, прискорення розробки та впровадження державних стандартів, гармонізованих з міжнародними вимогами.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Мудрак Р.П. Маркетинговий аналіз національного ринку молока та молочної продукції / Р.П. Мудрак, Ю.А. Цимбалюк // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 8. – С.69–84.
3. Сайт «Терра Фуд» / Терра Фуд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://terrafood.ua/ru/>.
4. ТОП-10 найбільших виробників молочної продукції в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-najbilsih-virobnikiv-molocnoi-produkcii-v-ukraini>.
5. Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua.mfo/uk>.

О.В. ЗАХАРЧЕНКО,

к.е.н., доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Державна підтримка розвитку галузі рослинництва на сучасному етапі

Досліджено основні напрямки державної підтримки галузі рослинництва. Приведено класифікацію законодавчої та нормативно-правової бази щодо стимулювання розвитку галузі рослинництва. Розглянуто основні інструменти державної підтримки галузі рослинництва. Охарактеризовано основні проблеми щодо державної підтримки галузі рослинництва.

Ключові слова: сільське господарство, рослинництво, державна підтримка, дотації, субсидії, кредити.

А.В. ЗАХАРЧЕНКО,

к.э.н., доцент, Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Государственная поддержка развития отрасли растениеводства на современном этапе

Исследованы основные направления государственной поддержки отрасли растениеводства. Приведена классификация законодательной и нормативно-правовой базы по стимулированию развития отрасли растениеводства. Рассмотрены основные инструменты государственной поддержки отрасли растениеводства. Охарактеризованы основные проблемы государственной поддержки отрасли растениеводства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, растениеводство, государственная поддержка, дотации, субсидии, кредиты.

O. ZAKHARCHENKO,
Ph.D., associate professor
Odessa State Academy of Engineering and Architecture

State support for the development of the crop sector at the present stage

The main directions of state support of the crop sector are investigated. The classification of the legislative and regulatory framework for stimulating the development of the crop sector is given. The main instruments of state support of the crop sector are considered. The main problems of state support of the crop sector are described.

Keywords: agriculture, crops, government support, grants, subsidies, loans.

Постановка проблеми. Сільське господарство останніми роками залишається однією з інвестиційно привабливих галузей економіки. Згідно офіційних статистичних даних в Україні в галузі рослинництва за 2016 р. освоєно 42,2 млрд грн капітальних інвестицій, що вище показника попереднього року на 83,2%. Не зважаючи на найбільшу питому вагу серед галузей економіки, цих коштів явно недостатньо. Тому, в умовах трансформаційних процесів в економіці, важлива роль у забезпеченні розвитку галузі рослинництва повинна відводитися саме державній підтримці. За допомогою дієвих інструментів та важелів держава повинна стимулювати виробників продукції рослинництва, захищати їх фінансові інтереси, стежити за проблемами продовольчої безпеки, впливати на стан конкурентоспроможності продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідженні питань, пов'язаних з розвитком галузі рослинництва з державною підтримкою, зробили українські вчені-економісти, а саме: Б. Данилишин [3], Т.М. Висоцький [1], В.П. Гмиря [2], М. Ревенко [23], В.І. Ткачук [24], Ю.О. Ульяновченко [25], Н.О. Максимова [9] та інші.

В Україні сформована законодавча та нормативно-правова база щодо інноваційного розвитку сільського господарства. Прийняті та діють Закони України «Про державну підтримку сільського господарства України» [13], «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [12], «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [21] тощо.

З метою реалізації задекларованих статей затверджені Постанови Кабінету Міністрів України для підтримки сільського господарства, а саме: Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських

товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році [19], Про затвердження Порядку управління збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства [20], Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі [17], Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва [16], Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам [15], Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів [14] та ін.

Однак, у зв'язку з виникненням нових, змінених умов функціонування аграрних підприємств через призму державної підтримки потребує додаткового дослідження.

Важливим чинником в умовах мінливого економічного середовища виступає державна підтримка виробників аграрної продукції. Які саме зміни відбулися у даному напрямку і виступатиме об'єктом нашого дослідження.

Метою дослідження виступають напрямки державної підтримки як чинник формування стабільності у сільськогосподарському виробництві.

Виклад основного матеріалу. Недоліки економічної політики останнього десятиріччя відбилися на розвитку всього агропромислового комплексу, а особливо у сфері сільського господарства: відбулось відставання аграрного сек-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

тору від інших галузей національного господарства за ключовими технічними, економічними й організаційними параметрами. Сільське господарство потрапило до жорстких цінових диспропорцій, втратило постійні канали збуту своєї продукції та придбання матеріально-технічних ресурсів. Як наслідок, відбулось порушення обігу фінансових ресурсів галузі за всіма основними параметрами – зокрема, отримання виручки від реалізації продукції та залучення кредитів й інвестицій, а також отримання державної фінансової підтримки [23, с. 54].

Інтеграція України у світовий економічний простір потребує переведення вітчизняного аграрного виробництва на якісно нову – інноваційну модель розвитку та формування сучасної ринкової технологічної і технічної політики [24].

Важлива роль за таких умов повинна належати державі в особі її представників – законодавчої і виконавчої гілок влади. Фінансова підтримка виробників рослинницької продукції може відбуватися за сприянням державних дотацій, пільг, компенсаційних заходів тощо (див. рисунок).

Основними фінансовими джерелами державної підтримки розвитку галузі рослинництва виступають:

– Дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Згідно Постанови Кабінету Міністру України «Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» [19] затверджено Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції на 2017 рік.

Право на отримання дотації для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції мають сільгосптоваровиробники, які займаються вирощуванням винограду, фруктів, ягід, горіхів, овочів, тютюну та цукрових буряків мають право на отримання бюджетної дотації для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Державна підтримка розвитку галузі рослинництва

Бюджетна дотація надається за умови, що питома вага вартості таких товарів становить не менше 75% вартості всіх товарів, поставлених ними протягом попередніх 12 звітних податкових періодів сукупно, і які на кінець звітного періоду (місяця), за який проводиться бюджетна дотація, включені в Реєстр одержувачів бюджетної дотації [22].

– Здешевлення вартості кредитів.

Даний механізм затверджений Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» та відображений в розділі 13 «Фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу».

Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» визначено механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», які спрямовуються суб'єктам господарювання агропромислового комплексу на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами [14].

Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті [13].

Розмір компенсації (у розмірі облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами) для аграрних підприємств становитиме 50 відсотків облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами [10].

За даними Г. Харченко, в даний час сільськогосподарські підприємства не завжди мають бажання співпрацювати з банками, оскільки фінансові установи надають кредити під високі процентні ставки (21–25% і вище). Так, наприклад, аналізуючи процес придбання техніки сільськогосподарськими підприємствами Полтавської області в 2016 році відмічаємо те, що вітчизняна техніка в загальній кількості придбання складає тільки 37%. В фінансовому відношенні це менше 10%. Техніка вітчизняного виробництва на 98,3% придбана за власні

кошти аграріїв. Лише 4 одиниці техніки в 2016 році придбані за банківські кредити та на умовах фінансового лізингу. Таким чином можна стверджувати, що значна частина господарюючих суб'єктів аграрного сектору не матиме можливості приймати участь в цій програмі, оскільки вони більш за все придбають нову техніку за власні кошти [26].

В цілому, за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» шляхом здешевлення кредитів на 2017 р. планувалося виділити 300,0 млн грн.

– Компенсація лізингових платежів.

Механізм компенсації лізингових платежів регулюється розділом 13 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу [13].

Програма «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» передбачає виділення на 2017 р. 3818,4 тис грн.

– Надання кредитів фермерам.

Окремою позицією у Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» наведемо програму «Надання кредитів фермерським господарствам».

Згідно Порядку № 1102 визначається механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Мінагрополітики для надання підтримки новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, іншим фермерським господарствам через Український державний фонд підтримки фермерських господарств і його регіональні відділення [15]. Загальний обсяг фінансування становитиме 65 млн грн.

– Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки.

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгоспто-

варовиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» [16].

Бюджетні кошти спрямовуються на забезпечення сільськогосподарських товаровиробників вітчизняною технікою та обладнанням для агропромислового комплексу шляхом здійснення часткової компенсації вартості техніки та обладнання, придбаних у виробників та/або їх дилерів.

Розмір фінансової підтримки включається до програми «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», тобто входить у суму 4774,3 млн грн., але за окремим напрямком фінансування.

В процесі відшкодування вартості придбання вітчизняної техніки Порядком передбачено надання Міністерству аграрної політики та продовольства України переліку документів виробниками техніки, а банківські установи при цьому встановлюють на свій розсуд форми та перелік відповідних документів, що надають їм сільськогосподарські товаровиробники. Прогнозовано підготовка і надання такого значного обсягу документації буде досить складним процесом та в сукупності з нотаріальним завірненням цієї документації обійдеться аграріям в значну суму [27]. Що не стимулює приймати участь аграрників у даній програмі й купувати техніку за власні кошти.

– Страхові платежі з державною підтримкою.

Закон України 4391–VI регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві [21].

Предметом договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його страховими ризиками щодо вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої первинної (без вторинної обробки та переробки) сільськогосподарської продукції (товарів), зазначеної у групах 1–24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України», а саме щодо: урожаю сільськогосподарських культур; урожаю багаторічних насаджень.

Не підлягають страхуванню з державною підтримкою: урожай сільськогосподарських культур, які впродовж трьох або більше років не давали урожаю при їх культивуванні; урожай багаторіч-

них насаджень плодоносного віку, які не давали урожаю протягом останніх п'яти років.

Оскільки окрема позиція в програмах щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій) відсутня, то точний обсяг фінансування визначити не можливо. В Постанові КМУ № 104 є окрема позиція по даному напрямку підтримки, тому будемо вважати, що кошти закладені у програмі «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі».

За даними Міжнародної фінансової корпорації (IFC), яка презентувала результати дослідження діяльності ринку страхування агропродукції України, страхування сільськогосподарського ринку в 2016 році здійснювала приблизно п'ята частина всіх компаній, які отримали ліцензію на цей вид страхування. Найбільша кількість страхових договорів уклали компанії: АСК «ІНГО-Україна» (36,2%), СК «Універсальна» (19,7%), СК «ПЗУ Україна» (15,5%) і УАСК «АСКА» (12,6%). Серед озимих культур аграрії в основному страхували озиму пшеницю від повної загибелі. Близько 63% зібраних премій в 2016 андеррайтинговому році склали премії від страхування, що пов'язані з програмою фінансування фермерів через аграрний фонд [4].

Страхування сільськогосподарських ризиків складає незначну частку у загальному страховому портфелі страхових організацій, зокрема, на сільськогосподарські ризики припадає лише 1% усіх договорів страхування, укладених страховими компаніями за останній рік, та відповідно 2,7% зібраних страхових премій. Таке обережне ставлення страхових компаній до страхування об'єктів в аграрному секторі відображає загальне уявлення про те, що ризики сільськогосподарського виробництва є надто великими, аби страхові послуги в цьому секторі могли бути прибутковими для страхових компаній. Проте міжнародний досвід, зокрема, досвід страхування сільськогосподарських ризиків в розвинених країнах Європи, засвідчує, що страхові послуги аграрному сектору можуть бути прибутковими на рівні зі страховими послугами, які надаються іншим секторам економіки. Не існує поганих ризиків, а існують невідповідні тарифи. Отже, перспективи розвитку страхування сільськогосподарських ризиків значною мірою залежатимуть від професійного рівня тих страховиків, які працюватимуть з цими ризиками,

зокрема, від їхньої здатності адекватно оцінити та ефективно управляти ризиками [8].

Основними напрямками державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції у розвинутих країнах світу є наступні [7]: субсидування страхових премій; субсидування страхових виплат; компенсація адміністративних витрат страховим організаціям; фінансування розробки страхових продуктів; фінансування освітніх та інформаційних заходів; навчання, сертифікація й оплата послуг експертів з урегулювання збитків; субсидування перестрахування.

Згідно Закону України 4391-VI [21], для підтримки розвитку рослинництва використовують лише один напрямок – субсидування страхових премій, чого явно недостатньо для подальшого зростання ринку агропослуг.

– Кошти Аграрного фонду, які повинні бути спрямовані на закупівлю сільськогосподарської продукції у аграріїв, яка належить до цінового регулювання і становить продовольчу безпеку держави.

У 2017 році передбачається надання бюджетних кредитів на суму 842 млн грн, зокрема за бюджетною програмою «Формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» за спеціальним фондом у сумі 773 млн грн, на яку у 2016 році було заплановано 1,4 млрд грн, а виконання за 6 місяців становить лише 3,2% [22].

ПАТ «Аграрний фонд» планує розширити інструментарій підтримки агровиробників. Зокрема, розглядається можливість впровадження товарного форварду та аграрних розписок. Також, ПАТ «Аграрний фонд» інвестував 1 млрд грн у виробництво мінеральних добрив, завдяки чому три хімічних підприємства відновили роботу [11].

– Інші напрямки підтримки. Постановою КМУ № 104 [17] визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Мінагрополітики за програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі».

Бюджетні кошти використовуються для: створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння; державної підтримки сільськогосподарської дорадчої служби; селекції в рослинництві; часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропро-

мислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів; надання фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції; часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції комплексів та підприємств з виробництва комбікормів; фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів; підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; часткового відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів; виплати субсидії на гектар посівів; державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій) [17]. На реалізацію зазначених цілей урядом заплановано 60 млн грн.

Постанова КМУ № 77 [18] визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Мінагрополітики за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників».

Документом передбачено, що фінансова підтримка сільгосптоваровиробників буде здійснюватися за такими напрямками: бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.

Розмір фінансової підтримки За Постановами № 77 і № 104 включається до програми «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», тобто входить у суму 4774,3 млн грн., зменшеної на суму підтримки за напрямком «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва».

Постановою КМУ № 587 [20] визначено механізм справляння збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства в розмірах, встановлених Податковим кодексом України, та використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними». Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними у 2017 р. складає 75,0 млн грн.

У 2016 р. тільки на придбання саджанців плододових дерев аграріями було витрачено 76,8 млн грн. Тобто, виділений обсяг коштів явно недо-

статній для ефективного розвитку галузі. Це не враховуючи потреб приблизно 50 млн грн щорічно для розбудови фруктовосховищ, не враховуючи витрати на інші елементи інфраструктури.

Таким чином, розглянутий механізм підтримки розвитку рослинництва по окремих позиціях є суттєвим і повинен покращити матеріально-технічний та фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників.

Починаючи з 2017 р. буде скасовано спецрежим оподаткування для аграріїв. Міністр (Т. Кухтовий) вважає це правильним кроком, але також пропонує замінити таку підтримку сільгосптоваровиробників прямою дотацією невеликих фермерських господарств на 1 га та на 1 кг продукції. Тобто, чим більше у тебе гектарів і чим більше продукції ти виробляєш — тим більше ти отримуєш підтримки. Зауважу, що це має стосуватись фермерських господарств, які обробляють до 500 гектарів. Головне це те, що вся ця підтримка стосуватиметься лише нішевих товарів (садівництва, овочівництва, городництва, ягідництва, виноградарства, тощо.). Що стосується великих аграрних підприємств, то спецрежим для них скасовується повністю, оскільки вони мають достатньо коштів та землі в оренді. А також вони отримуватимуть експортний ПДВ [5].

За умови відсутності прямої бюджетної підтримки, непряма державна підтримка за рахунок дії спеціального режиму оподаткування ПДВ діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства була чи не єдиною державною підтримкою сільгосптоваровиробників, яка здійснювалась в автоматичному режимі без втручання держави, що виключало корупційну складову та мало важливе значення у спрощенні податкових відносин у галузі сільського господарства, зменшувало трудомісткість і витрати на адміністрування податків [2].

Разом з тим, зауважимо, що починаючи з 2017 р. урядом країни в умовах відміни дії спецрежиму ПДВ, коли аграрії втрачають майже 30 млрд грн щорічно, хоч новий бюджет за обсягами і напрямками значно перевищує попередній, він не в змозі компенсувати втрати (запропоновано максимум 5 млрд грн) [22].

В цілому на розвиток сільського господарства, у т.ч. й галузі рослинництва, у державному бюджеті планувалося 5,448 млрд. грн. Із загального обсягу коштів загального фонду становлять

біля 40%, інша — 60% — кошти спецфонду. Цікавим фактом є те, що саме кошти спецфонду аграрії можуть недотримати у повному обсязі або не отримати взагалі, що пов'язано, в першу чергу, умовами наповнення спецфонду.

На думку В. Івченка, заступника голови комітету ВР з питань аграрної політики та земельних відносин, спецфонд бюджету має бути наповнений за рахунок спецконфіскації грошей, вкрадених «Сім'єю Януковича». А з тим, і ризик, що аграрії отримають лише 1,4 млрд грн допомоги. Така ж ситуація і з іншими видатками на АПК у бюджеті на наступний рік, які наполовину фінансуватимуться за рахунок спецфонду бюджету [6].

Загалом за нашими підрахунками аграрії у 2017 р. недоотримають біля 28–30 млрд грн, які могли бути використані як внутрішні джерела інвестування основних засобів виробництва, їх модернізації та розширеного відтворення, збільшення запасів мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо.

Порівнюючи обсяг державної підтримки в Україні з іншими країнами, Б. Данилишин стверджує про високий показник надання державної підтримки (субсидій) сільському господарству у європейських країнах, що відповідно і формує вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції, порівняно з вітчизняною. В країнах ЄС діє єдина сільськогосподарська політика, загальний обсяг підтримки аграрного сектора в країнах Європейського Союзу в 2013–2014 роках склав майже 60 млрд євро щорічно, а це близько 525 євро/га або 20% від валової продукції сільського господарства. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається, зокрема, у Нідерландах та Бельгії — близько 500 євро/га, Польщі — 345 євро/га, в той час як в Україні даний показник балансує в межах 10–20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ) [3].

Про низький загальний обсяг державної підтримки сільського господарства в Україні порівняно з іншими країнами також свідчить оцінка підтримки виробника (Producer Support Estimate — PSE), що проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, в ЄС 21% валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, Туреччині — 23%, РФ — 12%, Канаді — 11%, США — 7%, в той час як в Україні — 1–1,5% [3].

Дослідження проведені Ю.О. Ульяновцем, що до взаємозв'язку між рівнем державної підтримки сільського господарства та ефективністю діяльності, рівнем концентрації засвідчив, що величина державних та бюджетних дотацій на 1 га сільськогосподарських угідь виявилась не пов'язаною з іншими чинниками. Рівень дотацій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь виявився незалежною величиною [25]. Звідси випливає, що держава повинна стимулювати виробників рослинницької продукції через непряме фінансування у розрахунку на 1 га земельної площі.

Як зазначає Н.О. Максимова, поєднання внутрішніх джерел фінансування сільськогосподарських підприємств, ресурсів універсальних і спеціалізованих фінансово-кредитних установ за безпосередньої державної фінансової підтримки підприємств галузі має забезпечити фінансову основу ведення та розвитку бізнесу в сільському господарстві [9].

Аналіз державної підтримки рослинництва в Україні продемонстрував, що фінансування конкретних заходів не є стабільним та змінюється щорічно, як у бік зменшення, так і збільшення. Разом з цим чітко прослідковується тенденція до зменшення державної підтримки аграрного сектора в цілому та рослинництва зокрема. За даних умов, розробляючи бізнес-плани по інвестуванню в рослинництво, не варто розраховувати на залучення фінансування за рахунок державної підтримки [1].

Висновки

Державна підтримка є вагомим чинником прогресивного розвитку сільського господарства. Світовий досвід засвідчує, що без відповідного державного регулювання та сприяння складно досягти позитивного ефекту.

Хоча й видатки на підтримку АПК у 2017 р. суттєво перевищує показник попереднього бюджетного року 3,4 рази, при скасуванні спец режиму ПДВ, маємо не приріст фінансування, а навпаки, зниження – більше, ніж у 5 разів.

Досліджуючи питання розвитку галузі рослинництва через державну підтримку, зазначимо, що на етапі мінливості аграрної політики сільськогосподарські товаровиробники повинні, в першу чергу, розраховувати на власні фінансові ресурси.

Список використаних джерел

1. Висоцький Т.М. Аналіз державної підтримки рослинництва в Україні / Т.М. Висоцький // Вісник

аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 93–99.

2. Гмиря В.П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України [Електронний ресурс] / В.П. Гмиря // Фінансовий простір. – 2016. – № 3 (23). – С. 101–106. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1603/16gvpravu.pdf>.

3. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди [Електронний ресурс] / Б.Данилишин // LB.ua. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.

4. IFC презентувала підсумки агрострахування в Україні – аграрії в 1-й половині 2016 андеррайтингового року [Електронний ресурс] // Фориншурер страхование. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/news/16/03/31/33664>.

5. Івченко В. Життя без спецрежиму для фермерських господарств / В. Івченко // LB.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lb.ua/blog/vadym_ivchenko/346888_zhittya_bez_spetsrezhimu_fermerskih.html.

6. Киричевський І. Бюджет-2017: Аграрний комітет визначався щодо грошей для аграріїв / І. Киричевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/budzet-2017-agrarnij-komitet-viznacavsya-sodo-grosej-dla-agrariiv>.

7. Косенко О. Страховий потенціал [Електронний ресурс] / О. Косенко // Демократична Україна. – 2011. – № 17. – Режим доступу: <http://www.dua.com.ua/2011/017/7.shtml>.

8. Кушнір І.В. Забезпечення страхового захисту аграрних товаровиробників / І.В. Кушнір // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 149–155.

9. Максимова Н.О. Сучасні аспекти фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників / Н.О. Максимова // Вісник Харківського національного технічного університету. Ім. П. Василенка, 2013. – Вип. 38. – С. 214–222.

10. Мінагрополітики підготовлено проект постанови КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/829-minahropolityky-pidhotovleno-proekt-postanovy-kmu-pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-vykorystannia-koshtiv-peredbachenykh-u-derzhavnomu-budzheti-dlia-finansovoi-pidtrymky-zakhodiv-v-ahropromyslovomu-kompleksi-shliakhom-zdeshevlennia-kredytiv>.

11. ПАТ «Аграрний фонд» планує впровадити товарний форвард [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrofond.gov.ua/news/list/451--pat-agrarnij-fond-planuje-vprovaditi-tovarnij-forvard/>.

12. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 № 1801–VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 3. – Ст. 31.

13. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст.527.

14. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів : Постанова КМУ від 29 квітня 2015 р. № 300 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248166183>.

15. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-p>.

16. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва : Постанова КМУ від 1 березня 2017 р. № 130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vobu.ua/ukr/documents/item/postanova-kmu-vid-1-bereznia-2017-r-n-130>.

17. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі : Постанова КМУ від 13.02.2012 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/104-2012-p>.

18. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників у 2017 році : Постанова КМУ від

08.02.2017 № 77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249744744>.

19. Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/83-2017-%D0%BF>.

20. Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства : Постанова КМУ від 15.07.2005 № 587 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-p>.

21. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 № 4391–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 41. – Ст. 491.

22. Радченко О. Що готує Держбюджет–2017 для аграріїв / О. Радченко // Агробізнес Сьогодні. – 2016. – №20(339). – жовтень.

23. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки / М. Ревенко // Економіка України. – 2011. – №12. – С. 51–55.

24. Ткачук В. І. Інновації як фактор підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / В. І. Ткачук // Ефективна економіка : електрон. журн. – 2014. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2727>.

25. Ульянченко Ю.О. Сучасний стан та рівень державної підтримки аграрного сектору економіки України / Ю.О. Ульянченко // Державне будівництво. – 2013. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.

26. Яким буде Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://profapk.org.ua/news/news_apk/1839.html.

О.М. КИРИЧЕНКО,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Навчально–наукового інституту економіки і управління НУХТ

Удосконалення організацією імпорتنих операцій в міжнародній діяльності фірми

У статті досліджено розвиток теоретичних, методологічних підходів та побудови моделей управління імпортними операціями, розглянута схема розробки та реалізації імпоротної стратегії підприємства. Визначена доцільність удосконалення організації імпорتنих операцій в сучасних ринкових умовах господарювання.

Ключові слова: імпортні операції, дослідження, імпортна стратегія, моделі управління, розвиток, зовнішній ринок.

О.Н. КИРИЧЕНКО,

к.э.н., доцент кафедры менеджмента и администрирования,
Учебно–научного института экономики и управления НУХТ

Совершенствование организации импортных операций в международной деятельности фирмы

В статье исследовано развитие теоретических, методологических подходов и построения моделей управления импортными операциями, рассмотрена схема разработки и реализации импортной стратегии предприятия. Определена целесообразность совершенствования организации импортных операций в современных рыночных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: импортные операции, исследования, импортная стратегия, модели управления, развитие, внешний рынок.

O. KYRYCHENKO,

Associated Professor of Management and Administration Department, Education and Scientific,
Institute of Economics and Management, National University of Food Technologies

Improving the organization of import operations in international firm activity

The article deals with the development of theoretical, methodological approaches and construction of models of management of import operations, the scheme of development and implementation of the import strategy of the enterprise is considered. The expediency of improving the organization of import operations in modern market conditions of management is determined.

Keywords: import operations, research, import strategy, management models, development, external market.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації міжнародних ринків та швидкого розвитку усіх сфер суспільства, відбувається велика кількість комплексних процесів, що безпосередньо чи опосередковано впливають на діяльність підприємства. Такий розвиток несе в собі значні можливості та шляхи для розвитку бізнесу, проте, в той же час може утворювати проблеми для розвитку підприємницької діяльності. Збільшується ступінь невизначеності майбутнього розвитку, складність вибору способів і шляхів ведення підприємством успішної діяльності та досягнення поставлених цілей.

Дослідження особливостей управління імпортною діяльністю підприємств на міжнародних ринках є актуальною проблемою, так як зростає

міжнародної конкуренції вимагає та запровадження сучасних методів і систем менеджменту на вітчизняних підприємствах з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти міжнародної торгівлі вивчали відомі зарубіжні та вітчизняні вчені.

Серед зарубіжних науковців та практиків, які здійснили внесок у дослідження проблем зовнішньоекономічної діяльності та стимулювання експортно-імпорتنих операцій, можна назвати таких вчених як: Джонсон Т., Коуз Р., Леонтьев В., Мілль Д., Олін Б., Познер Р., Портер П., Рікардо Д., Робінс С., Сміт А., Хейліер М., Хекшер Е., Шумпетер Й та багато інших.

Різні аспекти експортно-імпоротної діяльності та їх економічне обґрунтування, дослідження митно-тарифного регулювання та інтеграційних процесів, знайшли своє відображення у наукових працях таких вітчизняних вчених як: Андрійчук В.Г., Багрова І.В., Бережнюк І.Г., Волкова І.А., Гребельник О.П, Іващук І.О., Козак Ю.Г., Козик В.В., Коломієць І.Ф., Кредісов А.І., Мец В.О., Нижник В.М., Новицький В.Є., Орловська О.В., Пирожков С.І тощо. Проте, недостатньо розроблені сучасні особливості організації та стимулювання експортно-імпоротної діяльності (зокрема, імпорتنих операцій) в умовах членства в СОТ та ратифікації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, після чого цей головний документ, який характеризує співпрацю між Україною та Європейським Союзом на бере чинності. Недостатньо висвітлені питання розробки та реалізації стратегії імпорту, а також шляхи впровадження даної стратегії на малих підприємствах, які мають специфіку діяльності.

Мета статті полягає у визначенні моделей управління імпортними операціями підприємства в умовах впливу зовнішнього середовища, дослідження схем розробки та реалізації стратегії імпорту підприємства, надання пропозицій щодо вирішення проблем організації імпорту на підприємствах з метою забезпечення підвищення економічної ефективності імпоротної діяльності та зростання конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження розвитку імпорту у складі зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємства розглянемо визначення поняття імпорту.

Імпорт – придбання (у тому числі з оплатою в не грошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктах господарювання товарів (робіт, послуг) із ввозом чи без ввозу таких товарів (робіт, послуг) на територію України, включаючи покупку товарів, призначених для власного споживання установами й організаціями України, розташованими за її межами. Або за методологією вітчизняної статистики: імпорт товарів – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари після сплати всіх митних платежів, установлених законами України на імпорт цих товарів, та виконання всіх необхідних митних формальностей випускаються для вільного обігу на митній території України.

Реімпорт – митний режим, відповідно до якого товари походженням з України й вивезені за

межі митної території України відповідно до митного режиму експорту не пізніше встановленого законодавством строку увозяться на митну територію України для вільного обігу.

Управління імпортними операціями підприємства здійснюється з огляду на результати аналізу ринкової ситуації та тенденції її зміни, а також з урахуванням ймовірної реакції ринку на рішення, що приймаються керівництвом компанії [6, с. 106].

Аналіз динаміки імпорتنих операцій в Україні у січні – травні 2017 року свідчить про поступове зростання обсягів імпорту у помісячному вимірі (див. рисунок).

У січні-травні 2017 р. експорт товарів становив 17242,1 млн дол. США, імпорт – 18572,2 млн дол. Порівняно із січнем-травнем 2016 р. імпорт збільшився на 28,6% (на 4135,7 млн дол.) проти експорту – на 25,9% (на 3550,6 млн дол.). Негативне сальдо становило 1330,1 млн дол. (у січні-травні 2016 р. також негативне – 745,0 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,93 (у січні-травні 2016 р. – 0,95).

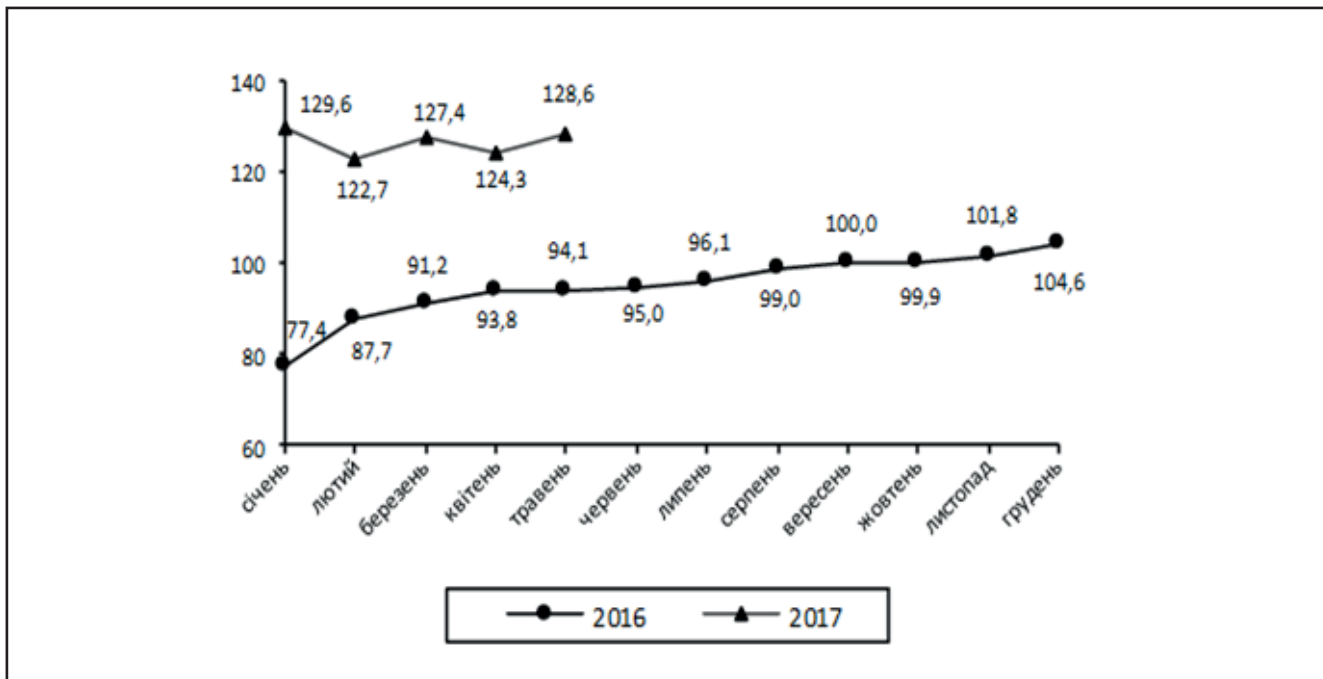
В той же час аналіз динаміки імпорту України у середньостроковому періоді свідчить про значне падіння обсягів (на 53,7%) у 2016 році проти 2012. У поточному році рівень 2012 року за обсягом імпорتنих операцій поки що не подолано. Це становище демонструє наслідки економічної кризи та наступні військово-економічні випробування.

Основними статтями українського імпорту залишаються мінеральні продукти, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості тощо. Все вищевикладене свідчить, що планування зовнішньоторговельних операцій (зокрема імпорتنих) здійснюється приблизно, без належної розробки сучасних стратегій імпорту.

У результаті аналізу управління імпортними операціями підприємства необхідно розробити рекомендації щодо удосконалення імпоротної діяльності на базі дослідження основних напрямків розвитку з огляду на існуючий ресурсний потенціал підприємства [1].

Ефективне управління імпортною діяльністю підприємства передбачає прийняття та організацію виконання стратегічних рішень, зокрема:

- забезпечення виконання реалізації загальної стратегії таким чином, щоб на рівні поточної діяльності фірми забезпечувалося поетапне досягнення стратегічних цілей підприємства;

Темпи зростання (зниження) імпорту товарів (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: [2]

– охоплення всіх ключових аспектів, пов'язаних із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності підприємства;

– орієнтація на успіх при реалізації імпоротної діяльності;

– забезпечення відповідності процесів, що відбуваються на підприємстві, його загальному стратегічному напрямку розвитку як ззовні, так і всередині організації. [1].

У процесі розробки стратегії імпорту виділяють наступні основні стадії: визначення місії та цілей підприємства; оцінка факторів зовнішнього та внутрішнього середовища з використанням відповідного інструментарію; оцінка потенціалу підприємства; розробка та оцінка альтернативних імпортних стратегій; вибір імпоротної стратегії, реалізація імпоротної стратегії, аналіз і контроль реалізації імпоротної стратегії на зовнішньому ринку.

Управління імпортними операціями передбачає розробку програми і планів діяльності підприємства для контролю за їх виконанням, а аналізу, обліку та оцінки ефективності самої стратегії. Одним із завершальних етапів реалізації імпорту є стратегічний контроль. Він покликаний виявляти помилки, сильні та слабкі сторони на різних етапах формування стратегії та координувати діяльність таким чином, щоб виправити ситуацію, яка

не відповідає стратегічним орієнтирам підприємства, та забезпечувати зворотній зв'язок.

Організацію імпортних операцій в Україні здійснює широке коло підприємств: великі фірми, муніципалітети, універмаги, ресторани, концерни, державні підприємства, а також суб'єкти малого і середнього бізнесу.

Для проведення операцій великі підприємства створюють імпортні відділи, що включають, як правило, два сектори – закупівельний і адміністративний.

У великих центрах, де переважно закуповується товар, засновуються постійні представництва.

В окремих країнах, що розвиваються, створені урядові організації, які займаються експортом або імпортом окремих товарів, котрі виробляються на державних підприємствах або скуповуються в окремих приватних осіб.

Слід відміти, що при здійсненні ЗЕД доцільно застосування засобів страхування валютних ризиків. Зниження валютних ризиків підвищують ефективність зовнішньоекономічних угод підприємств, але такі заходи не завжди використовуються вітчизняними підприємцями. Важливою умовою ефективною зовнішньоекономічної діяльності підприємств є мінімізація витрат на організацію та реалізацію зовнішньоекономічних операцій, оскільки саме вони займають значну частку усіх видатків. Підприємство, з метою досягнення

згоди з партнером щодо співпраці на вигідних для себе умовах, при укладенні контрактів має відстоювати свої інтереси. Від встановлених умов залежить, які витрати матиме підприємство [3].

Імпортна операція – комерційна діяльність, що пов'язана з закупівлею та ввезенням в Україну іноземних товарно–матеріальних цінностей для їх наступної реалізації на внутрішньому ринку або використання у виробничо–господарській діяльності.

До імпорتنих операцій відносяться:

- придбання товарно–матеріальних цінностей від іноземних постачальників на умовах комерційного кредиту;
- ввезення товарно–матеріальних цінностей або отримання послуг в порядку бартерних угод;
- ввезення товарів в рахунок централізованих імпорتنих закупок;
- придбання товарно–матеріальних цінностей та послуг з оплатою готівкою;
- отримання товарно–матеріальних цінностей та послуг в якості безоплатної допомоги тощо [1].

В залежності від виду операцій в Україні застосовуються різні способи обмеження імпорту: короткострокове обмеження імпорту, митний бар'єр, антидемпінгові мита.

Імпортна діяльність в Україні – це діяльність, що побудована на взаєминах між суб'єктом господарювання України й іноземним суб'єктом господарської діяльності й може проводитися як на території України, так і за її межами.

На сьогоднішній день у проведенні активної міждержавної інтеграційної політики питання про легальне ведення бізнесу як усередині держави, так і за його межами є досить актуальним. Успішність ведення справи на 50% залежить від того, як до нього підготуватися [4, с.122].

Наразі Україна отримала ратифіковану країнами ЄС «Угоду про асоціацію між Україною та ЄС», яка набирає чинності, та продовжую адаптацію законодавства України до права ЄС. Згідно з положеннями Розділу IV Угоди про асоціацію сторони підтверджують свої зобов'язання в рамках СОТ. В частині Зони вільної торгівлі (ЗВТ) (Розділу IV) Україна має зобов'язання, які набирають чинності:

- нетарифні заходи – одразу після набрання чинності Угодою (скасування експортних субсидій, інших еквівалентних заходів, надання режиму найбільшого сприяння);
- тарифні заходи – заходи перехідного характеру (згідно встановлених графіків – зменшен-

ня/анулювання ставок ввізних та експортних мит). Відповідно до зобов'язань в частині ЗВТ Україну очікує поступова лібералізація ринків по мірі наближення законодавства до права ЄС та міжнародних стандартів.

Україна є державою з перехідною економікою, що обумовлює деяку специфіку принципів управління, які мають застосовуватися. Слід зазначити, що вихід на зовнішній ринок та здійснення ЗЕД має бути ретельно сплановані, продумані та включати елементи передбачення на довгостроковий період.

Таким чином, експортно–імпортною діяльністю є тісно пов'язаною зі стратегічним управлінням підприємством [8].

Стратегічний підхід до організації експортно–імпоротної діяльності характеризується за рядом класифікаційних ознак, а саме: за рівнем управління (корпоративна, конкурентна, функціональна, операційна); за характером поведінки на ринку (активна, пасивна, активно–пасивна); за періодами реалізації (довгострокова, середньострокова, короткострокова); за функціональною ознакою (маркетингова, ресурсна, фінансова, інвестиційна, стратегія досліджень та розробок) [7, с.122].

Взагалі дослідження організації експорту чи імпорту підприємства в економічній літературі трактується в наступних аспектах: як складова процесу формування ЗЕД підприємства; як самостійний процес реалізації комплексу заходів щодо підготовки зовнішньоторговельної операції, укладання зовнішньоторговельного контракту, його контроль, виконання та припинення; як процес створення ефективної структури формування ЗЕД підприємства; як процес формування зовнішньоекономічної стратегії підприємства з урахуванням його потенціалу та особливостей розвитку зовнішнього середовища [5; 7, с.23–24].

Виходячи з цього, слід зазначити, що організаційний підхід до ЗЕД підприємства полягає в тому, що для удосконалення організації здійснення експорту та імпорту необхідно звертати увагу на всі елементи діяльності підприємства. Розглянемо вимоги до побудови імпорتنих операцій.

При організації імпорتنих операцій важливо приділяти увагу: пошуку більш вигідних постачальників; застосуванню засобів страхування валютних ризиків; організації потрібних строків поставки, їх періодичності, своєчасності, безперервності та правильному транспортуванню [5].

Підприємства, що тільки починають свою експортно–імпортну діяльність, частіше використо-

Загрози та можливості експортно-імпоротної діяльності

Загрози та можливості експортно-імпорتنних операцій			
	Можливості	Загрози	
Прямий експорт/ імпорт	<ul style="list-style-type: none"> – підприємство проводить експортно-імпортні операції незалежно; – самостійне регулювання експортно-імпортних операцій; – залучення своїх працівників, які знають специфіку підприємства; – більш тісні контакти з контрагентом; – краще знання кон'юнктури ринку; – швидше пристосування своїх виробничих потужностей до потреб споживача 	<ul style="list-style-type: none"> – міжнародний поділ праці; – мінімальні зміни товарного асортименту підприємства та його структури; – мінімальні інвестиційні витрати та поточні грошові зобов'язання; – мінімальний ризик при вході на ринок та легкість виходу з ринку 	<p>підприємство самостійно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відповідає за отриманий результат; – шукає систему збуту з урахуванням всіх додаткових витрат, вивчає її сильні та слабкі сторони
Непрямий експорт/ імпорт	<ul style="list-style-type: none"> – потребує меншого обсягу капіталовкладень, оскільки підприємству не доводиться створювати за кордоном власний торговий апарат або налагоджувати мережу контактів; – підприємство менше ризикує; – налагодження зв'язків 		<ul style="list-style-type: none"> – нездатність самостійно регулювати та представляти експортно-імпортні операції; – обмежене залучення працівників підприємства до здійснення експортно-імпортних операцій

Джерело: [9, с.46].

вують непрямий імпорт. Вони віддають перевагу цьому варіанту з двох причин (див. таблицю). Оптовою реалізацією чи постачанням товару займаються посередники, які застосовують у цій діяльності свої специфічні професійні знання, уміння і послуги. Прямий експорт чи імпорт для підприємства передбачає прямий продаж або купівлю через власний торговий персонал. Він застосовується у випадку, коли легко визначити споживачів та постачальників або вони самі знаходять продавця чи покупця. Організація прямого експорту та імпорту може здійснюватися за допомогою: експортно-імпортного відділу, що вирішує всі питання з просування товару на зовнішній ринок або його купівлю; торгового представника, який відряджений за кордон, працює тільки на своє підприємство, добре знає товар, успішно купує чи просуває його на ринок; представництва, що являють собою команди, які постійно працюють за кордоном, головним завданням яких є укладання угод та контроль за їх виконанням.

Інтегрування в європейські структури бізнесу змінює не тільки вимоги до виробництва продукції на зовнішній ринок чи імпорту, а й підходи щодо управління окремими процесами виробництва. Під впливом інтеграційних вимог, лібералізації ринків та спрощення митних бар'єрів, вітчизняні підприємства повинні адаптуватись до змін, які відбуваються за результатами інтеграційних процесів, оскільки, для того, щоб успішно імпортувати чи експортувати продукцію на зо-

внішній ринок з урахуванням ускладнених умов конкуренції, важливим та досить актуальним є дослідження основних підходів та методів покращання експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств в системі євроінтеграції та усіх похідних правил співробітництва з закордонними партнерами. Через те, розвиток вітчизняних підприємств залежатиме від того, як успішно вони зможуть сформувати та побудувати свій механізм забезпечення експортно-імпоротної діяльності в умовах євроінтеграції.

Крім цього, донині проблемними залишаються процедури митного оформлення вантажів і здійснення митних платежів. Надалі залишається актуальною програма заміщення імпорту, та вдосконалення механізмів державного регулювання з метою забезпечити доцільність та вигоду виробляти в Україні власні товари.

Висновки

При виході підприємств на зовнішній ринок і здійсненні імпортних операцій необхідно розробляти та запроваджувати такі імпортні операції, які дозволяли би отримувати прибуток від реалізації товарів на внутрішньому ринку або задоволення власних потреб підприємства в товарах/послугах. Питання підвищення ефективності імпоротної діяльності фірми необхідно розглядати комплексно із визначенням основних стратегічних орієнтирів підприємства та оцінкою його можливостей при реалізації обраної імпоротної стратегії.

Список використаних джерел

1. Вінтоняк В. М. Управління імпортними операціями на підприємстві. – Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf042013/207-vntonyak-v-m-upravlnnya-importnimi-operacyami-na-pdpriyemstv.html>

2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Маркетинг в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kref.ru/info/marketing/19796/>.

4. Аранчій В.І. Фінансова стратегія у системі управління підприємством [Текст] / В.І. Аранчій, О.П. Зоря // Вісник Полтавської державної аграрної академії. Економіка. – 2010. – № 2. – С. 156–159.

5. Березін О.В. Стратегія підприємства [Текст]: навч. посіб. / О. В. Березін, М. Г. Безпарточний. – К.: Ліра-К, 2010. – 224 с.

6. Волкова І.А. Методика аналізу експортно-імпортних операцій в діяльності підприємств [Текст] / І.А. Волкова, І.В. Гірчук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – № 3 (53). – С. 53–55.

7. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко. – 6-те вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 407 с. – (Вища освіта XXI століття)

8. Тошина Н. М. Концептуальний підхід до формування стратегії підприємства [Електр. ресурс] // Бізнес-навігатор. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Biznes/2010_2/2010/02/100222.pdf

9. Конев С.І. Механізм забезпечення експортно-імпортової діяльності підприємств за умов членства України в СОТ. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Хмельницький Національний Університет: Хмельницький – 2015, 254 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.khnu.km.ua/root/res/2-21-20-15.pdf

А.С. КОПСУН,

аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Аналіз тенденцій розвитку аграрних підприємств як потенційних лізингодержувачів

У статті здійснений аналіз тенденцій розвитку аграрних підприємств, а саме, представлені дані щодо кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України та розподіл сільськогосподарських підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь.

Проведено оцінювання динаміки зміни основних засобів виробництва в аграрному секторі економіки України, динаміки вартості основних засобів виробництва в економіці України, а також представлена структура основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: аграрний сектор, лізингові відносини, основні засоби виробництва, господарюючий суб'єкт, структура основних засобів, динаміка основних засобів, динаміка вартості основних засобів.

А.С. КОПСУН,

аспірант, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

Анализ тенденций развития аграрных предприятий как потенциальных лизингополучателей

В статье осуществлен анализ тенденций развития аграрных предприятий, в частности, представлены данные по количеству действующих хозяйствующих субъектов в сельском хозяйстве Украины и распределение сельскохозяйственных предприятий Украины по размеру сельскохозяйственных угодий.

Проведена оценка динамики изменения основных средств производства в аграрном секторе экономики Украины, динамики стоимости основных средств производства в экономике Украины, а также представлена структура основных средств в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: аграрный сектор, лизинговые отношения, основные средства производства, хозяйствующий субъект, структура основных средств, динамика основных средств, динамика стоимости основных средств.

Analysis of tendencies of development of agrarian enterprises as potential lessees

The analysis of trends in agricultural enterprises in the article is done: the data on the number of active businesses in the agricultural sector of Ukraine and distribution of agricultural enterprises in Ukraine by farmland.

Estimation of dynamics of the basic means of production in the agricultural sector of Ukraine, the dynamics value of fixed assets in the economy of Ukraine is carried out. The structure of fixed assets of agricultural enterprises is shown.

Keywords: agricultural sector, leasing relations, basic production entity, the structure of fixed assets, fixed assets dynamics, the dynamics of fixed assets.

Постановка проблеми. Задля розробки ефективних заходів та напрямів розвитку лізингової діяльності в аграрній сфері економіки України необхідним є детальний аналіз її сучасного стану. Серед головних проблем розвитку лізингової діяльності аграрних підприємств є протиріччя між вимогами лізингодавців і фінансових структур до лізингоодержувачів і фактичним станом (положенням) підприємств – лізингоодержувачів [2, с. 27].

Характерною рисою економічного стану сільськогосподарських підприємств є недостатня кількість власних фінансових ресурсів для технічного переозброєння виробництва. Формування лізингових відносин в сільськогосподарських підприємствах України поки не набуло достатнього поширення, що викликає необхідність подальшого вивчення процесу розвитку лізингу в підприємствах АПК та його особливостей в сучасних умовах розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення аграрних підприємств основними засобами розглядали у своїх працях такі вчені-економісти, як І.В. Агеєва, Т.В. Калашнікова, М.Й. Малік, Г.М. Підлісецький, В.І. Перембийніс, О.В. Ульяновченко та інші.

Метою статті є аналіз тенденцій сучасного рівня розвитку підприємств аграрної сфери економіки як важливих суб'єктів формування лізингових відносин.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо сучасний стан підприємств аграрного сектору як потенційних лізингоодержувачів. Згідно з даними Державного комітету статистики України у 2014 році в аграрному секторі налічувалося близько 52543 сільськогосподарських підприємства, більшість з яких – понад 75% була представлена фермерськими господарствами (39428). Решта – це підприємства у формі господарських товариств, виробничих кооперативів, приватних підприємств, державних підприємств і підприємств інших форм господарювання (табл. 1).

До сільськогосподарських підприємств належать юридичні особи, їх відокремлені підрозділи, які займаються аграрним виробництвом, незалежно від форми власності і господарювання. До них належать державні підприємства, господарські товариства, кооперативи, приватні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства.

Більше, ніж 7700 аграрних підприємств (14,7%) – це господарські товариства. Госпо-

Таблиця 1. Кількість діючих господарюючих суб'єктів (юридичних осіб) у сільському господарстві України у 2014 р.

Господарюючі суб'єкти (юридичні особи)	2012р.	2013р.	2014р.	2014р. до 2012р., у %
Всього	56056	55630	52543	93,7
Господарські товариства	8235	8245	7750	94,1
Приватні підприємства	4220	4095	3772	89,4
Виробничі кооперативи	848	809	674	79,5
Фермерські господарства	40676	40752	39428	96,9
Державні підприємства	296	269	228	77,0
Підприємства інших форм господарювання	1781	1460	691	38,8

Джерело: побудовано автором на основі джерела [3]

дарське товариство – це юридична особа, статутний капітал, якої розділений на частки між учасниками. Вони можуть бути створені як у формі повного товариства, товариства з обмеженою, додатковою відповідальністю, так і командитного товариства, а також акціонерного товариства.

Трохи більше 3772 сільськогосподарських підприємств, а це 7,2% мають форму приватних підприємств. Приватним підприємством є самостійне господарське формування, яке здійснює виробничу та комерційну діяльність на основі власного і орендованого майна та землі.

В Україні функціонує також 674 сільськогосподарських виробничих кооперативів. Сільськогосподарський виробничий кооператив є підприємством, що створене шляхом об'єднання фізичних осіб на засадах членства та пайових внесків з метою участі у спільній сільськогосподарській виробничій діяльності [4, с. 292].

Нині 12594 аграрних підприємств мають у володінні угіддя площею від 20 до 50 гектарів. Однак, незважаючи на те, що підприємства цієї групи в загальній кількості підприємств займають найбільшу частку – 24%, на них припадає лише 2,2% всіх сільськогосподарських угідь. Разом із тим, 2415 аграрних підприємств мають володіють угіддями площею понад 1000 гектарів. І хоча ця гру-

па представлена 4,6% підприємств, у них зосереджено 16,1% всіх сільськогосподарських угідь (табл.2). Фермерське господарство є організаційно-правовою формою підприємницької діяльності осіб, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, займаються її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Фермерські господарства можуть створюватися одним громадянином України або кількома громадянами, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до законодавства. У 2014 р. у фермерських господарствах було зайнято трохи більше 94,8 тис. працюючих, з них близько 30% жінки. Продукція рослинництва складала майже 93,0% виробленої у фермерських господарствах продукції (в основному це цукрові буряки, пшениця та ячмінь ярий); решта (близько 7,0%) була представлена продукцією тваринництва [3, с. 170]. Більшість фермерських господарств (близько 47%) мають сільськогосподарські угіддя площею 20 – 50 га.

В аграрних підприємствах існують проблеми з основними засобами. Їх нестача, фізичний та моральний знос приводить до того, що підприємства не в змозі виконувати всі технологічні процеси у визначені терміни. Як наслідок, сільськогосподарські

Таблиця 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь у 2014 р.

	Кількість підприємств	Відсотків до загальної кількості	Площа сільськогосподарських угідь,	
			тис. га	%
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	44968	85,6	21529,8	100,0
у тому числі площею, га:				
до 5	4500	8,6	14,3	0,1
5,1 – 10,0	3419	6,5	26,8	0,1
10,1 – 20,0	4471	8,5	69,1	0,3
20,1 – 50,1	12594	24,0	477,5	2,2
50,1 – 100,0	5280	9,9	385,2	1,8
100,1 – 500,0	7111	13,5	1742,0	8,1
500,1 – 1000,0	2533	4,8	1813,8	8,4
1000,1 – 2000,0	2415	4,6	3466,6	16,1
2000,1 – 3000,0	1151	2,2	2808,1	13,0
3000,1 – 4000,0	564	1,1	1949,5	9,1
4000,1 – 5000,0	291	0,6	1293,4	6,0
5000,1 – 7000,0	301	0,6	1754,9	8,2
7000,1 – 10000	154	0,3	1278,9	5,9
більше 10000 га	184	0,4	4449,7	20,4
Підприємства, що не мали с.г. угіддя	7575	14,4	–	–

Джерело: побудовано автором на основі джерела [5]

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

підприємства мають додаткові витрати, пов'язані з виконанням частини технологічних процесів сторонніми організаціями, особливо тих, які обмежені часовими межами. Слід зазначити, що ринок послуг, які надаються сільськогосподарським підприємствам швидко зростає. Протягом останніх років попит на послуги таких організацій невпинно продовжує зростати. Зменшення вартості основних засобів в аграрних підприємствах України відбувається, перш за все, через слабку інвестиційну діяльність в галузі, великий фізичний знос основних засобів, формування нових господарських структур.

У табл. 3 представлені результати аналізу основних засобів підприємств в аграрному секторі економіки країни.

Як свідчать дані таблиці, рівень відтворення основних засобів є недостатнім і не відповідає потребам виробництва на підприємствах. Вартість введених в експлуатацію нових основних засобів в аграрному секторі України має негативну тенденцію, що не сприяє здійсненню належного відтворення виробничої потужності в сільськогосподарських підприємствах. Показники коефіцієнтів зносу та оновлення дають можливість здійснити аналіз стану основних засобів.

У таблиці 4. показана динаміка вартості основних засобів в сільськогосподарських підприємствах України.

Як видно з даних таблиці, вартість основних засобів в цілому в економіці України мають тенденцію до зростання. У 2014 році їх вартість зросла на 40,6% порівняно із 2012 роком, у тому числі основні засоби виробництва в сільському господарстві за аналізований період зросли на 32,2%. Проте, їх частка в загальній вартості основних засобів в економіці зменшилася на 0,1 в.п., що свідчить про необхідність технічного переоснащення сільськогосподарського виробництва і використання в ньому новітніх технологій враховуючи недостатній соціально-економічний розвиток аграрного сектора.

В структурі основних засобів сільськогосподарських підприємств понад 30% займають машини і обладнання (див. рисунок). Однак, за словами експертів значна їх частина є морально і фізично застарілою.

Будинки, споруди і передавальні пристрої становлять 49,4%, робоча і продуктивна худоба – 1,8%, багаторічні насадження 3,3%.

Обмежені фінансові ресурси аграрних підприємств ведуть до зниження забезпеченості ви-

Таблиця 3. Динаміка основних засобів виробництва в аграрному секторі економіки України

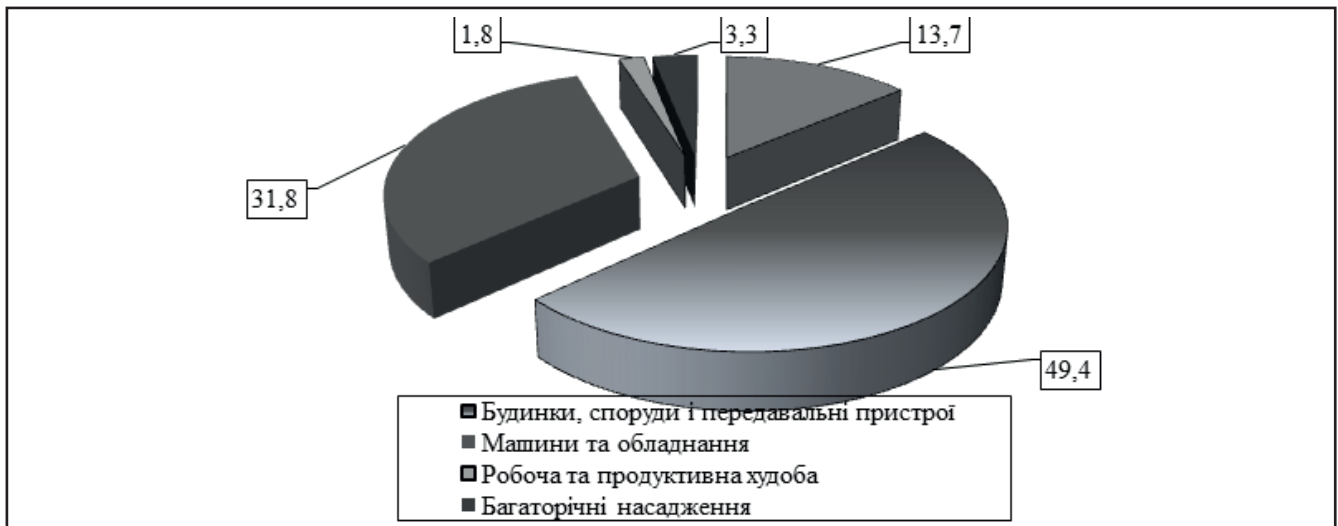
Показник	2012р.	2013р.	2014р.	2014р. до 2012р., +/-
Вартість основних засобів на початок року, млрд.грн.	97,8	120,7	139,3	41,5
Надійшло основних засобів за звітний рік, усього, млрд.грн.	26,6	27,0	25,1	-1,5
з них введено в дію нових основних засобів, млрд. грн.	2,4	15,2	1,5	-0,9
Вибуло основних засобів за звітний рік, усього, млрд. грн.	6,4	10,0	0,8	-5,6
з них ліквідовано основних засобів, млрд. грн.	0,5	1,2	15,6	15,1
Вартість основних засобів на кінець року, млрд.грн.	118,0	137,6	138,3	20,3
Амортизація (знос) основних засобів за рік, млрд. грн.	6,5	9,5	11,1	4,6
Залишкова вартість основних засобів, млрд.грн.				
на початок року	64,5	80,1	91,3	26,8
на кінець року	79,5	90,0	100,1	20,6
Ступінь зносу основних засобів,%	32,6	32,6	35,8	3,2
Темп зростання (зниження) основних засобів, %	102,1	110,2	109,8	7,7

Джерело: розраховано автором на основі [1, 22].

Таблиця 4. Динаміка вартості основних засобів виробництва в економіці України

Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2014р. до 2012р.
Основні засоби в цілому в економіці України, млрд. грн.	7396,9	9148,0	10401,3	140,6
%	100,0	100,0	100,0	
У тому числі сільське господарство, мисливство, лісове господарство, млрд. грн.	118,0	137,6	156,0	132,2
%	1,6	1,5	1,5	

Джерело:[6]

Структура основних засобів в сільськогосподарських підприємствах у 2014 році, %

Джерело: побудовано автором на основі статистичних даних.

Таблиця 5. Парк основних видів техніки в аграрних підприємствах України, тис. шт.

	2005р.	2012р.	2013р.	2014р.	2014р. % до 2012р.
Трактори	196	145	141	131	66,8
Зернозбиральні комбайни	47	31	29	27	57,4
Вантажні автомобілі	147	101	96	87	59,2

Джерело: [3,7] Джерело: [3,7]

робництва і зумовлюють високий рівень зносу техніки. Проаналізуємо рівень технічного забезпечення аграрних підприємств України (табл. 5).

За даними статистики, за період з 2005р. по 2014р. парк тракторів скоротився на 33,2%, зернозбиральних комбайнів – на 42,8%, вантажних автомобілів – на 40,8%.

Висновки

Загалом, в економіці країни складається ситуація, яка спонукає до використання лізингу та сприяє розвитку лізингових відносин. Скорочення обсягів ліквідних засобів, мала рентабельність сільськогосподарських підприємств, обмежені можливості виділення грошових ресурсів для придбання засобів виробництва є передумовами для розвитку та використання лізингу в аграрному секторі. До того ж, загострення конкуренції між сільськогосподарськими виробниками збільшує потребу в інвестиціях.

Список використаних джерел

1. Баланс основних засобів України за 2013–2014 рр. «Основні засоби України за 2014 р.». Державна служба статистики України, 2015. – 25 с.
2. Бурковський І.Д. Матеріально-ресурсний потенціал аграрного сектора України, стан та напрями розвитку / І.Д. Бурковський // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 26–29.
3. Державна служба статистики України. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2014 році. Статистичний бюлетень. Київ 2015. 44с. Ст.7
4. Соболев Л.В. Основні напрями розвитку лізингу аграрних підприємств / Л.В. Соболев // Таврійський науковий вісник. – 2007. – №54 – С. 291–295.
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік / статистичний збірник. – К.: Держкомстат України. – 2015 р. – 535 с.
6. https://ukrstat.org/druk/publicat/Arhiv_u/06/Arch_oz_bl.htm

Л.С. СЕЛІВЕРСТОВА,
д.е.н., доцент, професор каф. Фінансів, КНУТД

Особливості формування сприятливого підприємницького середовища в Україні

В статті проаналізовано особливості формування підприємницького середовища в Україні. Розглянуто поняття підприємництво, підприємницьке середовище та сприятливе підприємницьке середовище. Запропоновано авторське бачення формування сприятливого підприємницького середовища в Україні. Окреслено проблеми розвитку підприємництва та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: підприємництво, підприємницьке середовище, умови розвитку підприємництва.

Л.С. СЕЛІВЕРСТОВА,
д.э.н., доцент, проф. каф. Финансов, КНУТД

Особенности формирования благоприятной предпринимательской среды в Украине

В статье проанализированы особенности формирования предпринимательской среды в Украине. Рассмотрены понятия предпринимательство, предпринимательская среда и благоприятная предпринимательская среда. Предложено авторское видение формирования благоприятной предпринимательской среды в Украине. Обозначены проблемы развития предпринимательства и предложены пути их решения.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская среда, условия развития предпринимательства.

L. SELIVERSTOVA,
Ph.D., Assoc. Professor Department Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

Features of forming a pleasant enterprise environment in Ukraine

The article analyzes the peculiarities of the formation of an entrepreneurial environment of Ukraine. The concept of entrepreneurship, business environment and favorable business environment are considered. The author's vision of the formation of a favorable business environment in Ukraine is offered. The problems of entrepreneurship development are outlined and ways of their solution are proposed.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial environment, conditions of entrepreneurship development.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України все більшого значення набуває роль підприємництва. Актуальність вивчення особливостей формування сприятливого підприємницького середовища обумовлена кризовим станом економіки країни, що, насамперед, стосується малих та середніх підприємств, які функціонують в умовах ризику та нестабільності. Отже, необхідно передумовою динамічного розвитку та ефективної діяльності підприємств є створення сприятливого підприємницького середовища та його регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні питання розвитку підприємництва розглядалися як у зарубіжній, так і у вітчизняній економічній науці.

Важливим є внесок у дослідження проблем становлення та розвитку підприємницького се-

редовища України таких вітчизняних учених, як Бутенко А.І. [1], Войнаренко М.П. [2], Говорушко Т.А. [3], Курмаєва П.Ю. [4], Кучеренко В.Р. [1] Ткаченко Т.П. [6].

В умовах нестабільного ринкового середовища, яке характеризується невизначеністю та підвищеною турбулентністю, діяльність підприємців, їх поведінка як менеджерів, управлінців, власників бізнесу, формується здебільшого під впливом значної кількості дестабілізуючих чинників. Роботи вітчизняних науковців переважно зосереджені на загальних теоретико-методологічних особливостях розвитку підприємництва, а саме його основних цілях, законах, закономірностях, функціях, принципах, факторах зовнішнього впливу і т. ін. З огляду на це, невирішеними залишаються питання стосовно постановки та розв'язання конкретних проблем формування

та розвитку сприятливого підприємницького середовища в умовах невизначеності.

Метою даної **статті** є дослідження особливостей формування сприятливого підприємницького середовища в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах одним із провідних чинників позитивної динаміки соціально-економічного розвитку будь-якої країни світу є стабільний розвиток підприємництва. Основним трендом сучасного розвитку підприємництва в більшості розвинених країн світу є постійний пошук інструментів для розширення меж сприяння діловій активності та формування сприятливого інституційного середовища для розвитку бізнесу.

З розвитком ринкових відносин підприємницька діяльність в Україні здійснюється в умовах невизначеності, ризиковості та високої динамічності економічного середовища. Особливо гостро це відчувається у період загострення проявів політичної, економічної, соціальної та фінансової криз, оскільки саме в цей час виникає невпевненість в одержанні очікуваного кінцевого результату, а саме тому зростає ймовірність небезпеки, непередбачених втрат. Небезпека стає невід'ємною частиною економічних відносин та господарського механізму, котрий побудований згідно з принципами функціонування ринку. Тобто, вона є характерною рисою усіх аспектів діяльності підприємства: виробничого, збутового, фінансового, організаційно-управлінського, хоча і має у кожному конкретному випадку свою специфіку.

Існує велика кількість визначень підприємництва. Так, законодавчо встановлено, що підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також сучасні дослідники розглядають підприємництво як динамічний, активний елемент бізнесу, що являє ініціативну, самостійну діяльність, яка здійснюється громадянами або об'єднаннями громадян на власний ризик і під майнову відповідальність, з метою виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та отримання прибутку [1, с. 154].

Бутенко А.І., Кучеренко В.Р. сутність підприємницького середовища розглядають як комплекс умов і чинників зовнішнього порядку, які впливають на можливості і кінцеві результати діяльнос-

ті суб'єктів ринкових відносин, а також дозволяють підприємцеві реалізувати свої цілі і функції [1, с. 46].

Войнаренко М.П. розглядає підприємницьке середовище як суспільно-економічну ситуацію, яка містить в собі ступінь економічної свободи, наявність підприємницького корпусу, домінування ринкового типу економічних зв'язків, можливість формування підприємницького капіталу та використання необхідних ресурсів [2, с.24–25].

Говорушко Т.А. вважає, що підприємництво це комплекс умов, що впливають на можливості формування і реалізації підприємницької діяльності. Ключовими елементами підприємницького середовища автор визначає економічну свободу, особисту зацікавленість, ринковий простір, умови постачання ресурсів, енергії, кадрів, споживачів, науково-технічний розвиток, політичне і правове середовище, демографічну ситуацію, роль держави [3, с. 46].

Ткаченко Т.П. стверджує, що підприємницьке середовище це певна система, що включає в себе суб'єктів підприємницької діяльності, нормативно-правову базу, політичну ситуацію, соціальні настрої в суспільстві, як впливають на функціонування підприємства і вимагають відповідного реагування на них [6, с. 128].

Аналіз поглядів вчених-економістів доводить, що майже всі науковці сходяться до висновку, що підприємницьке середовище – це певні умови, які створюються в суспільстві і впливають на розвиток і функціонування бізнес-структур країни.

Всі проаналізовані визначення так чи інакше розкривають суть підприємницького середовища. Наукове значення проблеми формування сприятливого підприємницького середовища, як умова соціального розвитку суспільства – багатовекторне. Опрацювання законодавчих та нормативних актів щодо підприємницької діяльності, безумовне передбачає визначення змісту, дослідження типології, аналіз умов здійснення та організаційно-правових форм такої діяльності. Існує ряд аспектів багатогранної проблеми розвитку підприємницького середовища, що не отримали належної уваги в сучасній науковій публікації: наукове визначення категорій «сприятливого», і відповідно, «несприятливого» підприємницького середовища; економічні підґрунтя підприємницького середовища та його зв'язок із соціальними процесами в суспільстві; наукове визначення категорій економічної і соціальної ефективності

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

підприємницької діяльності; принципи ефективно-ї підприємницької діяльності; способи і прийоми формування сприятливого підприємницького середовища та його регулювання; місія та соціальна відповідальність українського підприємництва. Формування механізмів створення сприятливого підприємницького середовища в Україні реалізується за допомогою принципів соціальної відповідальності підприємництва, як елементу підґрунтя соціального розвитку держави [7].

Сприятливе підприємницьке середовище доцільно визначити і розкрити, як сукупність таких соціально-економічних умов, що забезпечують:

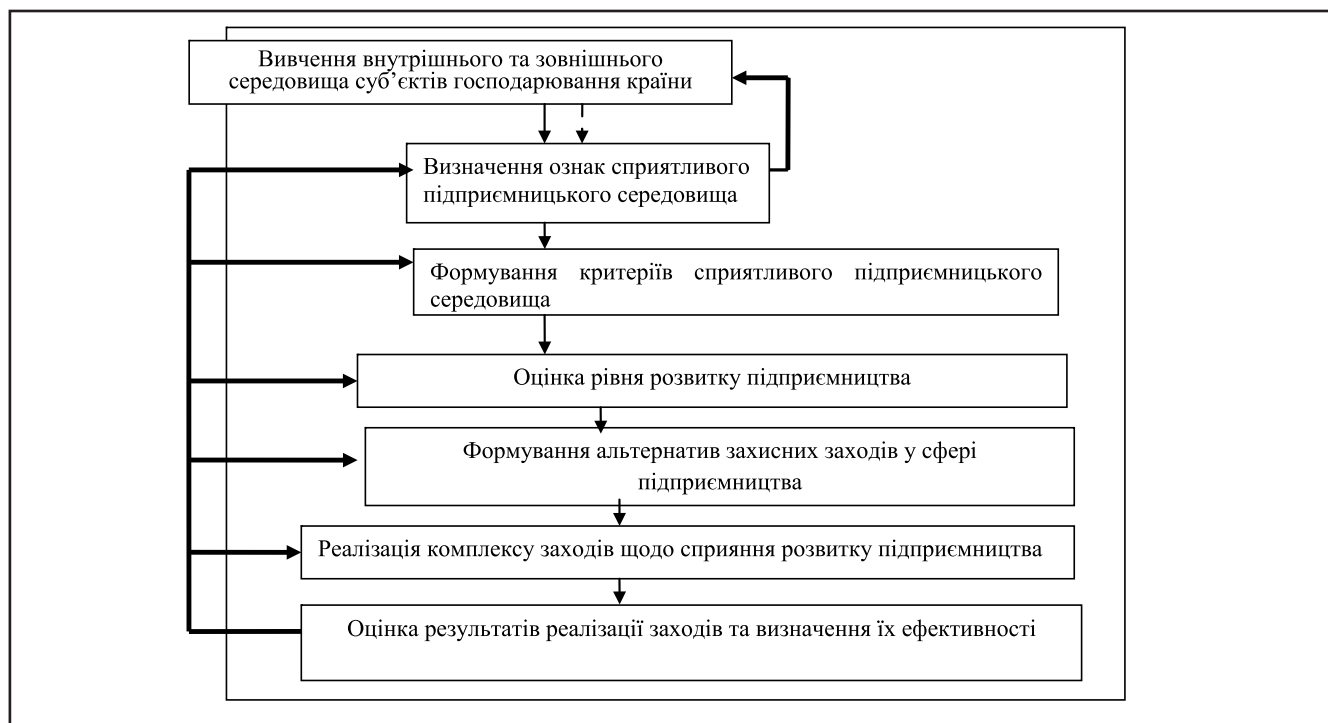
- самостійність ініціативної діяльності підприємця;
- мінімізацію ризиків, діяльності в конкурентному середовищі;
- гарантії законності матеріальної відповідальності підприємців;
- створення необхідних передумов для інноваційного розвитку;
- спрямованість мотивації підприємницької діяльності на сталий розвиток та комерційний успіх.

До сьогодні в сучасній науці не достатньо широко розглядалося питання формування сприятливого підприємницького середовища. Запропонований алгоритм формування сприятливого підприємницького середовища наведений на рисунку.

Формування сприятливого підприємницького середовища (тобто умов, у яких здійснюється підприємницька діяльність) необхідно здійснювати в наступних основних напрямках:

- удосконалення нормативно-правової бази, в тому складі розробка і впровадження базових законів, які регулюють відносини у сфері інформації;
- удосконалення податкової і фінансово-кредитної політики, в тому складі впровадження системи податкових пільг для інноваційних підприємств;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку підприємництва;
- формування державної науково-технічної політики з метою сприяння впровадженню нових технологій;
- формування системи державної та суспільної підтримки підприємництва шляхом відповідного програмного забезпечення, формування системи національних інформаційних ресурсів;
- розвиток системи страхування підприємницьких ризиків в інноваційній сфері;
- розвиток фондового ринку, в тому числі формування ринку корпоративних цінних паперів;
- формування логістичних центрів;
- підтримка процесів самоорганізації підприємства, тощо.

Всі означені напрями формування сприятливого середовища розвитку підприємництва функціону-

Етапи формування сприятливого підприємницького середовища

Джерело: авторська розробка

ють лише частково, є суперечливими, дискретними, що й вимагає їх детального аналізу та вдосконалення, оскільки саме держава здатна не лише підтримувати, а й має ініціювати розробку та запровадження відповідних умов середовища бізнесу

Висновки

Отже, розв'язання існуючих проблем розвитку підприємництва в Україні, створення сприятливого підприємницького середовища потребують удосконалення державної політики в галузі сприяння підприємству, насамперед, за рахунок: удосконалення правових, економічних і організаційних умов для сталого розвитку підприємництва як важливого чинника розвитку і структурної перебудови економіки; цілеспрямованого формування системи державної та суспільної підтримки підприємництва шляхом відповідного програмного забезпечення, розширення сектору надання інфраструктурних послуг (інформаційно-консультативних, маркетингових тощо); стимулювання розвитку інноваційних підприємств, розвиток конкуренції на ринку товарів та послуг шляхом удосконалення податкового, трудового законодавства, стратегії і програм інноваційного розвитку; ініціювання фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів, а також нових джерел фінансування підприємницької діяльності, у першу чергу за рахунок власних можливостей підприємств, які ефективно розвиваються; формування розвинутої інфраструктури підприємництва на загальнодержавному, регіо-

нальному і місцевому рівнях; створення прошарку підприємців-власників шляхом формування стимулів для саморозвитку підприємництва.

Список використаних джерел

1. Економіка і планування бізнесу. Наукове видання / Наукові керівники: д.е.н., проф. Кучеренко В.Р., д.е.н., проф. Бутенко А.І. – Одеса, 2004. – 458 с.
2. Войнаренко М.П. Організація підприємницької діяльності: Уч. пос. – СПб.–Хм., 2001. – 392 с.
3. Говорушко Т.А. Мале підприємництво у Харчовій промисловості України: [монографія] / Т.А. Говорушко. – К.: НУХТ, 2007. – 391 с.
4. Курмаєв П.Ю. Теоретичні аспекти управління соціально-економічним розвитком регіону / П.Ю. Курмаєв // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. Вип.4 / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2008. – С. 154–155.
5. Селіверстова Л.С. Аналіз ефективності податкового механізму державного регулювання підприємств малого бізнесу // Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання. – 2014 – №4. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3377>
6. Ткаченко Т.П. Особливості формування підприємницького середовища в Україні у пострадянський період / Т.П. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9 (63). – С.128–135.
7. Єфіменко Т.І. Сприятливе підприємницьке середовище і соціальна відповідальність підприємництва / Т.І. Єфіменко // Збірник доповідей Всеукраїнської конференції. – 2010 – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.confcontact.com/20100916/ek_efimenko.htm

УДК 336.71

Ю.І. СТРИЛЬЧУК,

аспірант кафедри банківської справи ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Банківське кредитування населення у забезпеченні сталого розвитку

У статті розглядається вплив банківського кредитування населення на забезпечення сталого розвитку у контексті досягнення окремих цілей сталого розвитку.

Ключові слова: банківський кредит, банківське кредитування населення, сталий розвиток, економіко-математичне моделювання.

Ю.И. СТРЕЛЬЧУК,

аспірант кафедры банковского дела ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

Банковское кредитование населения в обеспечении устойчивого развития

В статье рассмотрено влияние банковского кредитования населения на обеспечение устойчивого развития в контексте достижения отдельных целей устойчивого развития.

Ключевые слова: банковский кредит, банковское кредитование населения, устойчивое развитие, экономико–математическое моделирование.

Y. STRILCHUK,

postgraduate student, Department of Banking Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

Bank lending to individuals in the sustainable development

The article is devoted to the influence of bank lending to individuals on the sustainable development of the country and its particular goals achievement.

Keywords: bank loan, bank lending to individuals, sustainable development, economic and mathematical modeling.

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни виступає важливою передумовою для успішної конкурентної боротьби в глобальному економічному середовищі, а також слугує основою для економічного зростання. Питання забезпечення сталого розвитку стоїть на порядку денному більшості країн світу. В наш час відбувається активний перехід до моделі сталого розвитку. Значну роль при цьому відіграє банківське кредитування і, зокрема, кредитування населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема економічного розвитку набула поширення в економічній думці. Досягненню сталого розвитку приділяється значна увага в науковому доробку вітчизняних та зарубіжних вчених, міжнародних організацій. Вивченню особливостей банківського кредитування населення присвячені праці таких авторів як М. Д. Алексеєнко, О. Д. Вовчак, В. І. Міщенко, Г. С. Панова, М. І. Савлук та інших. Разом з тим місце та роль банківського кредитування населення у забезпеченні сталого розвитку потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення впливу банківського кредитування населення на досягнення окремих цілей сталого розвитку.

Загальноприйнятими визначенням сталого розвитку, яке було вперше опубліковане у доповіді Всесвітньої комісії з довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє» у 1987 році, є таке: «сталий розвиток — це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [8, с. 7]. На відміну від теорії економічного зростання парадигма сталого економічного розвитку передбачає врахування екологічних, економічних та соціальних складових розвитку у комплексі.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення сталого розвитку неабияку роль відіграє економічна складова, оскільки результати діяльнос-

ті бізнесу впливають на екологічну та соціальну складові. Важливе значення у вирішенні проблем сталого розвитку має банківська система, зважаючи на те, що кредитори приймають рішення щодо пріоритетних галузей, у які направляються кошти, тим самим стимулюючи їхній розвиток. Необхідно звернути увагу на те, що банківське кредитування населення має значний вплив на економічну та соціальну, а також екологічну сферу. Банківське кредитування населення пропонуємо розглядати як процес, який складається з послідовних дій банку, за допомогою яких реалізуються економічні відносини між банком–кредитором і позичальником–фізичною особою, що виникають з приводу передачі останньому вартості у користування на умовах поверненості, строковості та платності [5, с. 45]. Банківське кредитування населення передбачає кредитування фізичних осіб для задоволення виключно особистих потреб, непов'язаних з підприємницькою діяльністю [4].

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. В Україні також розпочалась робота зі встановлення цілей сталого розвитку (ЦСР) на 2016 — 2030 роки, відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей. Перелік ЦСР був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2015 року [7].

Необхідно зауважити, що кожна із поставлених цілей передбачає ряд завдань, на виконання окремих з яких безпеосередньо впливає банківське кредитування населення, вибір банками пріоритетних напрямків у даному сегменті бізнесу.

Розвиток банківських програм кредитування населення на отримання освіти виступає одним із шляхів виконання таких завдань як «До 2030 року забезпечити для всіх рівний доступ до не-

дорогої та якісної професійно–технічної та вищої освіти», «До 2030 року істотно збільшити число людей, які володіють затребуваними навичками, у тому числі професійно–технічними навичками, для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю», а також «До 2020 року суттєво скоротити частку молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок» [7]. В даний час програми освітнього кредитування в Україні не досить поширені на відміну від зарубіжної банківської практики. Кредитування навчання несе у собі значні ризики, вищі порівняно з іншими видами кредиту, передбачає тривалий термін користування отриманими коштами, а також повернення коштів переважно після закінчення навчання, коли позичальник матиме роботу та джерело постійного доходу, що є несприятливим фактором розвитку даного напрямку кредитування. Менший кредитний ризик може бути у разі кредитування не студентів, а їхніх батьків, які вже мають певний рівень доходів і можуть погашати борг без встановлення пільгового періоду. Доступ населення до освіти є одним із важливих чинників, які дозволяють формувати освічену націю, що веде у свою чергу до розвитку різних галузей промисловості, науки, техніки, охорони здоров'я, оскільки від якості освіти залежить створення інновацій та їхнє впровадження. Перспективним напрямком для України може бути запровадження короткострокових кредитів для населення, цільовим призначенням яких є оплата тренінгових курсів, програм підвищення кваліфікації в Україні чи закордоном. Позичальниками у даному випадку виступають не студенти, а люди, у яких є доходи, але немає достатніх заощаджень для забезпечення оплати своїх навчальних потреб. Доцільно для банків розглядати перспективи співпраці з освітніми установами, розробки партнерських програм кредитування, що дасть змогу розширити клієнтську базу і отримати новий напрямок прибуткової діяльності.

Завдання сталого розвитку «До 2030 року забезпечити загальний доступ до достатнього, безпечного і недорогого житла й основних послуг» має також соціальний характер, оскільки сприяє покращенню життєвих умов населення. Однак, його досягнення можливе лише за умови інтеграції державного та приватного секторів. Розвиваючи банківське кредитування населення на придбання житла можна пришвидшити

досягнення поставленого завдання. Проте, кредити на придбання нерухомості зазвичай довгострокові і передбачають значні суми коштів, що передаються позичальникам. Саме тому вимоги до платоспроможності позичальників вищі, що слугує певним бар'єром для доступу населення до кредитів. Одним із напрямків розвитку даного виду кредитування можемо виділити партнерські програми між банками та будівельними компаніями у рамках яких позичальникам надаються певні пільгові умови щодо кредитування з метою придбання житла конкретного забудовника. Обсяги іпотечних кредитів почали зростати з 2013 року, проте така тенденція спричинена не реальним приростом кредитів, а тим, що внаслідок падіння курсу гривні обсяги кредитів у перерахунку в гривневому еквіваленті збільшилися [3, с. 44].

За допомогою банківського кредитування населення можуть бути зроблені зрушення у досягненні деяких цілей сталого розвитку, що стосуються збереження довкілля. З метою виконання таких завдань сталого розвитку як: «До 2030 року подвоїти глобальний показник підвищення енергоефективності» та «Раціоналізувати неефективне субсидування використання викопного палива, що веде до його марнотратного споживання» [7] може бути використано програми банківського еко–кредитування населення. Цільовим призначенням при таких програмах є придбання та встановлення енергозберігаючих матеріалів, технологій, обладнання, утеплення будинків тощо. В Україні такі програми кредитування населення запровадили деякі банки. Даний напрямок кредитування є досить перспективним та дозволяє прискорити досягнення певних цілей сталого розвитку, сприяє виробництву електроенергії з альтернативних джерел, поширенню використання енергозберігаючих технологій серед населення, що веде до зменшення використання невідновлюваних природних ресурсів.

Наступне завдання у рамках цілей сталого розвитку, виконанню якого може сприяти банківське кредитування населення є таке «До 2030 року зменшити негативний екологічний вплив міст у перерахунку на одну особу населення». Забезпеченню виконання даного завдання може слугувати кредитування населення на придбання електромобілів, які не мають викидів шкідливих речовин у атмосферу. Збільшення кількості електромобілів сприятиме зменшенню забруднен-

ня та покращенню якості повітря. З огляду на це даний напрямок кредитування має перспективи розвитку. Варто зауважити, що кредитування на придбання електромобілів може бути розширене завдяки створенню партнерських програм з автосалонами. Отже, банківське кредитування населення за розглянутими напрямками має позитивний вплив на екологічну та соціальну складову сталого розвитку країни, на досягнення прийнятих Україною окремих цілей сталого розвитку.

Можемо зробити висновки, що банківське кредитування населення повинно розвиватися у різних напрямках, які лише зароджуються в Україні для сприяння досягнення завдань та цілей сталого розвитку. Слід зауважити, що впровадження банком пільгових програм кредитування показує корпоративну соціальну відповідальність банку і залежить виключно від його стратегії, менеджменту. Банківське кредитування населення може виступати одним із інструментів досягнення поставлених завдань та цілей і використовуватися у складі державних заходів щодо забезпечення сталого розвитку.

Окрему увагу необхідно приділити впливу банківського кредитування населення на економічну складову сталого розвитку. Ціль сталого розвитку «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» передбачає ряд завдань, серед яких і такі, на виконання яких розвиток банківського кредитування населення має вплив, а саме: «Підтримувати економічне зростання на одну особу населення відповідно до національних умов і, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7 % на рік у найменш розвинених країнах»

та «Зміцнювати спроможність національних фінансових установ заохочувати і розширювати доступ до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх» [7]. Розширення доступу до банківських послуг можливе за рахунок розвитку банківського кредитування населення, формування банками конкурентних пропозицій щодо кредитування фізичних осіб. У цьому сегменті одним з новітніх підходів є стратегічне партнерство. Такий напрям взаємодії банків на ринку кредитування населення є перспективним і має ряд переваг для кожної із сторін-учасників (банків-агентів, банків-кредиторів та позичальників-фізичних осіб). Запровадження практики bancassurance також надає переваги комплексного обслуговування та сприяє кращому задоволенню потреб клієнтів, слугує додатковим джерелом доходу для банку [6, с. 686]. Таким чином збільшується покриття населення банківськими продуктами, розширюється доступ населення до кредитних пропозицій банків. Отже, розвиток стратегічного партнерства між банками та іншими фінансово-кредитними установами сприяє виконанню завдань щодо сталого розвитку у частині розширення доступу населення до банківських та страхових послуг.

Банківське кредитування в цілому, а зокрема і кредитування населення, справляє вплив на забезпечення економічного зростання. Частка кредитів, наданих банками населенню протягом року, у ВВП дає можливість визначити вплив даного виду кредитування на ВВП, оскільки показує, яка частина ВВП викуповується за рахунок кредиту. Динаміка даного показника відображена на рис. 1.

Кредити, надані банками населенню, забезпечують зростання обсягів купівлі товарів та послуг, таким чином здійснюється стимулюваль-

Рисунок 1. Динаміка частки нових кредитів, наданих банками України населенню, у ВВП протягом 2005 — 2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [1, 2]

ний вплив банківського кредитування населення на формування ВВП. Період 2005 — 2007 рр. характеризувався зростанням частки кредитів, наданих населенню, у ВВП, після чого відбулося значне падіння даного показника до 4,98 % у 2009 р. Наступні 4 роки спостерігався приріст показника, що аналізується. Однак, у 2014 та 2015 роках знову відбулося падіння внаслідок зниження кредитування та одночасного зростання номінального ВВП. Мінімального значення частка кредитів, які надані банками населенню, у валовому внутрішньому продукті досягла у 2015 році і становила 3,09 %. Це свідчить про те, що в нашій країні існує значний потенціал для зростання ВВП завдяки збільшенню обсягів банківського кредитування населення. У 2016 та на початку 2017 року відновилися позитивна динаміка даного показника під дією поживлення попиту на споживчі кредити.

За допомогою економіко-математичного моделювання було обрано поліноміальну модель шостого степеня, що оптимально апроксимує емпіричні дані і може бути використана для прогнозування зміни ВВП внаслідок зміни обсягів банківського кредитування населення.

Оскільки вплив банківського кредитування на ВВП відбувається опосередковано через зміну ряду інших показників, то вважаємо за доцільне проаналізувати вплив зміни обсягів кредитування населення на динаміку роздрібного товарообороту та споживчих витрат населення. Кредити, надані банками населенню, сприяють зростанню платоспроможного попиту і збільшенню обсягів роздрібного товарообороту (рис. 2).

Обсяги роздрібної торгівлі в Україні в цілому мають тенденцію до зростання протягом 2007 — 2016 років. За період з 2007 по 2014 рік показники, що порівнюються мали однаковий вектор

розвитку, проте починаючи з 2015 він був різнонаправленим. Обсяг роздрібного товарообороту почав зростати вже у 2015 році, така тенденція зберігається і надалі. Це може бути пов'язано з тим, що банківське кредитування не так швидко відновлюється після різких коливань обмінного курсу. Варто зазначити, що наявність тісного зв'язку між обсягами банківського кредитування населення та обороту роздрібної торгівлі підтверджується за допомогою індекса кореляції між ними, який становить 0,94. У процесі моделювання було встановлено, що кредитування населення є фактором, який значно впливає на обсяги роздрібної торгівлі, оскільки зміна величини обороту роздрібної торгівлі на 88,23 % залежить від зміни обсягу кредитів, наданих банками населенню. Серед проаналізованих моделей було обрано поліноміальну модель шостого степеня, яка найкраще описує наявний зв'язок між даними показниками і може бути використана в подальшому для аналізу та прогнозування.

Для оцінювання впливу банківського кредитування населення на зміну обсягів роздрібного товарообороту пропонуємо використовувати також індекс стимулювання роздрібної торгівлі, який показує, яку частку у роздрібному товарообороті було придбано населенням за рахунок кредитних коштів, і розраховується за формулою:

$$I_c = \frac{O_k}{O_T} 100\% \quad (1)$$

O_k — обсяг нових кредитів, наданих банками населенню за період, грн;

O_T — обсяг обороту роздрібної торгівлі за період, грн.

Вплив банківського кредитування населення зростає зі зростанням значення індекса стимулювання роздрібної торгівлі. Динаміка даного індекса в Україні представлена на рис. 3.

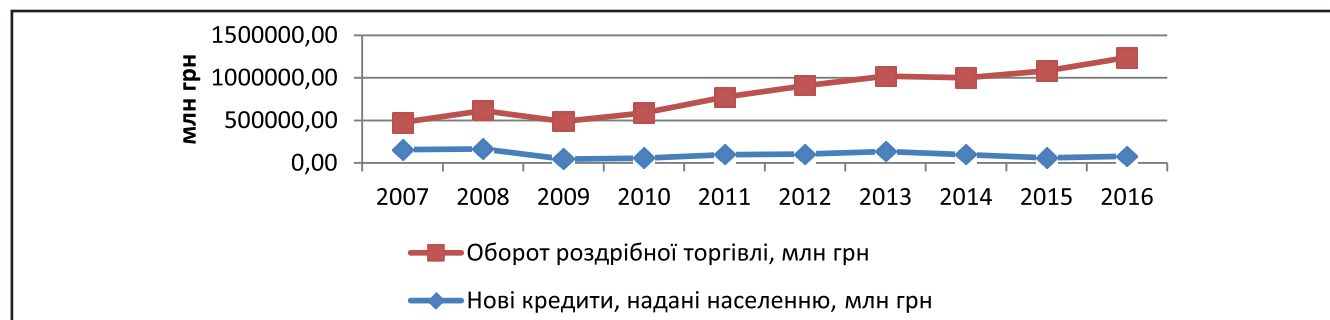

Рисунок 2. Динаміка кредитів, наданих банками України населенню, та обороту роздрібної торгівлі протягом 2007 — 2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [1, 2].

Рисунок 3. Індекс стимулювання роздрібної торгівлі в Україні протягом 2007 — 2016 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [1, 2].

Протягом 2007 та 2008 років значення досліджуваного індекса склали 48,98 % та 36,81 % відповідно. Це означає, що за рахунок кредитів, наданих банківськими установами, населення викупувало майже половину обсягу роздрібного товарообороту. Даний індекс значно зменшився після кризи і становив 10,28 % у 2009, що було викликано значним падінням обсягів кредитування населення і товарообороту. У зв'язку з тим, що банківське кредитування населення не відновилося до передкризового рівня, його вплив на динаміку товарообороту знизився. Найменше значення індексу стимулювання роздрібної торгівлі зафіксовано у 2015 році і становить 6,03 %. Разом з тим, починаючи з 2016 року, зароджується тенденція до підвищення стимулювального впливу банківського кредитування населення на розвиток роздрібної торгівлі.

Вплив банківського кредитування населення на споживчі витрати було також проаналізовано з використанням економіко-математичного моделювання в результаті чого було встановлено наявність нелінійного зв'язку між обсягами нових банківських кредитів, наданих населенню, та споживчими витратами, а також було підбрано адекватне емпіричним даним рівняння регресії з урахуванням індекса детермінації та приведеного індекса детермінації, а саме поліноміальну модель четвертого степеня.

Для здійснення компаративного аналізу впливу банківського кредитування населення на споживчі витрати населення у різні часові періоди пропонуємо індекс покриття споживчих витрат, що розраховується за формулою:

$$I_{\text{п}} = \frac{O_{\text{к}}}{B_{\text{с}}} 100 \% \quad (2)$$

$O_{\text{к}}$ — обсяг нових кредитів, наданих банками населенню за період, грн;

$B_{\text{с}}$ — споживчі витрати населення за період, грн.

Динаміка запропонованого індекса покриття споживчих витрат в Україні представлена на рис. 4.

Згідно з даними рис. 4 максимальне значення індекса покриття споживчих витрат за проаналізований період спостерігалось у 2013 році і становило 12,82 %, після чого почалося його скорочення. За даними 2016 року даний індекс становив 5,06 %, тобто за рахунок кредиту покривалася незначна частка споживчих витрат населення. Така динаміка свідчить про менший вплив банківського кредитування населення порівняно із попередніми роками внаслідок зменшення обсягів кредитування населення, а також про наявність потенціалу для збільшення обсягів портфеля кредитів, наданих населенню.

Проте, нарощення обсягів кредитування населення може мати і негативний вплив на економічний розвиток, оскільки формування високори-

Рисунок 4. Динаміка індекса покриття споживчих витрат протягом 2010 — 2016 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [1, 2].

зикового портфеля може спричинити виникнення проблемних кредитів. Внаслідок неповернення позик кредитор не лише позбавляється доходу, а й втрачає власні кошти, які були передані позичальнику. Це призводить до ускладнень щодо здійснення виплат за зобов'язаннями банку. Тому до кредитування населення необхідно застосовувати виважений підхід з превентивною метою [5, с. 47].

Слід зауважити, що зростання обсягів кредитування населення повинно мати певні обмеження, викликані обсягом залучених ресурсів, для досягнення позитивного впливу на розвиток економіки, адже банки повинні мати достатньо ресурсів для задоволення платоспроможного попиту підприємств на кредити, а не лише на кредитування населення. У зв'язку з цим пропонуємо застосовувати такий показник як індекс використання залучених депозитів, що розраховується як співвідношення кредитів, наданих населенню, і коштів, залучених на банківські вклади:

$$I = \frac{\text{кредити, надані населенню, грн}}{\text{залучені депозити, грн}} \quad (3)$$

Оскільки більшу частку у складі залучених ресурсів банку займають депозити населення, то доцільно також розрахувати індекс використання залучених депозитів населення:

$$I_n = \frac{\text{кредити, надані населенню, грн}}{\text{депозити, залучені від населення, грн}} \quad (4)$$

Зважаючи на те, що наявні у банку ресурси повинні розподілятися для здійснення кредитування та інвестицій, то в цілому по банківській системі обсяг кредитів, наданих фізичним особам,

не може перевищувати обсяг депозитів, залучених банками всього, а також депозитів, залучених від населення. Проте в окремо взятому банку даний показник може перевищувати одиницю в залежності від обраної банком кредитної політики, спеціалізації банку. Динаміка даних показників по банківській системі України відображена у табл. 1.

На основі даних табл. 1 можна зробити висновки, що протягом 2005—2016 рр. індекс використання залучених депозитів не перевищував одиниці. Проте, слід відмітити, що з 2002 року він стрімко зростав і досяг свого максимуму у 2008 році, а саме 0,78. Тобто, у цей період портфель кредитів фізичним особам складав 78 % усіх залучених на депозити коштів. У той же час, слід зауважити, що частка кредитів, наданих населенню, у кредитному портфелі банків була значно менша, ніж частка інших кредитів. Це свідчить про недостатність ресурсів, залучених банками на депозити для їхньої кредитної діяльності. Необхідно відмітити, що у докризовий період банки активно використовували дешеві ресурси в іноземній валюті, отримані з-за кордону від материнських банків, для кредитування населення відповідно також в іноземній валюті. Далі спостерігається зниження індексу, яке викликане падінням обсягів банківського кредитування населення, а також заборонаю кредитування фізичних осіб у іноземній валюті.

Індекс використання залучених депозитів населення має такий же вектор розвитку, максимального значення він досяг у 2008 році. Проте, на відміну від попереднього показника, даний індекс

Таблиця 1. Динаміка індексів використання депозитів протягом 2005–2016 рр.

Період	Кредити, надані населенню, млн грн	Депозити всього, млн грн	Індекс використання залучених депозитів	Депозити, залучені від населення, млн грн	Індекс використання залучених депозитів населення
1	2	3	4	5	6
2005	35 659	134754	0,26	74 778	0,48
2006	82 010	185917	0,44	108 860	0,75
2007	160 386	283875	0,56	167 239	0,96
2008	280 490	359740	0,78	217 860	1,29
2009	241 249	334953	0,72	214 098	1,13
2010	209 538	416650	0,50	275 093	0,76
2011	201 224	491756	0,41	310 390	0,65
2012	187 629	572342	0,33	369 264	0,51
2013	193 529	669974	0,29	441 951	0,44
2014	211 215	675093	0,31	418 135	0,51
2015	174 869	716728	0,24	410895	0,43
2016	163 333	793475	0,21	444676	0,37

Джерело: побудовано автором за даними [1].

перевищував одиницю у 2008 та 2009 роках. Це свідчить про те, що коштів, залучених на депозити від населення, не вистачало навіть на задоволення потреб фізичних осіб у кредиті. Така динаміка є несприятливою для економічного розвитку, оскільки основне джерело ресурсів для банків — це депозити населення і їхній обсяг повинен бути достатнім не лише для кредитування населення, але й для кредитування суб'єктів господарювання. В іншому випадку рівновага між заощадженнями і кредитуванням не забезпечується, на задоволення потреб суб'єктів господарської діяльності у кредиті використовуються їхні ж кошти, розміщені у банках, а також запозичені кошти юридичних осіб. Причину того, що банки активізували кредитування населення у докризовий період, нарощуючи частку кредитів, наданих фізичним особам, вбачаємо у вищій прибутковості таких кредитів та наявності доступу до дешевих ресурсів у іноземній валюті. Різке зростання значень індекса використання залучених депозитів населення свідчить про імовірну недостатність кредитування економіки, ускладнення доступу підприємств до кредитних ресурсів. Тому даний показник повинен враховуватися при здійсненні аналізу та прогнозу макроекономічної ситуації.

Висновки

Отже, проведений аналіз показав, що банківське кредитування населення відіграє важливу роль у забезпеченні економічного зростання, що є також однією з цілей сталого розвитку. Тому за допомогою регулювання банківського кредитування населення на макрорівні та активізації окремих його напрямків можна прискорити досягнення певних екологічних, соціальних та економічних цілей для забезпечення сталого економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
2. Економічна статистика [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Стрільчук Л. В. Окремі проблеми банківської системи України / Л. В. Стрільчук, Ю. І. Стрільчук // Економіка, фінанси, право. — № 6–1. — Київ : Аналітик, 2016 — с. 42 — 44.
4. Стрільчук Ю. Банківське кредитування населення: теоретичний аспект / Ю. Стрільчук // Антикризове управління економікою та фінансами [Електронний ресурс] : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., 31 травня 2017 р. / За редакцією професора В. М. Фурмана. — Київський інститут банківської справи, 2017. — С. 45 — 47. — Режим доступу: <http://www.kibs.kiev.ua/index.php/pro-nas/presa-pro-institut-visnik-kibs/konferentsiji>
5. Стрільчук Ю. І. Вплив банківського кредитування населення на економіку / Ю. І. Стрільчук // Економіка. Фінанси. право. — Київ : Аналітик, 2017. — №2/1. — С. 45 — 48
6. Стрільчук Ю. І. Інноваційні підходи до банківського кредитування населення [Електронний ресурс] / Ю. І. Стрільчук // Економіка та суспільство. — Мукачеве : Мукачівський державний університет, 2017. — Випуск 8. — С. 684–689. — Режим доступу: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal-8>
7. Цілі сталого розвитку 2016 — 2030 [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт ООН в Україні. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
8. The 21st Century Corporation: The Ceres Roadmap for Sustainability [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт CERES. — Режим доступу: <https://www.calpers.ca.gov/docs/governance/2010/ceres-roadmap-for-sustainability.pdf>

І.К. ЧУКАЄВА,

д. е. н., г.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України

Інституціональне середовище функціонування та розвитку систем забезпечення вуглеводнями

У статті розглянуто проблеми розвитку інституціонального середовища функціонування систем забезпечення вуглеводнями України в сучасних економічних умовах. Зокрема, проаналізовано особливості інституційної структури систем забезпечення вуглеводнями.

Ключові слова: *інститути, інституції, особливості інституціонального середовища, системи забезпечення вуглеводнями.*

Институциональная среда функционирования и развития систем обеспечения углеводородами

В статье рассмотрены проблемы развития институциональной среды функционирования систем обеспечения углеводородами Украины в современных экономических условиях. В частности, проанализированы особенности институциональной структуры систем обеспечения углеводородами.

Ключевые слова: институты, институции, особенности институциональной среды, системы обеспечения углеводородами.

I. CHUKAEVA,

PhD, g.n.s., Institute of Economics and Forecasting National Academy of Sciences of Ukraine

Institutional environment of functioning and development of software hydrocarbons

The article deals with the problems of development of the institutional environment to ensure the functioning of the hydrocarbon systems of Ukraine in the current economic conditions. In particular, we analyzed the features of the institutional framework to ensure hydrocarbon systems.

Keywords: institutions, institutes, especially the institutional environment, to ensure hydrocarbon system.

Постановка проблеми. Фундаментальні інституційні зрушення, які відбуваються в період трансформації економіки є об'єктивною закономірністю, тому дослідження поведінки економічних суб'єктів необхідно проводити в контексті інституційних перетворень.

Поява принципово нових господарюючих суб'єктів призводить до зміни, як самих економічних інститутів (правил, що визначають взаємодії господарських одиниць), так і форми взаємодії і організаційної структури як економіки в цілому, так і окремих її суб'єктів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичною основою аналізу і розгляду проблем реформування систем забезпечення вуглеводнями є теорія економічних інститутів. Основи цієї теорії розроблені такими дослідниками, як У. Гамільтон, Т. Верлен, Дж. Р. Коммонс, Р. Коуз, О. Уільямсон, Д. Норт, Дж. Ходсон, М. Олсон, П. Мюррел, Е. Остр, В. Каспер, Дж. Кемпбелл і ряд інших [2–7].

Сьогодні серед вчених у визначенні сутності цих понять немає однозначності, що певною мірою ускладнює їх застосування, а також кристалізує суперечності в поглядах на саму теорію інституціоналізму.

Дослідження проблем інституціонального розвитку систем забезпечення вуглеводнями, є вкрай актуальним питанням, враховуючі становище з енергетичною безпекою, яке слалося на Україні.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності трьох чинників: «інститути (правила або обмежувальні рамки) – форми взаємодії господарських одиниць – організаційна структура (організація) – які складають суть інституційних перетворень не тільки в економіці в цілому, але і в окремих її секторах, зокрема в системах забезпечення вуглеводнями.

Виклад основного матеріалу. Термін «інституціоналізм» (англ. institutionalism від лат. institutio – образ дії, звичай, напрям, вказівка) вперше використав американський економіст У. Гамільтон.

Беручи участь у зборах Американської економічної асоціації в 1918р., він застосував це слово для позначення системи поглядів на суспільство й економіку, в основі якої лежить категорія інституту [1].

Сутність інституціональної концепції, на відміну від інших, полягає в тому, що в ній економічні процеси пояснюються не тільки економічними, але і соціально-політичними, правовими, соціально-психологічними, етичними умовами життя, а також звичаями, традиціями і звичками, що існують як в житті окремої людини, так і суспільства в цілому.

Визначення поняття «інституція» і «інститут» різними вченими подано в таблиці.

В рамках сучасного інституціоналізму найбільш поширеним є трактування трактування ін-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ститутів, сформульоване Д. Нортон.

У своїй праці «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» (1990р.) Д.Норт визначає інститути як «правила гри в суспільстві... будь-які види обмежень, придумані для спрямування людської взаємодії».

На його думку, «інститут – це правила гри, а організації і установи – це гравці. Інститути грають роль своєрідних «дорожніх карт», що визначають можливості руху агентів» [4, С.11– 12].

Становлення нових принципів і правил взаємодії господарських одиниць і нової організацій-

ної структури має вести в кінцевому рахунку до створення умов економічного зростання і зростання суспільного добробуту.

У разі формування неефективної інституційної структури, створені інститути будуть спрямовані не на забезпечення економічного зростання і суспільного добробуту, а на перерозподіл раніше створеного і накопиченого суспільного багатства. В цьому випадку поведінка господарюючих суб'єктів може бути охарактеризоване як «ренто-орієнтована» (rent-seeking), спрямована на отримання раніше створеного суспільного ба-

Визначення поняття «інституція» та «інститут» різними вченими та виділення їх особливостей

№ з/п	Вчені	Поняття	Особливості розгляду понять
1	2	3	4
1	Т. Веблен [2]	«Інститути – це результат процесів, що відбувалися у минулому; вони пристосовані до обставин минулого, і тому не перебувають у повній гармонії з вимогами нинішнього часу». Називає інститутами самі організації, а саме держава, уряд, фірми, що так чи інакше визначають функціонування економічної системи, у тому числі юридично закріплені традиції і норми економічної поведінки, що склалися історично	Поняття «інститут» ототожнюється з поняттям «організація»
2	Дж. Р. Коммонс [3]	Ввів поняття «колективних інститутів», до яких зараховував об'єднання корпорацій, профспілок, політичних партій, які відображають професійні інтереси соціальних груп і прошарків населення	Поняття «інститут» ототожнюється з поняттям організації
3	Д. Норт [4]	Поняття «інституції» охоплює будь-які види обмежень, створені для спрямування людської взаємодії у певному напрямі. Призначення інституцій у суспільстві полягає в тому, щоб зменшити невизначеність через встановлення постійної структури людської взаємодії. Формою ж прояву інституцій є інститути (інший переклад – організації)	Поняття «інститут» та «інституція» розглядаються окремо
4	Е. Остром [5]	Інституції можуть бути визначені як набори працюючих правил для визнання того, хто має приймати рішення в певних сферах, яких спільних правил слід дотримуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яку інформацію слід або не слід продукувати, які остаточні наслідки матимуть для індивідів ті чи інші їх дії. ... Усі правила містять приписи про те, що заборонено, що дозволено або як слід діяти...	Більш детально розглядається поняття «інституція»
5	В. Каспер [6]	Інституції – правила взаємодії людей, які по можливості обмежують опортуністичну і безладну індивідуальну поведінку, таким чином, роблячи її більш передбачуваною і тим самим полегшуючи поділ праці і створення багатства	Поняття «інституція» і «правило» використовуються як взаємо-замінні
6	Дж. Кемпбелл [7]	Інституції є фундаментом суспільного життя. Вони складаються з формальних і неформальних правил, механізмів спостереження (monitoring) і примусу (enforcement) до їх дотримання, а також систем значень, що визначають контекст, у межах якого індивіди, корпорації, профспілки, національні держави та інші організації діють і взаємодіють один з одним. Інституції є регуляторами, породженими боротьбою і угодами (домовленостями). ... Виникнувши, інституції стають потужними зовнішніми силами, що допомагають визначати, яким чином люди наповнюють змістом свій світ і діють у ньому. Вони регулюють конфлікти і таким чином забезпечують стабільність у суспільстві. Без інституцій життя робиться хаотичним і більш складним	Більш детально розглядається поняття «інституція»

гатства. І справа не тільки в неповноті сформованої системи, але і в порушенні певної послідовності формування її елементів у часі.

Інституційна теорія дозволяє зв'язати воедино розгляд таких проблем, як зміна основних правил взаємовідносин в суспільстві (в тому числі і взаємодія господарських одиниць) і зміна організаційної структури (мета якої – структурування даних взаємодій).

На відміну від традиційного (класичного) аналізу організаційної динаміки інституційна теорія бере до уваги не тільки виробничо-технологічні чинники, а й умови, пов'язані із здійсненням різних форм економічної взаємодії господарських одиниць (надзвичайно важливим напрямом організаційної динаміки в цьому випадку є мінімізація витрат, пов'язаних із взаємодією господарських одиниць, – так званих трансакційних витрат).

Таке розширення рамок аналізу дозволяє наблизити до реальності аналіз процесів зміни організаційної структури систем забезпечення вуглеводнями. При цьому не тільки інститути визначають склад і структуру організацій, а й, навпаки, організації роблять значний вплив на формування інститутів.

Одним з основних шляхів підвищення ефективності і конкурентоспроможності систем забезпечення вуглеводнями є постійні адаптивні зміни відповідно до мінливих умовам функціонування комплексу, що включають зміни:

- технологій, які використовуються;
- умов оподаткування;
- стратегій функціонування та розвитку видобувних компаній;
- організаційної структури комплексу в частині числа і типу компаній.

Останні два види змін, які пов'язані зі зміною норм і правил взаємодії компаній і зміною організаційної структури комплексу та спрямовані на контроль і скорочення витрат, і є інституціональні зміни.

По мірі зміни характеристик активів і зміни норм і правил (як технологічних, так і економічних) повинні змінюватися і правила, і форми взаємодії господарських одиниць в рамках сектора. А саме, там, де раніше економічно доцільніше було об'єднання суміжних (або послідовних) технологічних стадій в рамках єдиної власності (т. б. під егідою однієї повністю або частково інтегрованої компанії), але потім дане об'єднання перестає давати бажаний ефект. Інтегровані (повністю або частково) компанії з міркувань

економічної ефективності поступаються місця на окремих об'єктах самостійним спеціалізованим компаніям, які оперують на регіональному рівні.

Інституційні перетворення в рамках систем забезпечення вуглеводнями припускають:

- формування норм і правил, що враховують динамічні і регіональні особливості основних активів сектора – родовищ вуглеводневої сировини;
- зміна форм взаємодії господарських одиниць в рамках комплексу по мірі зміни характеристик активів – заміщення внутрішньо фірмових зв'язків і взаємодій (в рамках єдиної власності) межфірменного, що заснований на контрактних відносинах різних вузькоспеціалізованих компаній і операторів;
- еволюцію організаційної структури систем забезпечення вуглеводнями в напрямку поступового ослаблення ролі і значення великих і інтегрованих структур і компанії, в зв'язку з виникненням умов, що не дозволяють цим інститутам в повній мірі реалізувати свої організаційні переваги, і посилення ролі середніх і дрібних спеціалізованих структур і компаній;

– перенесення добувної діяльності великих інтегрованих компаній в інші нафтогазоносні провінції, в інші країни і в інші регіони світу по мірі вичерпання умов і передумов їх подальшого ефективного функціонування в рамках окремих провінцій.

Тенденції зміни сировинної бази диктують необхідність законодавчих та інституційних змін в напрямку диверсифікації організаційно-правових структур, що дозволяють доповнити економічний ефект зниження витрат шляхом економії від масштабу, який отримується в рамках вертикально інтегрованих нафтових компаній, ефектом від спеціалізації і інновацій, що досягається в рамках інших організаційно-правових утворень.

Дуже важливим аспектом проведення реформ систем забезпечення вуглеводнями є не тільки певні структурні елементи процесу змін – такі як формування вертикально-інтегрованих компаній, змін статусу власності, форм і методів державного регулювання, зміни співвідношення цін і ін., але і дослідження і оцінка динамічних аспектів цих перетворень як з точки зору зв'язку в часі різних структурних елементів (порядку їх слідування і взаємовпливу), так і з точки зору власне тимчасової динаміки перетворень.

Разом з тим необхідно мати на увазі, що в значній мірі теорія економічних інститутів розроблена й можуть бути в повній мірі застосовні до

стійко функціонуючої економіки, де процеси інституціональних змін носять інкрементарний (по Д. Норту), тобто безперервний характер і визначаються зростаючою віддачею в поєднанні з недосконалістю ринків.

Найважливішою особливістю трансформаційних процесів, які мають місце в системах забезпечення вуглеводнями, є їх дискретний характер, який визначається різкими радикальними змінами в формальних правилах і, отже економічних інститутах. Дискретне встановлення нових формальних правил і обмежень має свою значну специфіку і особливості. В його основі лежить не тільки процес накопичення змін і зіставлення повних витрат (виробничих і трансакційних), але перш за все економічна політика, спрямована на формування нових ціннових пропорцій і нової системи пріоритетів.

Тому трансформація систем забезпечення вуглеводнями включає в себе два взаємозалежних процеси – процес дискретних змін, які пов'язані з формуванням нової системи формальних правил (інститутів) і процес посилення бюджетних обмежень (т.б. формування нової системи відносних цін і пріоритетів).

Висновки

Проведений аналіз дозволив зробити висновки, що інституційна структура систем забезпечення вуглеводнями визначається поєднанням конкретних історичних, політичних і економічних умов та має:

- специфічні особливості інституційної структури в рамках даного сектора в цілому (такі як орієнтація на формування вертикально-інтегрованих організацій, – внаслідок регулярного характеру трансакцій і ідіосинкратичний характеру активів);
- підвищену роль системи специфічних інститутів (норм і правил), пов'язаних з використанням не відтворювальних ресурсів вуглеводневої сировини;
- особливості інституційної структури в конкретних соціально-економічних і політичних умовах – як у світі в цілому, так і в окремих країнах (такі наприклад, як бурхливий розвиток дер-

жавних національних нафтових компаній в більшості країн світу в 60–800 pp.);

- динаміку інституційних перетворень – як в рамках ринково-орієнтованої економіки, так і в рамках переходу від однієї системи до іншої (прагнення практично всіх держав забезпечити високу ступінь контролю за станом і поведінкою організацій в даному секторі);

Всі зазначені вище особливості визначають два найбільш істотні відмінності систем забезпечення вуглеводнями від інших секторів економіки:

- на рівні окремих організацій – значно більші масштаби і ступінь інтеграції в рамках окремих фірм у порівнянні з іншими секторами економіки;
- на рівні інституційної структури окремої країни – підвищену роль держави і державних інститутів у функціонуванні систем забезпечення вуглеводнями, в рамках проблем трансформації її інституційної структури.

Список використаних джерел

1. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика: учебное пособие / А. Б. Тарушкин. – СПб.: Питер, 2004. – 368 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; пер. сангл., вступ. ст. С.Г. Сорокиной; общ. ред. В.В. Мотылевой. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
3. Коммонс Дж. Институциональная экономика [Электронный ресурс] / Дж. Коммонс; пер. А. А. Курышевой // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – № 4, т. 5. – С. 59–70. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/505/883/1219/journal5.4-8.pdf>.
4. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки [Електронний ресурс] / Д. Норт. – Режим доступу: <http://www.schumpeter.ru/content/Nort-institutes.pdf>.
5. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action / E. Ostrom. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – P. 51.
6. Kasper W. Institutional economics: social order and public policy / W. Kasper. – Bodmin, Cornwall, 1999. – P. 30.
7. Campbell J.L. Institutional Change and Globalization / J.L. Campbell. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. – P. 1.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.025.12:354

П.П. ГАВРИЛКО,
к.е.н., професор, директор Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Основні форми та методи державного регулювання економіки регіону

У статті розглянуто форми державного регулювання економіки регіону, зокрема: планування, прогнозування і програмування. Наведена класифікація основних методів державного регулювання за двома ознаками: за формами впливу (планування, прогнозування і програмування) та за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, пропагандистські). Охарактеризовано типові моделі та специфічні особливості їх функціонування в країнах з розвинутими ринковими інституціями, зокрема американська, німецька, англійська, шведська, японська, моделі ринку країн, що розвиваються та ринку країн з перехідною економікою.

Ключові слова: державне регулювання економіки, регіон, планування, прогнозування, програмування, правове регулювання, методи державного регулювання, податкова політика.

П.П. ГАВРИЛКО,
к.э.н., профессор, директор Ужгородского торгово-экономического института
Киевского национального торгово-экономического университета

Основные формы и методы государственного регулирования экономики региона

В статье рассмотрены формы государственного регулирования экономики региона, в частности: планирование, прогнозирование и программирование. Приведена классификация основных методов государственного регулирования по двум признакам: по формам воздействия (планирование, прогнозирование и программирование) и по средствам воздействия (правовые, административные, экономические, пропагандистские). Охарактеризованы типовые модели и специфические особенности их функционирования в странах с развитыми рыночными институтами, в частности американская, немецкая, английская, шведская, японская, модели рынка развивающихся стран и рынка стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, регион, планирование, прогнозирование, программирование, правовое регулирование, методы государственного регулирования, налоговая политика.

The main forms and methods of state regulation of the region's economy

The article deals with the forms of state regulation of the region's economy, in particular: planning, forecasting and programming. The classification of the main methods of state regulation is presented on two grounds: on forms of influence (planning, forecasting and programming) and on means of influence (legal, administrative, economic, propaganda). Typical models and peculiarities of their functioning in countries with developed market institutions, in particular American, German, English, Swedish, Japanese, market models of developing countries and the market of transition economies are characterized.

Keywords: state regulation of economy, region, planning, forecasting, programming, legal regulation, methods of state regulation, tax policy.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності постала проблема необхідності такого державного регулювання економічної системи регіону, яке відповідає ринковим умовам, нормам та ідеалам правового суспільства.

Виникнення пострадянського суспільства супроводжувалося в нашій державі розривом існуючих виробничих зв'язків та порушенням замкненого циклу виробництва. Це спричинило диференціацію регіонів за станом функціонування їх економічних систем. За таких умов постала необхідність побудови нової моделі державного регулювання економічної системи регіону, яка б відповідала політико-владним реаліям сьогодення, потребам збалансування інтересів центру та регіонів, усувала диспропорцію бюджетної забезпеченості проблемних територій, знижувала напругу соціально-економічних відносин та підтримувала ефективність розвитку підприємства. Саме тому питання покращення механізму державного регулювання розвитку економічної системи регіону є одним з пріоритетів фінансово-економічних та адміністративних трансформацій в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Великий вклад у вирішення теоретико-методичних питань державного регулювання економіки регіону вносять науковці, серед яких слід виокремити праці З.В. Герасимчук, Л.І. Дідківської, І.В. Запоточного, В.І. Захарченка, М.І. Карліна, В.І. Кравченка, Ю.М. Краснова, М.В. Мниха, А.М. Новикової, І.Н. Осадчої, В.І. Павлова, В.П. Удовиченко, С.М. Чистова та ін.

Попри значні досягнення вітчизняної економічної науки у цьому напрямку саме проблематика державного регулювання розвитку економіч-

ної системи регіону не отримала детального та комплексного вивчення, тому і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати форми та методи державного регулювання економіки регіону.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими формами державного регулювання економіки є планування, прогнозування і програмування. Планування являє собою процес прийняття управлінського рішення, який передбачає вибір і, за альтернативної постановки цілей, визначення пріоритетів, вироблення комплексу заходів, що забезпечують їх досягнення.

Щоразу вагомніше місце в системі державного регулювання займає прогнозування, яке може виступати як самостійна форма регулювання та як науково-аналітична стадія планування. Ймовірнісний характер прогнозів дозволяє визначити можливий стан економічного й соціального розвитку на майбутнє, альтернативні шляхи цього розвитку, обґрунтувати вибір найбільш прийняттого варіанту.

Програмування як форма державного регулювання має сприяти розв'язанню найважливіших загальнодержавних за значенням проблем: науково-технічних, економічних, соціальних, екологічних та інших. Воно повинно забезпечити комплексний підхід і цілеспрямований розподіл ресурсів для розв'язання певної проблеми та досягнення поставленої мети.

Різновидом державного регулювання в умовах ринкових відносин є антимонопольне регулювання. Антимонопольне регулювання, спрямоване на захист ринкових основ, проявляється в обмеженні, припиненні монополістичної діяльності і запобіганні їй, у створенні умов для розви-

тку конкуренції для ефективного функціонування товарних ринків і захисту прав споживачів.

С.М. Чистов класифікує методи державного регулювання за двома ознаками: за формами впливу та за засобами впливу [7, 24].

Так, за формами впливу методи поділяються на прямі та непрямі (опосередковані). Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку. Такий безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, та економічних інструментів прямого впливу. Основними інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти тощо.

Методи непрямого регулювання – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному державі напрямку. До методів непрямого регулювання належать інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного, інвестиційного, амортизаційного, інноваційного та інших напрямів економічної політики, а також методи морального переконування.

За засобами впливу методи державного регулювання економіки поділяються на правові, адміністративні, економічні, пропагандистські. Правове регулювання – це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади.

Предметом правового регулювання економіки є: відносини між державою (державними органами) і суспільством, громадянами, суб'єктами господарської діяльності; відносини «всередині» держави, між її органами з приводу розподілу повноважень, визначення їхнього правового статусу; відносини між суб'єктами господарської діяльності тощо.

Основними формами правового регулювання економіки в Україні є: Конституція та закони України; укази та розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради України,

постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів влади (міністерств, відомств); нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Адміністративні методи державного регулювання – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів ринку. Їхні ознаки: прямий вплив державного органу або посадових осіб на дії виконавців через встановлення їхніх обов'язків, норм поведінки та віддавання команд (наказів, розпоряджень); безальтернативний вибір способів розв'язання завдань, варіанту поведінки; обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів господарювання за ухилення від виконання наказів. Основними інструментами адміністративного регулювання є ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення, ціни тощо.

Застосування економічних методів державного регулювання економіки дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти у необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно з загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки.

Економічне регулювання здійснюється інструментами фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної політики держави, інших напрямів державної економічної політики.

Інструментами фіскальної політики є державні закупівлі, які характеризують бюджетні видатки, і податки, які визначають бюджетні доходи. У рамках бюджетної політики держава здійснює пряме фінансування установ сектору загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу. Витрати державного бюджету здійснюються також у таких формах як дотації, субсидії, субвенції.

Податкова політика застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, а також для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Податкова політика реалізується за двома напрямками: по-перше, це визначення видів податків і встановлення податкових ставок, по-друге, надан-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ня податкових пільг окремим суб'єктам (особам) з метою впливу на інвестиційний клімат і рівень грошових доходів населення.

Грошово-кредитне регулювання здійснюється з метою впливу на грошову пропозицію. Для досягнення цієї мети центральний банк (в Україні – Національний банк України) використовує такі основні інструменти: грошову емісію, операції з державними цінними паперами на відкритому ринку, зміну норми обов'язкових резервів, маніпулювання обліковою ставкою.

Найрезультативнішим напрямом амортизаційної політики є механізм прискореної амортизації. Запровадження його дає змогу підприємствам прогресивних галузей економіки вже в перші роки експлуатації машин та устаткування окупити більшу частину їхньої вартості, накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для подальшого інвестування.

Пропагандистські (морально-етичні) методи державного регулювання економіки – це звернення держави до гідності, честі й совісті людини (підприємця, найманого робітника, державного службовця тощо). Вони охоплюють заходи виховання, роз'яснення та популяризації цілей і змісту економічної політики, засоби морального заохочення тощо. Суть цих методів полягає в тому, щоб формувати та підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави. Ефективність морально-етичних методів залежить від належної організації пропагандистських акцій та рівня довіри людей до держави.

Структура методів, що їх використовують, залежить від форм власності об'єктів регулювання. Прямі і командно-розпорядчі методи частіше використовують в управлінні підприємствами державної та муніципальної форм власності. Натомість до підприємств недержавних форм власності застосовують переважно непрямі й економічні методи регулювання. Всі форми і методи широко використовуються в межах планово-директивної моделі й в ринкових моделях економіки [7, 26–29].

Американська (або ліберальна) модель господарювання в ринковій економіці широко використовується в США та інших країнах Американського континенту. Її характерними особливостями є спрямування на досягнення стабільності в розвитку економічних процесів, орієнтація на приватну власність. Регулювання економічних процесів з

боку держави здійснюється за залишковим принципом у напрямках розв'язання тих проблем, які не під силу вирішити ринковим структурам. Втручання держави в економіку здійснюється через державну бюджетно-фінансову політику, податкову систему, які спрямовані на формування раціональної пропозиції за допомогою регулювання цін і заморожування інфляційних процесів.

Німецька (або неоліберальна) модель господарювання спрямована на усвідомлену підтримку відтворення умов вільної конкуренції. В основу покладено такі принципи: ринок для всіх, добробут для всіх, що означає таке зростання суми товарних цінностей, при якому вони протистоять одна одній як еквіваленти, а загальне зростання економіки супроводжується зростанням доходів більшості суб'єктів ринку та купівельної спроможності грошової одиниці. Важливими формами впливу держави на розвиток економіки в межах німецької моделі є кредитно-грошова й валютно-фінансова системи регулювання. Німецька модель господарювання побудована на узгодженні інтересів усіх суб'єктів ринкової економіки. Саме цей принцип покладено в основу системи державного регулювання економічних процесів.

Німецька та американська моделі розвитку економіки базуються на федеративному устрої держави. Наразі використання цих моделей в Україні може спровокувати політичну нестабільність, підкреслити питання проблемності регіонів.

Англійська (або європейська кейнсіанська) модель ринку набула найбільшого розвитку у таких країнах як Великобританія, Франція, Італія. Для цієї моделі характерними є такі риси: наявність значної частини державної власності; великі державні замовлення; вагомими державні інвестиції для підтримки належного рівня зайнятості та вирішення соціальних проблем. Ця модель є досить прийнятною для регіонів України, оскільки самі вони ще не здатні вирішувати соціально-економічні проблеми господарювання [6].

Шведська модель господарювання набула поширення у Скандинавських країнах, а окремі її елементи використовувалися в Іспанії, Португалії та Греції. Характерною особливістю шведської моделі є сильна соціальна спрямованість, яка забезпечує високий рівень зайнятості населення, оплати праці. Об'єктом державного регулювання є трудові відносини на загальнонаціональному рівні. Однак для цієї моделі є характерними певні

суперечності між політикою держави з підтримки високого рівня зайнятості, реалізації соціальних проблем і можливостями забезпечення високих темпів зростання економіки та підвищення ефективності господарювання, інтересами підприємців та інвесторів. Для України використання даної моделі на сучасному етапі розвитку є проблематичним, так як держава не здатна надати ефективну матеріальну підтримку як населенню, так і регіонам.

Японська модель регулювання ринкових відносин характеризується перш за все специфікою корпоративних структур. Формується особлива роль регулювання через банківсько-кредитну систему й зменшується роль бюджетно-податкового регулювання. Слід зазначити наявність в японській моделі, одночасно з ринковими, адміністративно-економічних методів регулювання.

Моделі ринку в країнах, що розвиваються (Південній Кореї, Тайваню, Кувейті, Гонконгу, Сінгапурі, Об'єднаних Арабських Еміратах та ін.), базуються на швидкій зміні патріархальних, феодальних структур і формуванні на їх основі капіталістичних відносин шляхом використання найновіших досягнень у виробництві, управлінні, включаючи процеси міжнародного поділу праці. Ці процеси здійснюються за рахунок державних коштів, які вкладаються безпосередньо державою або іноземними інвесторами. Ці країни демонструють можливість створення ринку державою за її ж рахунок [6].

Поряд з вищепроаналізованими загальновідомими методами можна використовувати ще й метод саморегулювання. Це дозволить більш активно залучати місцеві органи влади до вирішення назрілих питань. Водночас це підкріпить на практиці задекларовану в Конституції та інших нормативно-правових актах України можливість українського народу впливати на економічний розвиток регіону зокрема і держави загалом. Особливої актуальності цей метод набуває при регулюванні економічної системи проблемного регіону, оскільки підвищує швидкість і збільшує ефективність здатності регіональних органів влади реагувати на кризову ситуацію в економіці.

Висновки

Проаналізовані основні форми, методи державного регулювання економіки та їх вплив на

економічну систему регіону. Запропоновано використовувати метод саморегулювання негативних процесів в економічній системі регіону України. Це сприятиме активізації залучення місцевих органів влади до вирішення назрілих питань та підтвердить на практиці можливість народу України впливати на економічний розвиток країни та регіонів як її складових, що задекларовано в чинних нормативно-правових актах України. Цей метод є особливо актуальним при регулюванні економічної системи проблемного регіону, так як пришвидшує та підсилює здатність регіональних органів влади реагувати на кризову ситуацію в економіці.

Список використаних джерел

1. Вадимський Ф.А. Антикризове фінансове управління як економічна система / Ф.А. Вадимський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
2. Вадимський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Вадимський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка. – 2011. – Спецвип. 33, ч. 3. – С. 125–129.
3. Вадимський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Вадимський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
4. Гаврилко П.П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П.П. Гаврилко, М.Ю. Лалакулич, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 158–164.
5. Копилюк О.І. Соціально-економічний аналіз структури, завдань і функцій Національного банку України / О.І. Копилюк, А.В. Колодійчук // Сталий розвиток економіки: Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2012. – № 3 (13). – С. 214–219.
6. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навч. посібник / Г.Г. Старостенко, С.В. Онишко, Т.В. Поснова. – К.: Ліра-К, 2011. – 432 с.
7. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.2.(478)

М.М. ДЕМИДОВА,
ст. викладач, Дніпропетровський аграрно-економічний університет

Методична оцінка ефективності мотивації праці та задоволеності потреб працівників агропідприємств

Наведено значення системи мотивації праці працівників агропідприємств. Окреслено проблеми безробіття працездатного населення, посилення диференціації оплати праці між різними категоріями працівників, втрати їх кваліфікаційного рівня, скорочення сукупних доходів зайнятих у аграрному виробництві. Доведено відставання зростання оплати праці працівників аграрних підприємств, а також обмеженість імплементації засобів мотивації від інших галузей національної економіки та аграрної галузі розвинених країн світу. Доведено вплив рівня мотивації працівників, їх виробничого вкладу праці, разом з науково-технічним рівнем виробництва, що визначає осно-вну властивість виробничого процесу – працездатність працівника, на ефективність аграрних підприємств та кінцеві результати виробництва. Фактор працівників розглянуто як вияв сукупності якостей особистостей, що впливають на їх трудову активність. Розкрито методи оцінки мотивації праці працівників аграрних підприємств та рівень задоволеності їх потреб. На основі проведених досліджень доведено, що найбільш доцільним є застосування методики, яка заснована на визначенні переліку факторів (матеріального, організаційного, соціально-психологічного характеру) та застосуванні узагальненого інтегрального показника, що дозволяє своєчасно інформувати керівництво про загальний рівень задоволеності працею працівників.

Ключові слова: мотивація праці, оцінка, аграрне підприємство, працівники, оплата праці, фактори, рівень задоволеності.

М.М. ДЕМИДОВА,
ст. преподаватель, Днепрпетровский аграрно-экономический университет

Методическая оценка эффективности мотивации труда и удовлетворенности потребностей работников агропредприятий

Приведены значения системы мотивации труда работников агропредприятий. Определены проблемы безработицы трудоспособного населения, усиление дифференциации оплаты труда между различными категориями работников, потери их квалификационного уровня, сокращение совокупных доходов занятых в аграрном производстве. Доказано отставание роста оплаты труда работников аграрных предприятий, а также ограниченность имплементации средств мотивации

от других отраслей экономики и аграрной отрасли развитых стран мира. Доказано влияние уровня мотивации работников, их производственного вклада труда, вместе с научно–техническим уровнем производства, определяет основное свойство производственного процесса – работоспособность работника, на эффективность аграрных предприятий и конечные результаты производства. Фактор работников рассмотрено как проявление совокупности качеств личности, влияющие на их трудовую активность. Раскрыты методы оценки мотивации труда работников аграрных предприятий и уровень удовлетворенности их потребностей. На основе проведенных исследований доказано, что наиболее целесообразным является применение методики, основанной на определении перечня факторов (материального, организационного, социально–психологического характера) и применении обобщенного интегрального показателя, позволяющего своевременно информировать руководство об общем уровне удовлетворенности трудом работников.

Ключевые слова: мотивация труда, оценка, аграрное предприятие, работники, оплата труда, факторы, уровень удовлетворенности.

M. DEMIDOVA,

Senior Lecturer, The Dnepropetrovsk agrarian–economic university

Is methodical estimation of efficiency of motivation of labour and satisfaction of necessities of workers of agro enterprises

A value over of the system of motivation of labour of workers of agro enterprises is brought. The problems of unemployment of capable of working population, strengthening of differentiation of remuneration of labour are outlined between the different categories of workers, loss of them qualifying level, reduction of gross incomes of busy in an agrarian production. Lag of increase of remuneration of labour of workers of agrarian enterprises, and also limit nature of implementation of facilities of motivation, is well–proven from other industries of national economy and agrarian industry of the developed countries of the world. Influence of level of motivation of workers is well–proven, them productive deposit of labour, together with the scientific and technical level of production that determines basic property of productive process – capacity of worker, on efficiency of agrarian enterprises and end–point of production. The factor of workers is considered as a display of totality of internalss of personalities that influence on their labour activity. The methods of estimation of motivation of labour of workers of agrarian enterprises and level of satisfaction of their necessities are exposed. On the basis of undertaken studies it is well–proven that most expedient is application of methodology that is based on determination of list of factors(material, organizational, socialpsychological character) and application of the generalized integral index, that allows in good time to inform guidance of general level of satisfaction labour of workers.

Keywords: motivation of labour, estimation, agrarian enterprise, workers, remuneration of labour, factors, level of satisfaction.

Постановка проблеми. Сучасні умови аграрного господарювання, в основу яких поступово закладаються загальноєвропейські цінності, відкривають перспективи створення адаптованої до світових вимог системи мотивації праці працівників агропідприємств. Водночас процес реформування аграрного сектора економіки супроводжувався негативними явищами у сфері організації та оплати праці працівників аграрних підприємств. Це призвело до поглиблення проблем безробіття працездатного населення, зокрема, до зниження вартості робочої сили, посилення диференціації оплати праці між різними категоріями працівників, втрати їх кваліфікаційного рівня, скорочення сукупних доходів зайня-

тих у аграрному виробництві. Внаслідок цього відбулася зміна пріоритетів у мотивації трудової діяльності й джерелах формування доходів, втрачено зв'язок між мотивуванням та отриманням кінцевого результату. Резерви зростання оплати праці працівників аграрних підприємств, а також обмеженість імплементації засобів мотивації значно відстають від інших галузей національної економіки та аграрної галузі розвинених країн світу, що негативно відбивається на якості життя і добробуті сільського населення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико–методологічні засади мотивації працівників започатковано багатьма зарубіжними вченими, класиками ринкової еко-

номіки: С. Адамсом, К. Альдерфером, М. Вебером, В. Врумом, Ф. Герцбергом, Е. Лоулером, Д. Мак Грегором, Д. Мак Клеландом, А. Маслоу, Л. Портером, Ф. Тейлором та іншими. Вагомий внесок у розробці теоретичного змісту та прикладного характеру розвитку мотивації праці у аграрних підприємствах належить таким дослідникам, як В. Андрієнко, В. Андрійчук, Д. Богиня, О. Бородіна, С. Васильчак, Н. Гавкалова, І. Гришова, Г. Дмитренко, В. Дієсперов, Й. Завадський, В. Зіновчук, П. Саблук, А. Колот, С. Кваша, Ю. Лупенко, М. Малік, Т. Харченко, Г. Черевко, Є. Ходаківський, К. Якуба та багатьох інших.

Однак, незважаючи на широке коло існуючих наукових напрацювань, проблема формування ефективної системи мотивації працівників аграрних підприємств, потребує подальших досліджень.

Метою статті є проведення методичної оцінки ефективності мотивації праці та її вплив на задоволеність потреб працівників агропідприємств.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових відносин, ефективність аграрних підприємств та кінцеві результати виробництва залежать від рівня мотивації працівників, їх виробничого вкладу праці, разом з науково–технічним рівнем виробництва, що визначає основну властивість виробничого процесу – працездатність працівника (від якої залежить як продуктивність праці, так і якість виготовленої аграрної продукції).

У зв'язку з цим, фактор працівників, слід розглядати як вияв сукупності якостей особистостей, що впливають на їх трудову активність. Така позиція дає можливість розглядати управління розвитком аграрних підприємств через позитивну мотивацію працівників на основі виявлення та підкріплення їх потреб і трудової поведінки. Адже в основі спрямованості працівників лежить задоволення їх потреб. І лише знання та застосування керівником ефективних методів стимулювання особистих і колективних інтересів працівників, задоволення їх потреб може забезпечити високу продуктивність праці, досягнення визначеної даним аграрним підприємством мети.

Оцінити сутність мотивації працівників, визначити тенденції зміни її рівня та змісту у майбутньому дозволяє оцінка їх мотивації. Зокрема, оцінка працівників в окремих працях О. Ситнік, О. Ковальчук окреслюється як процес визначення ефективності їх виробничої діяльності у процесі реалізації цілей агропідприємства, що до-

зволяє отримати інформацію для прийняття управлінських рішень на підприємстві [1, с. 84].

Розрізняють два види оцінок працівників: самооцінка та комплексна (зовнішня) оцінка. Належну увагу цьому питанню приділяли Г. Дмитренко, Е. Шарапатова, Т. Максименко, виділяючи в моделі формування системи комплексної мотивації працівників для досягнення кінцевих результатів діяльності (в якості об'єкту кількісної і якісної оцінок персоналу) такі складові: професійні якості і діяльність працівників; діяльність керівника; діяльність колективу; взаємозв'язок (споживачів, працівників, керівників); мотивацію поведінки [2, с. 76]. Самооцінка ж здійснюється самим працівником і полягає у власному уявленні ним про цілі життя, трудову діяльність, його цінності для агропідприємства.

У цьому контексті, зазначимо, оцінка мотивації працівників виконує дві функції: орієнтувальну та стимулюючу. Орієнтувальна полягає в тому, що кожний працівник аграрного підприємства за допомогою самооцінки та оцінки з боку колективу, керівників, споживачів тощо усвідомлює себе, свій стан і поведінку та отримує можливість визначити напрями і способи подальшої своєї діяльності. Стимулююча функція породжує у працівника переживання успіху чи невдач, підтверджуючи правильність або помилковість його поведінки, спонукає до діяльності в потрібному напрямі.

У процесі наукових пошуків, вдалося з'ясувати, що сам процес управління мотивацією праці працівників в агропідприємстві має здійснюватися на основі сукупності показників, що якісно й кількісно відображають її рівень. Оцінити ефективність мотивації праці працівників можна за допомогою комплексу показників. При цьому під такими показниками розуміється якісна та кількісна оцінка процесів і явищ оточуючого середовища. Якісна сторона показника відображає зміст явища або процесу в конкретних умовах місця та часу, кількісна – розмір, абсолютну величину.

За допомогою оцінки мотивації праці працівників можна визначити інформацію, яка стосується рівня задоволеності або незадоволеності працівника трудовою діяльністю та на основі цього виділити, які саме засоби стимулювання слід застосовувати (рис. 1).

Значення оцінки задоволеності працівників полягає в тому, що вона дозволяє більш глибоко зрозуміти сутність мотивації праці, визначити минулі та майбутні тенденції зміни її змісту та

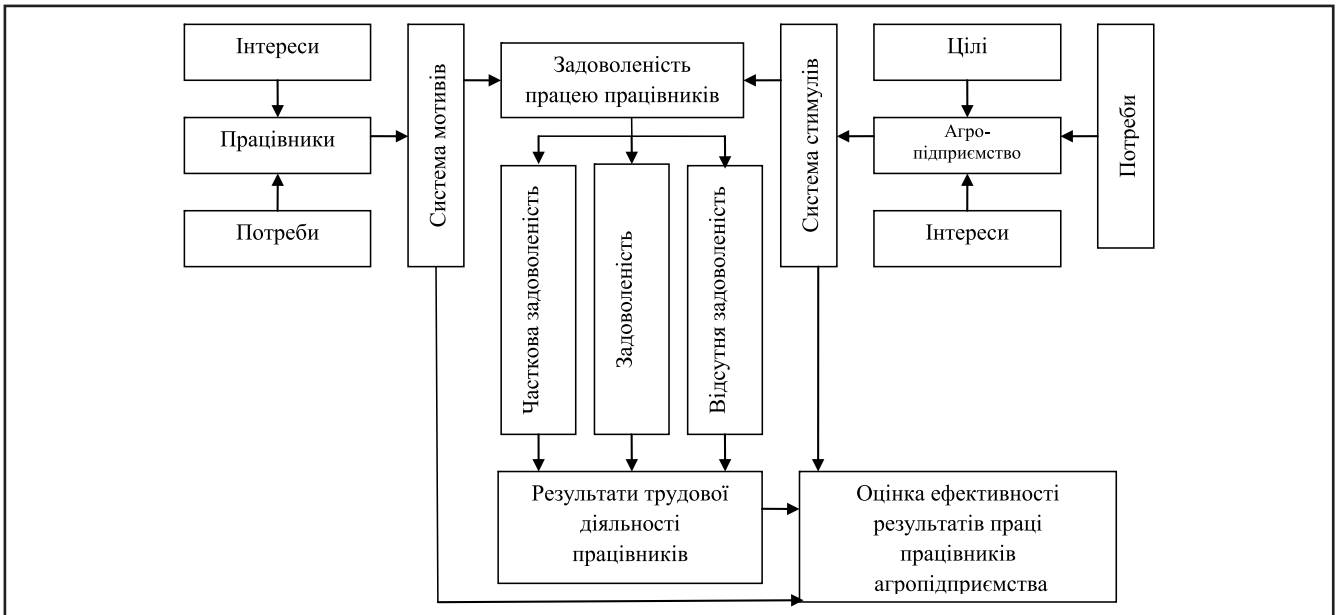

Рисунок 1. Система оцінки мотивації через задоволеність працею працівників аграрних підприємств

Джерело: власні дослідження.

рівня, а також міру зацікавленості тих або інших співробітників в досягненні певних результатів. Так, зокрема, проблема визначення задоволеності працівників працею виступає традиційним об'єктом соціальних, психологічних, а в останній час й економічних досліджень як один із важливих показників якості трудових ресурсів.

Отже, роль мотивації працівників аграрних підприємств в умовах ринку має сприяти розвитку та інтегруванню агропідприємств, аграрної галузі та національної економіки в глобальне економічне середовище. У цьому контексті важливим представляється класифікувати фактори задоволеності персоналу працею з метою структурованого їх аналізу (рис. 2).

Методика оцінки рівня задоволеності працівників (їх мотивів та потреб) має враховувати ряд особливостей. По-перше, система мотивації суб'єктів господарювання передбачає застосування заохочуючих до праці інструментів, які суттєво різняться між собою. Це, в свою чергу, значно ускладнює порівняння форм їх прояву та зведення в один узагальнюючий показник. По-друге, залежно від сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, ті чи інші засоби мотивації праці для різних працівників мають різну значущість. По-третє, методика має спиратись на дані працівників, а не результати суб'єктивних оцінок керівництва.

Перелічені особливості враховує методика інтегрального оцінювання економічних процесів

та явищ в агропідприємствах, яку, на нашу думку, доцільно застосовувати з метою оцінки рівня задоволеності працівників аграрних підприємств системою мотивації праці. Як зазначалось вище, оцінка має здійснюватися на основі даних, отриманих не від керівництва, а від працівників агропідприємства. Очевидно, що показник «рівень задоволеності» належить до суб'єктивних оцінок. Тому, у процесі акумуляції вихідної інформації необхідно скористатись традиційними методами опитування. У розробленій анкеті працівників аграрних підприємств з метою здійснення відповідного оцінювання запропоновано питання щодо ранжування окремих інструментів за рівнем їх задоволеності. У разі незастосування того чи іншого засобу мотивації в агропідприємстві, рівню задоволеності присвоюється значення 0 [3].

Характерною рисою інтегральних оцінок є використання коефіцієнтів, які розраховуються як нормовані показники. Саме це дає можливість співставляти непорівнювані показники та об'єднувати (інтегрувати) їх у єдиний узагальнений показник. При цьому в якості бази нормування використовують еталонні значення показників. Тоді окремі нормовані коефіцієнти розраховуватимуться за формулами:

$$k'_{ij} = \frac{P_{\phi ij}}{P'_e} \text{ або } k''_{ij} = \frac{P''_e}{P_{\phi ij}}, \quad (1)$$

де k'_{ij} та k''_{ij} – нормовані коефіцієнти ступеня задоволення i -го працівника рівнем впровадження

Рисунок 2. Фактори впливу на задоволеність працею персоналу аграрних підприємств

Джерело: власні дослідження.

на підприємстві j -го інструмента мотивації праці; перший коефіцієнт використовується за присвоєння максимальному рівню задоволеності найвищого рангу (ранжирування у порядку зростання), а другий – за присвоєння максимальному рівню задоволеності найнижчого рангу (ранжирування у порядку спадання); $P_{\phi ij}$ – ступінь (ранг) задоволення i -го працівника рівнем впровадження на підприємстві j -го інструмента мотивації праці; P'_e та P''_e – еталонний (відповідно, максимально або мінімально можливий) ступінь (ранг) задоволення працівників рівнем впровадження інструментів мотивації праці.

Нормовані коефіцієнти знаходяться у межах від 0 до 1 ($0 < k'_{ij} < 1$), а чим ближче їх значення до одиниці ($k'_{ij} \rightarrow 1$), тим більш задоволений окремий працівник ступенем впровадження відповідного інструменту. Оскільки такий інтервал значень є найбільш простий для сприйняття користувачів, доцільно зберегти його і для обчислення інтегральних показників. Для цього інтегральні коефіцієнти необхідно розраховувати як середні величини. Однак, як зазначалось вище,

для працівників агропідприємства інструменти стимулювання праці мають різну вагомість. Відтак, в основу методики оцінювання задоволеності працівників аграрних підприємств діючою системою мотивації слід покласти показник середнього зваженого.

Для більшої інформативності проведеної оцінки останні слід розподілити на два рівні: а) інтегральні показники нижчого рівня, які відображають рівень задоволеності всіх працівників застосуванням на підприємстві окремого інструменту мотивації праці; б) узагальнений показник, який відображає рівень задоволеності персоналу всією сукупністю застосовуваних на підприємстві інструментів мотивації праці. Тобто узагальнений інтегральний показник показує, наскільки працівники задоволені існуючою системою мотивації. Враховуючи вищесказане інтегральні показники за окремим інструментом обчислюватимуться за формулою:

$$k'_j = \frac{\sum_{i=1}^n \omega_{ij} k'_{ij}}{n} \quad \text{або} \quad k''_j = \frac{\sum_{i=1}^n \omega_{ij} k''_{ij}}{n}, \quad (1.2)$$

де k'_j та k''_j – інтегральні показники, які відображають рівень задоволеності працівників застосуванням на підприємстві j -го інструменту мотивації праці; перший коефіцієнт використовується за присвоєння максимальному рівню задоволеності найвищого рангу (ранжирування у порядку зростання), а другий – за присвоєння максимальному рівню задоволеності найнижчого рангу (ранжирування у порядку спадання); ω_{ij} – ступінь значущості j -го інструменту мотивації праці для i -го працівника; n – чисельність персоналу.

Шкала нормованих зважених показників суттєво відрізняється від розмірності часткових коефіцієнтів до зважування. При цьому значення нижньої та верхньої меж інтегральних зважених показників за окремими інструментами визначатимуться в такий спосіб: нижня межа інтегрального коефіцієнта ступеня задоволеності i -го працівника рівнем впровадження на підприємстві j -го інструмента мотивації праці: $k_{\min} = \omega_{ij} \cdot 0 = 0$; верхня межа інтегрального коефіцієнта ступеня задоволеності i -го працівника рівнем впровадження на підприємстві j -го інструмента мотивації праці: $k_{\max} = \omega_{ij} \cdot 1 = \omega_{ij}$.

Отже, зважені інтегральні коефіцієнти знаходяться у межах від 0 до рівня їх значущості i , чим ближчим значення коефіцієнта відповідної ваги, тим вищим є ступінь задоволеності працівників аграрних підприємств.

Узагальнений інтегральний показник пропонується розраховувати за формулою:

$$K = \frac{\sum_{j=1}^m k'_j}{m} \text{ або } K = \frac{\sum_{j=1}^m k''_j}{m}, \quad (1.3)$$

де m – кількість застосовуваних на підприємстві інструментів мотивації праці.

Таким чином принцип методу інтегрального оцінювання рівня задоволеності працівників працею полягає у поєднанні в одному інтеграційному критерії ефективності соціально-економічних властивостей об'єкта.

Запропонована методика оцінки задоволеності персоналу аграрних підприємств дозволяє своєчасно інформувати керівництво підприємства про загальний рівень задоволеності працівників, що є дуже важливим для прийняття адекватних

рішень по удосконаленню системи управління. Він простий, універсальний та підходить для різних агропідприємств.

Висновки

Таким чином, дослідження еволюції мотивації праці працівників аграрних підприємств, доводять, що питання пошуку системи мотивації (матеріальної та нематеріальної) залишається відкритим, що збільшує інтерес до її дослідження. Крім того, стратегія розвитку аграрного сектору економіки пов'язана із зміною відносин власності, формуванням ефективного ринку, основою якого виступає економічний інтерес, який базується на стійкій мотивації працівників. Головним завданням управління мотивацією, у зв'язку з цим, є підбір дієвих методик оцінки мотивації працівників, їх співставлення та оцінка впливу факторів задоволеності працівників мотивацією праці за результати їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Ситнік О. Д. Оцінка персоналу в системі мотивації / О. Д. Ситнік, О. А. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 84–85.
2. Мотивация и оценка персонала : учеб. пособие / Г. А. Дмитренко, Е. А. Шарпатовна, Т. М. Максименко. – К. : МАУП, 2012. – 248 с.
3. Бакуліна О. С. Мотивація персоналу сільськогосподарських підприємств : теоретичний аспект / О. С. Бакуліна // Вісн. нац. університету водного господарства та природокористування : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 4 (44), ч. 5. – С. 3–10.
4. Бакуліна О. С. Сучасні проблеми мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств / О. С. Бакуліна // Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України : матер. 2-ї всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 16–18 трав. 2012 р. – Тернопіль : Крок, 2012. – С. 236–238.
5. Бабенко А.Г. Особливості відтворення трудового потенціалу в аграрному секторі України / А.Г. Бабенко, О.О. Васильєва // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 5. – С. 38–45.
6. Поліщук Д. І. Мотивація як чинник підвищення продуктивності на підприємстві / Д. І. Поліщук, Я. Д. Качмарик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.8. – С. 209–213.

Вплив нетрадиційних джерел енергії та енергозбереження на розвиток сільських територій

Розвиток сільських територій, нині є одним з основних напрямків розвитку України. Якщо взяти до уваги те, що Україна є аграрною державою, завжди потрібно пам'ятати, що базою для успішного розвитку аграрного виробництва є сільські території. Нині сільські території в Україні знаходяться на межі виживання і ця проблема є досить актуальною не тільки для науковців, а і для державних службовців, сільських громад та небайдужих до селян громадських організацій.

Одним з факторів, що позитивно впливатимуть на розвиток сільських територій є ефективне енергозбереження та використання нетрадиційних джерел енергії, що дозволяє значно економити фінансові витрати на енергоносії та супутні до них витрати.

Ключові слова: енергозбереження, нетрадиційні джерела енергії, сільські території, енергетика.

Влияние нетрадиционных источников энергии и энергосбережения на развитие сельских территорий

Развитие сельских территорий, ныне является одним из основных направлений развития Украины. Если учесть, что Украина является аграрным государством, всегда нужно помнить, что базой для успешного развития аграрного производства являются сельские территории. Сейчас сельские территории в Украине находятся на грани выживания и эта проблема является достаточно актуальной не только для ученых, но и для государственных служащих, сельских общин и неравнодушных к крестьянам общественных организаций.

Одним из факторов, положительного влияния на развитие сельских территорий является эффективное энергосбережение и использование нетрадиционных источников энергии, что позволяет значительно экономить финансовые затраты на энергоносители и сопутствующие к ним расходы.

Ключевые слова: энергосбережения, нетрадиционные источники энергии, сельские территории, энергетика.

Non-conventional Sources of Energy and Energy Saving Influence on the Rural Areas Development

The rural areas development is one of the priorities of the development of Ukraine. Taking into consideration the fact of Ukraine being an agrarian state, it should always be kept in mind, that the rural areas are the basis of the successful agrarian production development. Nowadays, the rural areas are on the verge of survival in Ukraine and this problem is quite urgent not only for scientists, but also for the government officials, rural communities, and regardful of peasants public organizations

One of the factors, positively influencing the rural areas development, is the effective energy saving and use of the non-conventional sources of energy, which significantly reduces the costs of energy sources and the associated costs.

Keywords: energy saving, non-conventional sources of energy, rural areas, power engineering.

Постановка проблеми. Питанню розвитку сільських територій нині присвячено багато дискусій та наукових доробок, 23 вересня 2015 року Кабінетом міністрів України затверджено «Концепцію розвитку сільських територій» де пропи-

сано ряд питань, які нагально потрібно вирішувати, щоб розвиток сільських територій показав позитивну динаміку до кращого. Та, нажаль питанню екологічної ситуації на селі, енергозбереженню, використанню нетрадиційних джерел

енергії приділялось недостатньо уваги, хоча проблема є актуальною через проблеми утилізації сміття та обігрів завдяки цьому приміщень, облаштування сонячними батареями осель селян, використання вітрової енергії та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвитку сільських територій нині приділяється підвищена увага, як з боку держави, так з боку сільської громади, громадських організацій та науковців. Нині цій проблемі присвячують свої праці та дослідження провідні економісти України А. Шевцов, В. Славов [1], Н. Попрозман [3], М. Земляний, Т. Рязова [4]. Важливого теоретичного та практичного значення набуває дослідження вітчизняних науковців, що вивчають вітчизняний та зарубіжний досвід та адаптують його до національних умов. Однак, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з виявленням характерних особливостей розвитку сільських територій та адаптації їх до сучасних умов потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження розвитку сільських територій за допомогою розвитку нетрадиційної енергетики, та енергозбереження України.

Основними цілями статті є: дослідження розвитку сільських територій України в умовах глобалізації, вплив на розвиток сільських територій енергозберігаючих технологій та застосування нетрадиційних джерел енергії, як позитивного явища сільськогосподарського розвитку України.

Виклад основного матеріалу. За останнє десятиліття проблема сталого розвитку сільських територій досить широко представлена в спеціальній літературі не лише в Україні, але й у країнах СНД, центральної і середньої Європи. Слід зазначити, що погляди учених на цю проблему досить різнопланові. Вочевидь, це пов'язано з економічними, політичними, ментальними особливостями розвитку держав.

Реакцією на негативні екологічні наслідки антропогенної діяльності людини (забруднення і деградація довкілля, виснаження природних ресурсів, погіршення екологічних умов життєдіяльності людини) стало формування концепції «сталого розвитку». Сама ж категорія «сталий розвиток» увійшла в науковий обіг у 1987 році після затвердження на 42-ій сесії Генеральної асамблеї ООН доповіді Всесвітньої комісії з питань природного середовища і розвитку під назвою «Наше спільне майбутнє». «Сталий розвиток», згідно

концепції, – це соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток, який не руйнує природне довкілля і забезпечує безперервний прогрес суспільства. Подальший розвиток концепція отримала в 1992 році після прийняття Декларації ООН про довкілля і розвиток, прийнята на Конференції ООН в м. Ріо-де-Жанейро, де наголошувалося, що «право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь у всіх галузях, що розвиваються, і навколишньому середовищі». Для забезпечення «сталого розвитку» захист довкілля повинен стати невід'ємною частиною процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього. Таким чином, в основу поняття «сталий розвиток» лягло розуміння того, що економічні і екологічні цілі суспільства повинні не протиставлятися, а узгоджуватися один з одним [1].

Згідно з Концепцією розвитку сільських територій [2], основними причинами погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій і, відповідно, проблемами, що перешкоджають забезпеченню їх сталого розвитку, є:

- у економічній сфері – низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, обмеженість фінансових ресурсів для розв'язання проблем сільського розвитку, низький рівень розвитку системи кредитування у сільській місцевості; невелика частка інвестицій в розвиток сільських територій; низький рівень підприємницької ініціативи; неконкурентоспроможність більшості малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників та ін.;

- у соціальній сфері – високий рівень безробіття; низькі доходи сільського населення та обмеженість можливостей для їх підвищення; руйнування соціальної інфраструктури та низька якість забезпечення сільського населення соціальними послугами; низький рівень інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на створення позитивного іміджу, переваг та можливостей розвитку сільських територій України та ін.;

- у екологічній сфері – неврахування екологічних вимог у виробничих процесах, що відбуваються на селі; недостатність та неефективне застосування природоохоронних заходів тощо [2].

Одним з факторів розвитку сільських територій України є диверсифікація сільського господарства, це не тільки альтернатива реалізації сіль-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ськогосподарської продукції та її збуту, а й надання різноманітних послуг на теренах сільських населених пунктів. Одним з таких напрямів диверсифікації сільського господарства [3] є використання нетрадиційних джерел енергії в сільському господарстві та використання їх в соціально–економічних цілях розвитку сільських територій.

Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії стали останнім часом одним із важливих критеріїв сталого розвитку світової спільноти. Здійснюється пошук нових і вдосконалення існуючих технологій, виведення їх до економічно ефективного рівня та розширення сфер використання. Головними причинами такої уваги є очікуване вичерпання запасів органічних видів палива, різке зростання їх ціни, недосконалість та низька ефективність технологій їхнього використання, шкідливий вплив на довкілля, наслідки якого все більше і більше турбують світовому спільноту.

Використання традиційних вуглеводнів шляхом спалювання супроводжується загальними втратами енергії до 80–90% і тому вже на сьогодні розроблено технології електрохімічного їх перетворення, які зменшують втрати до 10% та є більш екологічно безпечними.

Альтернативна енергетика стає одним із базових напрямів розвитку технологій у світі, разом із інформаційними та нанотехнологіями вона стає важливою складовою нового постіндустріального технологічного укладу. [4].

Ефективне використання альтернативних джерел енергії на теренах України не тільки сприятиме вирішенню ряду проблем з переробки вторинної сировини та відходів, які часто залишаються після виробництва, як сільськогосподарської продукції, так і вирішенню проблем екологізації територій де зосереджуються великі виробники та переробні підприємства, а це зазвичай сільські населені пункти.

Одним з факторів позитивного розвитку сільських територій України є диверсифікація сільського господарства – це не тільки альтернатива реалізації сільськогосподарської продукції та її збуту, а й надання різноманітних послуг на теренах сільських населених пунктів. [3]

При використанні альтернативної енергетики та ефективному енергозбереженні можна частково здешевлювати сільськогосподарське виробництво і також максимально його диверсифікувати. Також потрібно пам'ятати про соціально–еконо-

мічний ефект енергозбереження, про його культурну і виховну функцію.

В своїх дослідженнях Наталя Попрозман чітко окреслила механізм ресурсозбереження, що ефективно можна також використовувати в дослідженнях розвитку сільських територій при розробці енергозберігаючих технологій

Механізм ресурсозбереження містить наступні аспекти:

- вибір раціональних типів і розмірів господарств, оптимальну структуру виробництва, поєднання галузей, нормативне забезпечення технічними та хімічними засобами, що дозволяє досягти балансу між складовими елементами виробництва, своєчасне та якісне виконання технологічних процесів, беззбиткове виробництво, максимальний вихід валової та товарної продукції, збереження екосистеми;

- застосування ресурсозберігаючих технологій, яке забезпечує абсолютне і відносне скорочення матеріально–технічних, енергетичних засобів, максимальну окупність;

- впровадження ефективних розрахункових відносин на основі визначення потенційно можливих рівнів продуктивності та обсягів виробництва продукції за науково обґрунтованими показниками, здійснення контролю за поетапним використанням сировини і її окупності, використання системи стимулювання за результатами ресурсозбереження;

- державна підтримка розвитку низько ефективних галузей народного господарства, впровадження досягнень науки і світового передового досвіду, регулювання цін на матеріально–технічні ресурси й продукцію.

У наукових працях [3,6] зазначено, що провідні науковці стверджують, що нововведення вимагають довгострокових витрат, їх оцінюють за допомогою показників чистої поточної вартості, внутрішньої норми окупності тощо. Проте, якщо новації впроваджуються у короткостроковий період тривалістю 1–3 роки, то використовують модифіковану методику.

Визначення економічної ефективності впровадження інновацій у виробництво, використання ресурсозаощадливої техніки чи технології базується на таких етапах:

- перш за все, визначається очікуваний середньорічний прибуток економічної системи на перспективу (наприклад, на 3–и роки) та по роках окремо;

– оцінюють дисконтний грошовий потік наступним чином:

$$ДГП = \sum_{i=1}^5 \frac{ГВ_t}{(1+Дс)^{t-1}} \quad (1)$$

$ГВ_t$ – прибуток економічної системи від реалізації продукції чи послуг у t -році;

$Дс$ – дисконтна ставка;

t – термін експлуатації деякого виду техніки чи технології ($T=1, \dots, t$).

– проводять дисконтування грошового відтоку (ДВТ), пов'язаного з витратами на проектування потокової лінії, її виготовлення та втіленням на виробництво. З цієї метою використовують визначену майбутню вартість грошей, різноперіодність вкладання матеріальних засобів, тобто

$$ДВТ = ВП_p^{(1)} * (1+Дс)^4 + ВП_p^{(2)} * (1+Дс)^3 + ВЛ * (1+Дс)^2 + ВМ * (1+Дс) \quad (2)$$

де $ВП_p^{(1)}$ та $ВП_p^{(2)}$ – витрати на проектування, що мають бути освоєні відповідно за перший і другий роки;

$ВЛ$ – витрати на виготовлення потокової лінії;

$ВМ$ – витрати на впровадження у виробництво техніки чи технології.

– обчислюються дисконтний потік витрат на виробництво продукції, а розрахунок здійснюють так:

$$ДГП = \sum_{i=1}^5 \frac{ВC_t}{(1+Дс)^{t-1}} \quad (3)$$

де $ВC_t$ – собівартість виробництва продукції чи послуг у t -році експлуатації потокової лінії;

– визначається економічний ефект від розробки і впровадження нових техніки чи технологій:

$$Еф = ДГП - (ДВТ + ДВС), \quad (4)$$

Слід відмітити, що оцінювання економічної ефективності впровадження інновацій, тобто застосування для виробництва продукції чи послуг нового обладнання, технологій чи техніки базується на методології оцінки ефективності вкладення капітальних інвестицій, а також те, що інноваційна діяльність є однією з основних видів інвестиційної діяльності. [5]

Висновки

Отже, слід зазначити, що використання альтернативних видів енергії, розробляти програми в яких використовується енергозберігаючі технології в достатній мірі зможе забезпечити ефективне використання енергетичних ресурсів, застосовувати нетрадиційні джерела енергій, що призводить до екологізації того регіону, тих сіль-

ських територій де ми застосовуємо та впроваджуємо подібні програми.

Все ж можна стверджувати, що не дивлячись на гостру проблематику та актуальність зазначеної теми альтернативної енергетики, державна політика в нашій державі відносно енергозбереження та альтернативних видів енергії є досить слабкою та циклічною. Існує безліч прогалин в законодавстві, що до енергетики, відсутні мотиваційні заходи, які б стимулювали розвиток в даній галузі серед приватних підприємств, в галузь альтернативної енергетики надходить не достатньо фінансових потоків також інвестицій, як від вітчизняних зацікавлених в вирішенні поставленої проблеми так і зарубіжних.

Список використаних джерел

1. Славов В.П. Енергетичні аспекти ресурсозбереження у сталому розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / [Славов В.П., Коваленко О.В.] // Збірник наукових статей «III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». – Вінниця, 2011. – Том.1. – С. 258 – 261. Режим доступу: <http://eco.com.ua/>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» від 23 вересня 2015 р. №995-р Київ. – Режим доступу: <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>
3. Дудзяк О. А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій. / О. А. Дудзяк // Науковий вісник Ужгородського університету – Серія: економіка. – Вип. 2(48) 2016. – С. 133–136
4. Шевцов А. Не традиційні та відновлювальні джерела енергії в Україні у світлі нових Європейських ініціатив / А. Шевцов Т. Земляний, Т. Рязова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/2.htm>.
5. Попрозман Н. В. Оцінка ефективності ресурсозберігаючих технологій промислового виробництва / Н. В. Попрозман // Ефективна економіка. – Випуск № 12. – 2015. Електронне фахове видання. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Забуранна Л. В. Фактори впливу на процес формування стратегії економічного розвитку АПК / Л. В. Забуранна, Н. В. Попрозман // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – Вип. № 8 (170). – С.111 – 119.
7. Шанаєва-Цимбал Л. О. Понятійний апарат та концептуальні положення екологічного менеджменту в системі державного управління / Л. О. Шанаєва – Цимбал // Державне управління: удосконалення та

розвиток. – 2013. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

8. Wasilewski M. Methodological aspects of creating the system of indicators of crisis prevention as the foundation for stabilization of agricultural production

based on Ukrainian experience / M. Wasilewski, L. Zaburanna, N. Poprozman, M. Orlykowskyi // Economics and Organization of Agri–Food Sector (Scientific Journal of Warsaw University of Life Sciences–SGGW). – 2016. – Vol. 4. – pp. 23 – 35.

УДК 336.2 + 553

А.В. БОДЮК,

к.е.н., с.н.с., в.о. завідувача кафедри,

Київський університет управління та підприємництва

Фіскалювання надрокористування

Розробляються теоретичні поняття скарбницького фіскалювання надрокористування як процесів визначення фіскальних доходів за господарське користування надрами, що поступають від надрокористувачів до державної скарбниці (казни).

Ключові слова: гірництво, надра, надрокористувач, скарбницьке фіскалювання, принцип троїстості, власність народу, держава.

А.В. БОДЮК.,

к.э.н., с.н.с., и.о. зав. кафедры,

Киевский университет управления и предпринимательства

Фискалирование недропользования

Разрабатываются теоретические понятия казначейского фискалирования недропользования как процессов определения фискальных доходов за хозяйственное пользование недрами, поступающих от недропользователей в государственную казну.

Ключевые слова: горное дело, недра, недропользователь, казначейское фискалювание, принцип троїственности, собственность народа, государство.

A. BODYUK,

c.e.s., s.r.w., acting as manager of department,

Kyiv university of management and enterprise

Fiscal subsoil user

Theoretical concepts of treasury fiscal subsoil use are developed as processes for determining fiscal revenues for the economic use of subsoil deposits from subsoil users to the state treasury.

Keywords: mining business, subsoil, subsoil user, treasury fiscal, the principle of tripling, property of the people, state.

Постановка проблеми. Багаті мінерально–сировинні ресурси завжди були і будуть основою для промислового розвитку держави та взагалі її економічного зростання. Розвинуте надрокористування підвищує спроможність економіки країни знизити залежність галузей народного господарства країни від зовнішніх мінеральних джерел, забезпечує його необхідними видами сировини і продукції з них в обсягах, що сприяє стійкому функціонуванню гірничо–промислового комплексу, виробництву засобів виробництва і предметів споживання, позитивно впливає на національну безпеку країн.

Розвиток господарського надрокористування потребує вирішення економічних, екологічних, право–

вих та інших проблем. До таких проблем належать і проблеми обґрунтування та публічного визнання основ сталого розвитку надрокористування. Зокрема, вважається важливою проблемою й досягнення оптимальності обсягів видобутку корисних копалин.

Вирішення названих і не названих проблем надрокористування, які є динамічними, пов'язано з вдосконаленням відповідного законодавства.

До нормативних актів, що регулюють гірничі відносини в Україні, визначають засади правового регулювання, систему, структуру, функції і компетенції державних органів управління в сфері геологічної розвідки надр, видобутку та транспортування корисних копалин, а

також міжнародні договори та конвенції із запобігання забрудненню довкілля та відшкодування заподіяних збитків належать закони, що постійно вдосконалюються: Гірничий закон України [1]; Кодекс України про надра [2]; Закон України «Про державну геологічну службу» [3], «Про охорону навколишнього природного середовища»; інші акти законодавства, які видаються відповідно до них. Фіскальні відносини регулюються Податковим кодексом України [4],

Зауважимо, що надзвичайно складно переоцінити внесок мінерально-сировинних ресурсів у процесі забезпечення сталого розвитку економіки країни, зокрема у наповненні державного бюджету.

Мінерально-сировинні ресурси є вичерпними і на відміну від земельних, лісових, водних ресурсів є не відновлювальними. Тому останнім часом газулям геологічних і не геологічних наук розробляються концептуальні засади сталого розвитку, які починають впроваджуватися у галузях надрокористування.

За роки адміністративної незалежності України сформувалися і далі формуються прикладні галузі наук. До них належить й економічна геологія (ЕГ), як одна з геологічних наук. На етапах формування економічної геології, безумовно, мають, що необхідно перш за все відмітити, місце проблеми встановлення понятійного апарату цієї науки як теоретичної, відмежування її від інших споріднених наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Широке коло питань ЕГ висвітлені у працях науковців – фахівців геологічної галузі. До них належать Г.І. Рудько, О.Б. Бобров, М.М. Коржнев, М.Д. Красножон, М.М. Курило, Б.І. Малюк, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко, О.В. Плотніков, С.В. Радванов та ін. Однак частина матеріалу їхніх публікацій присвячені питанням, що, на наш погляд, не належать до змісту економічної геології [5, 6, 7]. Так, обчислення економічної ефективності експлуатації родовищ, оцінювання витрат на їх освоєння належить до обчислень іншої галузі наук. Оцінювання ризиків гірничого бізнесу належить до менеджменту.

У роботах згаданих авторів також не проведено ґрунтовних досліджень щодо сталого розвитку надрокористування. А теоретичне обґрунтування основ сталого розвитку в цій галузі необхідне, щоб визначати економічно ефективні обсяги видобутку корисних копалин, з розрахунку, що фінансові ресурси від якого будуть в оптимальних обсягах спрямовува-

тись на потреби населення, держави і на економічне відтворення родовищ корисних копалин.

Метою написання *статті* є обґрунтування за потребо-ресурсною концепцією управління над-рокористуванням, за принципом трієстості інформаційного вираження понять фіскальної геології як науки про фіскальні ресурси надр і виконання над-рокористувачами фіскальних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Суть принципу трієстості полягає в тому, що за відображуваними даними господарського надрокористування формується різні види інформації. Нами виділяється геологічна; економічна; фіскальна. Геологічна інформація (ГІ) формується за результатами геологічного вивчення та експлуатації надр, тобто на базі геологічної діяльності та гірництва.

В Кодексі України «Про надра» поняття надра трактується як «...частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння» [2, ст. 1]. Таким чином, у Кодексі виділяється два узагальнені види діяльності, названої нами надрокористування: 1) геологічне вивчення надр (ГВН); 2) освоєння і експлуатація надр.

У Кодексі розширено конкретизовано, що «Надра надаються у користування для: геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобування корисних копалин; будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод; створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.); виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції; задоволення інших потреб» [2, ст. 14].

Виходячи з визначень, корисну копалину можна розглядати у трьох відображеннях, тобто як:

- природний об'єкт (з вивченням якого формується геологічна інформація);
- об'єкт користування (господарський об'єкт), включаючи геологічне вивчення (за результатами користування формується економічна інформація (ЕІ) у формі текстової, графічної, цифрової);

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

– об'єкт фіскалювання (за змістом і показниками відповідної економічної інформації формується фіскальна інформація (ФІ) у формі текстової, графічної і цифрової).

Перетворення видів інформації здійснюється за застосуванням певних показників, які у даному випадку пропонується називати сумірниками (за допомогою яких здійснюється приведення до потрібного – однієї оцінки до іншої).

Такими показниками–сумірниками можуть бути:

– ціна корисної копалини (якщо визначається її товарна вартість, тобто натуральний показник кількості корисних копалин приводиться до їх вартісної оцінки);
– ставка плати за користування надрами для видобування корисних копалин (наприклад, ставка плати за видобування торфу, сапропелю складає 1% від 1 т, руди марганцевої – 5%).

За допомогою ставки визначається сума фіскального зобов'язання за певні обсяги видобутих корисних копалин.

Схематичне узагальнення щодо перетворень інформації показано на рис. 1.

По геологічній інформації розраховується економічна, наприклад, як добуток обсягу корисних копалин і затрат на їх видобування або на ціну реалізації. Формула для експрес–оцінки вартості корисних копалин в надрах має вигляд (з внесеними правками, зокрема, вилученням слова «сировина», бо поняття сировини відноситься до сфери виробництва з неї продукції):

$$B = C * M * K_c,$$

де: B – товарна цінність прогнозних ресурсів або запасів корисної копалини в надрах;

C – середня світова ціна кінцевого (треба розуміти товару, товарного) продукту (наприклад, металу, руди, мінералу);

M – кількість (маса) прогнозованих ресурсів або запасів даної категорії відповідного виду мінеральної сировини;

K_c – сукупний коефіцієнт зведення вартості товарного продукту до товарної вартості прогнозних ресурсів або запасів у надрах [6, с. 231].

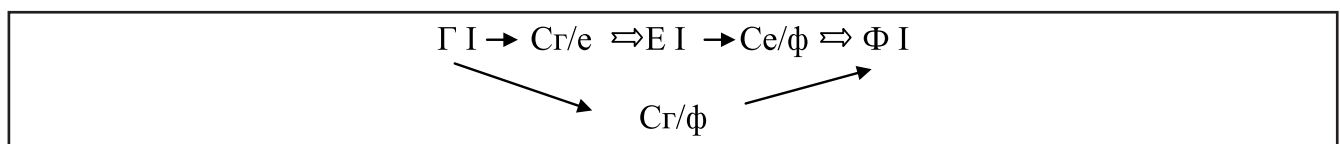
Значення K_c для залізних руд наведено в табл. 426 [6, с. 232].

Аналогічно родовище корисних копалин можна розглядати як природне середовище в надрах, що або вивчається (геологічне вивчення надр), або вивчене і підготовлене до гірничих робіт, або експлуатується (видобування корисних копалин, як підземний простір для зберігання відходів, товарів, лікування тощо), або вже не експлуатується (але все ж є екологічним об'єктом). Тому відповідно стан родовища необхідно відобразити за застосуванням екологічної інформації.

ГВН трактується, треба розуміти, як проведення спеціальних робіт і досліджень, що спрямовані на одержання інформації про надра для задоволення потреб суспільства [5, с. 159]. Таким чином, дане визначення дає законодавчу підставу для застосування потребово–ресурсної оцінки корисних копалин та їх родовищ, тобто об'єктів, що задовольняють певні потреби різних верств населення, різних сфер діяльності суспільства. Але у даному визначенні йдеться про отримання інформації, однак не сказано якої.

За Кодексом України Про надра «Геологічне вивчення здійснюється з метою одержання даних про геологічну будову надр, процеси, які відбуваються в них, виявлення та оцінки корисних копалин, вивчення закономірностей їх формування і розміщення, з'ясування гірничотехнічних та інших умов розробки родовищ корисних копалин і використання надр для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин» [2, ст. 37]. Дане визначення якраз і дає підставу для збору геологічної та економічної інформації за науковими та господарськими потребами.

Геологічне вивчення надр включає декілька стадій: регіональне геологічне вивчення території України (геологічне картування); геологічні пошуки корисних копалин; геологічну розвідку родовищ корисних копалин; дослідно–промислового розробку родовищ. Дана стадійність вивчення надр, треба розуміти, обумовлює і ста–

Рисуюнок 1. Логічна схема перетворення інформацій

GI/e – сумірник перетворення GI у EI ;

Se/f – сумірник перетворення EI у FI ;

GI/f – сумірник перетворення GI у FI

дійність формування результативної геологічної інформації. Так, геологічні пошуки трактуються як сукупність робіт з відкриття родовищ корисних копалин. Пошуки проводяться на основі вивчення геологічної будови місцевості одночасно з геологічним картуванням (ГК). Воно є одним із основних видів геологічних досліджень території, формування відповідної геологічної інформації.

Продуктом геологічного картування (ГК) є геологічні карти, які слугують основою для пошуків та розвідки корисних копалин. Залежно від масштабу відображень територій за результатами ГК складають дрібно- (1:500000–1:1000000), середньо- (1:200000 – 1:100000) та великомасштабні (1:50000 – 1:25000) карти. Геологічні карти, хоча на наш погляд, належать до об'єктів геологічної інформації, але вони прямо не слугують для масштабного формування економічної інформації.

Далі, геологічна розвідка родовищ корисних копалин являє собою сукупність геологорозвідувальних робіт і пов'язаних з ними досліджень, що проводяться з метою виявлення і геолого-економічної оцінки запасів мінеральної сировини в надрах. На даній стадії вже можна формувати і економічну інформацію.

Однак зауважимо, що у даному визначенні вислів «запаси мінеральної сировини» не вірний, оскільки корисні копалини у надрах є природними продуктами. Сировина трактується як матеріал, призначений для подальшої промислової обробки та одержання напівфабрикатів або готової продукції [8, с. 652]. До того ж не всі повністю обсяги корисних копалин поступають у промислову переробку. А, наприклад, видобуті кам'яне вугілля і природний газ після вилучення з надр можуть поступати у сферу товарно-грошового обміну, як товар, а далі, як готова продукція, у житлові будинки без будь-якої промислової переробки, обробки тощо. Але як товар він стає фіскальним об'єктом (при продажу може сплачуватися ПДВ). Тому відповідна економічна інформація використовується для формування фіскальної.

Дослідно-промислова розробка надр (ДПРН) визначається як остання стадія геологічного вивчення ділянки надр, яка попередньо була досліджена. На цій ділянці здійснюють видобуток з родовища обмеженої кількості копалин з метою: визначення їх промислової цінності; уточнення гірничо-геологічних та технологічних параметрів, необхідних для підрахунку запасів ко-

палин; обґрунтування вибору раціонального методу промислової розробки родовища. Ця стадія є фактичною основою підтвердження результатів геологічного вивчення надр. Отримана геологічна інформація може використовуватися для обчислення прогнозних показників надрокористування, у тому числі економічних і фіскальних.

Дослідно-промислова розробка родовищ корисних копалин загальнодержавного значення здійснюється з метою уточнення їх окремих гірничо-геологічних та інших параметрів, вибору раціональних методів видобування мінеральних речовин на підставі проекту цих робіт, погодженого з Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. Видобуті під час дослідно-промислової розробки корисні копалини підлягають реалізації в загальному порядку. Тому реалізація їх фіскалюється.

Зауважимо, що дані визначення розширено не відображають основне і містять за обсягами і в часі використання надр – для видобування корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення.

Для теоретичних обґрунтувань суті та процесів фіскалювання перш за все поділимо законодавчо визначене надрокористування на види: 1) геологічне вивчення надр; 2) геологічне вивчення корисних копалин; 3) видобування (вилучення) корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення; 4) господарське використання корисних копалин; 5) господарське використання підземного простору. Наш погляд, надрокористування за пп. 1 і 2 належать до надророзвідувального виробництва (НРВ).

Теоретичною основою НРВ є відповідні положення праць з природничих наук, вчених у галузі пошуку та розвідки корисних копалин, математичного моделювання й аналізу, економіки пошуково-розвідувальних досліджень і робіт; науково-технічного прогресу, фінансів взагалі і в геологічній галузі, зокрема. НРВ включає наукові чи практичні дослідження надр і корисних копалин, назване нами надро-дослідним виробництвом (НДВ), а також технологічні, організаційні, інформаційні процеси. Тобто надро-розвідувальне виробництво як поняття ширше НДВ на підготовчі, проміжні та інші творчі і не творчі роботи.

Тому НРВ можна структурувати на надро-дослідне виробництво (НДВ), техніко-технологічні роботи (ТТР), організаційні процеси (ОП), формування інформаційної продукції (ФІП): геолого-ін-

Рисунок 2. Склад надро-розвідувального виробництва

формаційної продукції (ГП), фіскально-інформаційної продукції (ФІП) та ін. (рис. 2).

Надрокористування за пп. 3,4,5 належить до господарської діяльності підприємств гірничої галузі, переробної промисловості, будівництва, навіть лікувальних установ, отже, прямого відношення до згаданої економічної геології не мають. Однак підприємства названих галузей виконують фіскальні зобов'язання (перед державою, місцевими органами), як пропонується їх називати, що визначаються фіскальним законодавством.

За теоретичну базу по визначенню фіскальних зобов'язань надрокористувачів пропонується прийняти фіскальну геологію (ФГ). На основі її відповідних положень розробляються і практичні рекомендації по обчисленню сум цих зобов'язань, терміни їх внесення на казначейські рахунки, сплати боргів і т.д.

До перспективних теоретичних досліджень ФГ належить, зокрема, визначення динаміки вартісних і фіскальних оцінок результатів геологічного вивчення надр. Оскільки, по-перше, такі дослідження ґрунтовно не проводилися, по-друге, в Україні такі дослідження масштабні, бо мають не бідну мінерально-ресурсну базу, по-третє, вони необхідні для обґрунтувань видів, обсягів внесення платежів надрокористувачами до державної скарбниці та в місцеві бюджети.

У застосованих на практиці так званих геолого-економічних оцінках родовищ корисних немає ні окремого розділу, ні системи показників фіскальних оцінок. Тому необхідно перш за все обґрунтувати понятійний апарат фіскалювання дослідного надрокористування (геологічного дослідження

надр, проведення досліджень надр у процесі видобування корисних копалин. іншого виду їх експлуатації, окремого вивчення корисних копалин).

Дослідне надрокористування (ДНК), яке включається як відповідні розділи фіскальної геології, як наукова галузь вивчає, крім геологічної інформації, зокрема, проблеми джерел фінансування економічного відтворення, визначення вартісної та фіскальної оцінки корисних копалин, їх родовищ, організації виконання пошуково-розвідувальних досліджень і робіт, узагалі фінансування створення мінерально-сировинної бази країни за рахунок коштів держави і надрокористувачів. Воно включається до згаданого надро-дослідного виробництва.

Теоретичною основою надро-дослідного виробництва (НДВ) також є відповідні положення праць учених з природничих наук, у галузі пошуку та розвідки корисних копалин, математичного моделювання й аналізу, економіки пошуково-розвідувальних досліджень і робіт та галузевого інноваційно-технічного прогресу, фінансів та ін.

Надро-дослідне виробництво ширше поняття дослідного надрокористування, оскільки останнє включає лише наукові і практичні дослідження надр, корисних копалин їх родовищ та процесів у надрах.

Під поняттям дослідного надрокористування необхідно розуміти: традиційне вивчення геології надр геологічними підприємствами; наукові дослідження геологічних НДІ; застосування для вивчення надр сучасних технічних засобів (космічних знімків, наземної спеціалізованої техніки, математичного апарату, комп'ютерної техніки тощо).

Зауважимо, що правильно застосовувати наше поняття «вивчення геології надр», а не геоло-

гічного вивчення надр і не геологорозвідувальні роботи (ГРР), оскільки наше поняття визначає, що вивчається... в надрах (корисні копалини, підземні середовище, процеси і т.д.). Бо геологія є наукою, що вивчає «речовинний склад Землі, будову, рухи, та історію розвитку земної кори, послідовність розвитку органічного світу, утворення і розміщення корисних копалин» [8, с. 156].

Слово «геологічний» означає який, наприклад, геологічний розріз родовищ, геологічний профіль, геологічне літочислення (тобто далекий період), геологічне спостереження, геологічна карта (може бути ще політична, економічна), геологічна служба і т.д. Але не можна, наприклад, застосовувати вислів «геолого-дослідне виробництво».

Ми вважаємо, що весь комплекс теоретичних положень щодо надро-дослідного виробництва не охоплюється сучасними теоретичними положеннями економічної геології. Та і до завдань досліджень ЕГ вони масштабно не відносяться. Ці завдання з обґрунтування досліджень необхідно поєднати із завданнями досліджень надро-розвідувального виробництва. Їх логічно поділити на певні види, конкретизувати очікуванні результати тощо.

Проведення пошуково-розвідувальних досліджень і робіт, геологічного контролю, застосування тих чи інших методів їх виконання потребують певної нормативно-правової та інформаційної бази.

Одночасно необхідно створити законодавчу базу фіскалювання надрокористування або адаптувати окремі положення відповідної чинної.

Під поняттям фіскалювання надрокористування пропонується розуміти процес визначення фіскальної вартості розвіданих або видобутих корисних копалин, їх родовищ, величиною якої визначається сума платежів до державної скарбниці, тобто сума платежів, яку надрокористувач за видобуті корисні копалини або надані послуги має внести на казначейські рахунки.

Відмітимо, що, наприклад, аналізуються геологічні чинники економічної цінності розвіданих залізородних родовищ. До таких відносять:

- гірничо-економічні умови розробки родовищ;
- геолого-технологічні властивості корисних копалин.

По цих показниках визначають показники діяльності гірничодобувних підприємств, а в цілому й оцінюють перспективи, у тому числі економічні, утворення і використання залізородної мінерально-сировинної бази країни [6, с. 77].

За критерій економічної доцільності промислового використання корисної копалини застосовується рівність витрат на видобуток і переробку її як сировини та цінності корисних компонентів, що вилучаються із неї. Цей критерій виражається формулою:

$$C_{\text{мін}} K_z K_{\text{зб}} K_{\text{м}} (C_{\text{м}} : C_{\text{с}}) = S_{\text{вид}} + S_{\text{зб}} + S_{\text{м}};$$

де: $C_{\text{мін}}$ – мінімальний промисловий вміст корисного компоненту, %;

$S_{\text{вид}}$ – собівартість видобутку 1 т корисної копалини, грн;

$S_{\text{зб}}$ – собівартість збагачення 1 т корисної копалини, грн;

$S_{\text{м}}$ – собівартість металургійного переділу, включаючи до неї затрати на транспортування до переробного комплексу, віднесена на 1 т корисної копалини, грн;

K_z – коефіцієнт збіднення під час видобутку, %;

$K_{\text{зб}}$ – коефіцієнт вилучення корисного компоненту під час збагачення, %;

$K_{\text{м}}$ – коефіцієнт вилучення корисного компоненту під час переробки, %;

$C_{\text{м}}$ – ціна корисного компоненту в готовому продукті, грн;

$C_{\text{с}}$ – вміст корисного компоненту в готовому продукті, % [6, с. 53 – 54].

Однак такі показники не використовуються для визначення фіскальних щодо надрокористування. Але від них залежать фінансові показники діяльності гірничих підприємств, по яких визначають і податкові, зокрема податок на прибуток підприємств.

Такий економічний показник, як розрахункова рентабельність розробки родовищ, найбільш залежний від його гірничо-геологічних умов та обсягів запасів залізістих кварцитів. Тому, наприклад, рентабельність роботи гірничо-збагачувального комбінату (Р) визначається за формулою [6, с. 79]:

$$P = 0,399 K_{\text{вих}} + 0,355 M - 0,25 K_{\text{р}},$$

де $K_{\text{вих}}$ – вихід гірської маси з одного погонного метра родовища, м^3 ;

M – масштаб родовища, тис. т;

$K_{\text{р}}$ – коефіцієнт розкриття, $\text{м}^3/\text{т}$.

Отже, нами пропонується замість не об'єктивного застосування поняття оподаткування надрокористувачів поширювання поняття фіскалювання надрокористування.

Висновки

Ми вважаємо, що весь комплекс теоретичних положень щодо надро-розвідувального вироб-

ництва не охоплюється сучасними теоретичними положеннями, які поширюються на підприємства геологічної і видобувної галузей.

Чинним законодавством держава регулює розвідку родовищ, видобуток, збереження та транспортування корисних копалин, а отже фактично й процеси та результати фіскалювання господарського надрокористування.

Розробка теоретичних основ фіскальної геології, зокрема її понятійного апарату (об'єкта, предмета, завдань, методів досліджень і т.д.), вартісних і фіскальних оцінок результатів вивчення геології надр, інших прикладних положень, належить до перспективних досліджень і процесів фіскалювання надрокористування. Тому, по–перше, такі дослідження необхідно проводити ґрунтовно; по–друге, такі дослідження необхідно проводити як масштабні, бо Україна має багатий мінерально–ресурсний потенціал; по–третє, вони необхідні для обґрунтувань видів, обсягів платежів надрокористувачів до державної скарбниці, а також в місцеві бюджети. Перспективними є дослідження і встановлення фіскальних платежів населенню як власнику узагалі природних ресурсів.

Під поняттям скарбницького фіскалювання господарського надрокористування пропонується розуміти процес визначення вартостей видобутих надрокористувачами корисних копалин, відображення цих вартостей у скарбницьких зобов'язаннях надрокористувачів, тобто сум, що мають вносити вони на казначейські рахунки за користування надрами як об'єктами народної власності; формування фіскальних (скарбницьких) показників, оцінок, висновків і рекомендацій за даними натурально–вартісної інформації, що відображає показники традиційно названих об'єктів оподаткування, а намі названих надро–фіскальними продуктами.

У подальшому необхідно перш за все обґрунтувати понятійний апарат фіскалювання дослідного надрокористування, що вивчає, зокрема, затратні проблеми економічного відтворення, вартісної та фіскальної оцінки корисних копалин, їх родовищ, економічного застосування засобів виконання пошуково–розвідувальних досліджень і робіт, узагалі фінансування створення мінерально–сировинної бази країни.

Список використаних джерел

1. Закон України «Гірничий закон України» від 6 жовтня 1999 року № 1127–XIV (зі змінами і доповненнями).
2. Про надра: Кодекс України від 27 липня 1994 року № 132/94–ВР (зі змін і доп.).
3. Про державну геологічну службу: Закон України від 04.11.1999 р. № 1216–XIV.
4. Податковий кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 496 с.
5. Малюк Б. І., Бобров О. Б., Красножон М. Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідникове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с. : іл. 90. – Бібліогр: С. 196 – 197.
6. Рудько Г.І., Плотніков О.В., Курило М.М., Радванов С.В. Економічна геологія родовищ залізистих кварцитів. – К.: «Академпрес», 2010. – 272 с.
7. Основи економічної геології: Навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М. М. Коржнев, В.А. Михайлов, В. С. Міщенко [та ін.]. – К.: Логос, 2006. – 223 с.:іл. – Бібліогр: С. 218 – 222.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів/ За заг. ред. д–ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.
9. Вітенко О., Коваленко Г. Плата за користування надрами/ Вісник податкової служби. – 2012. – № 14. – С.18 – 19.

УДК 330.341:332.122:338.43:330.341.1–047.58(477)

Ф.А. ВАЖИНСЬКИЙ,

к.е.н., старший науковий співробітник,

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»

Становлення інноваційної моделі розвитку сільських територій України

У статті показана загальна інноваційна модель розвитку сільських територій України, основними складовими якої є використання комплексного підходу до розвитку економічного потенціалу сільських територій, розвиток інноваційної інфраструктури і створення регіональних модельних центрів розвитку сільських територій України. Обґрунтовано доцільність визначення кожної складової моделі. Розглянуто модель «Нова сільська громада» на інноваційних засадах, що дасть

можливість запровадити конкурентоспроможне та екологобезпечне сільськогосподарське виробництво, підвищити рівень життя сільського населення і на цій основі забезпечити сталий розвиток сільських територій. Подано проект інноваційної інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: сільські території, інноваційний розвиток сільських територій, модельні центри розвитку, інноваційна інфраструктура, кооперативи, дорадчі служби, іноземне партнерство, диверсифікація.

Ф.А. ВАЖИНСКИЙ,

к.э.н., старший научный сотрудник,

ГУ «Институт региональных исследований им. М.И. Долишного НАН Украины»

Становление инновационной модели развития сельских территорий Украины

В статье показана общая инновационная модель развития сельских территорий Украины, основными составляющими которой являются использование комплексного подхода к развитию экономического потенциала сельских территорий, развитие инновационной инфраструктуры и создание региональных модельных центров развития сельских территорий Украины. Обоснована целесообразность определения каждой составляющей модели. Рассмотрена модель «Новая сельская община» на инновационных принципах, что позволит ввести конкурентоспособное и экологобезопасное сельскохозяйственное производство, повысить уровень жизни сельского населения и на этой основе обеспечить устойчивое развитие сельских территорий. Представлен проект инновационной инфраструктуры сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, инновационное развитие сельских территорий, модельные центры развития, инновационная инфраструктура, кооперативы, совещательные службы, иностранное партнерство, диверсификация.

F. VAZHYNKYI,

Ph.D., Senior Researcher,

Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine

The formation of an innovative model for the development of rural areas of Ukraine

The article presents a general innovative model of the development of rural areas of Ukraine, the main components of which are the use of a comprehensive approach to the development of economic potential of rural areas, the development of innovation infrastructure and the creation of regional model centers for the development of rural areas of Ukraine. The expediency of determining each component of the model is substantiated. The «New Village Community» model is considered on an innovative basis, which will enable the introduction of competitive and ecologically safe agricultural production, increase the living standards of the rural population and, on this basis, ensure sustainable development of rural areas. The project of innovative infrastructure of rural areas is submitted.

Keywords: rural territories, innovative development of rural territories, model development centers, innovation infrastructure, cooperatives, advisory services, foreign partnership, diversification.

Постановка проблеми. Проблеми села, сільського населення в Україні перебувають в центрі уваги суспільства. Одним з основних аспектів соціально–економічної політики України є побудова моделі розвитку сільських територій, яка б відповідала стандартам розвиненої європейської країни. Сучасні умови потребують дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій, високо–ефективного конкурентоспроможного аграрного сектору, розв'язання соціальних проблем села.

Вирішення вказаних проблем пов'язано з розробленням програм ефективного розвитку економічного потенціалу, становленням інноваційної моделі розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанням розвитку сільських територій присвячені роботи таких науковців, як: Андрійчук В.Г., Благодатний В.І., Гайдуцький П.І., Гладій М.В., Ільчук М.М., Калінчик М.В., Мармуль Л.О., Саблук П.Т., Савченко В.Д., Федоров М.М., Шакіров Ф.К., Юрчишин В.В. та ін. Однак проблем розвитку сіль–

ських територій на основі інноваційної моделі розвитку сільських територій присвячено недостатньо уваги і це потребує подальшого дослідження.

Мета статті – розробити інноваційну модель розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток сільських територій України на даному етапі можливий лише на основі відповідної моделі, яка має розроблятися в кожному регіоні і враховувати його особливості та можливості. Становлення інноваційної моделі розвитку сільської території вимагає вирішення наступних завдань: формування економічних механізмів стимулювання попиту на інноваційну продукцію, пільгове кредитування ресурсів, кредитної підтримки і пільгового оподаткування інноваційних проектів; підвищення рівня капіталізації інтелектуальної власності через введення її об'єктів у господарський обіг та подальше використання отриманих результатів; підвищення рівня фінансування регіональної аграрної науки за рахунок усіх джерел; створення гнучкої системи регіональної інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити швидкий перехід від фундаментальних і прикладних досліджень до практичного застосування їх результатів.

На рис. 1 показана загальна інноваційна модель розвитку сільських територій України, основними складовими якої є використання комплексного підходу до розвитку економічного потенціалу сільських територій, розвиток інноваційної інфраструктури і створення регіональних модельних центрів розвитку сільських територій України.

В сучасних умовах заходи інноваційного розвитку аграрного виробництва повинні бути допо-

внені проектами комплексного та стійкого розвитку сільських територій, які включають не лише сільське господарство, але й місцеву промисловість, будівництво, торгівлю, туризм, соціально–побутове обслуговування. Без цього неможливо підвищити ефективність економіки та покращити умови проживання в сільській місцевості.

Інноваційний підхід передбачає створення регіональних модельних центрів розвитку сільських територій. У них повинні наглядно відтворюватися моделі – приклади села XXI століття, в яких виробництво й побут побудовані на інноваційних технологіях. Але саме головне – у них необхідно зосередити інвестиційні ресурси, регіональні і місцеві бізнес–проекти, які привабливі для потенційних сільських підприємців.

Модель, яка має назву «Нова сільська громада», в Україні вже створена згідно з наказу Міністерства аграрної політики України № 280 від 01.06.2010 р. [4]. Вона спрямована на розробку та реалізацію демонстраційних програм соціально–економічного розвитку сільських територіальних громад у: Поліссі (Житомирська область), Карпатському регіоні (Івано–Франківська) і дає можливість запровадити конкурентоспроможне та екологічнобезпечне сільськогосподарське виробництво, підвищити рівень життя сільського населення, створити комфортні умови проживання на селі і на цій основі забезпечити сталий розвиток сільських територій.

Головними завданнями моделі «Нова сільська громада» є: диверсифікація виробництва, підвищення рівня зайнятості сільського населення та зменшення трудової міграції; стимулю-

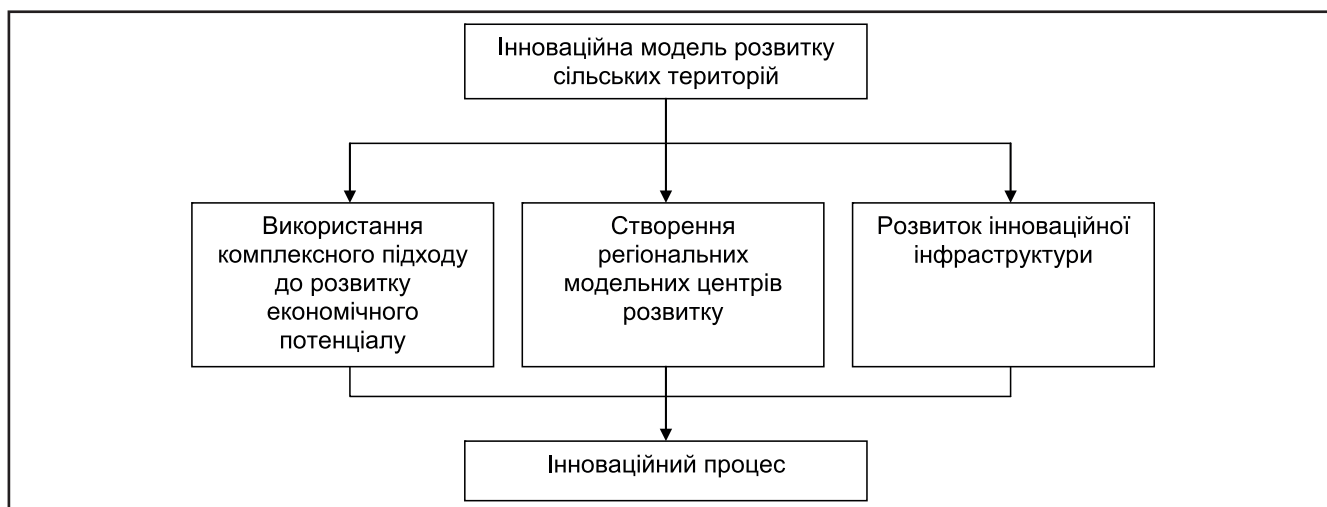

Рисунок 1. Інноваційна модель розвитку сільських територій України

* складено автором

вання створення нових робочих місць і розвитку підприємницької діяльності; розвиток партнерства держави, бізнесу і територіальних громад; узгодження економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання.

Інноваційний розвиток сільських територій повинен базуватися на дієвій інноваційній інфраструктурі, що трактується як весь необхідний спектр державних і приватних установ та організацій, які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного процесу [6].

На рис. 2. показано проект інноваційної інфраструктури сільських територій.

Обласні, районні адміністрації та ради повинні активно сприяти інноваційному розвитку сільських територій. Зокрема, вести переговори, підписувати меморандуми з підприємствами, що реалізують інноваційні проекти, проводити прес-конференції за їх участю, а також створювати робочі групи на місцях.

В інноваційному розвитку сільських територій особливу роль слід відвести аграрним вузам та прикладній науці молоді. Їх пріоритети в інноваційному розвитку наступні: розроблення нового генетичного матеріалу елітної насінницької та племінної продукції; упровадження біотехнологій, екологічних засобів захисту рослин і тварин;

збереження родючості ґрунтів; науково-технічне обслуговування будівельного виробництва; розроблення та впровадження альтернативних видів енергії; забезпечення контролю за якістю; методичне роз'яснення щодо створення бізнес-інкубаторів, технопарків тощо.

Необхідно створити за участю навчальних закладів інноваційні центри розвитку на місцях, які б займалися формуванням бази даних для інформаційного забезпечення циклу інноваційної діяльності, розробкою інноваційного дайджесту і проведенням постійних спеціалізованих курсів та семінарів.

Слід зазначити, що великий інноваційний потенціал має система кооперації. Вона може бути розповсюджена на всі сфери життєдіяльності сільських мешканців: виробництво, переробку, закупівлю, збут сільськогосподарської продукції, житлове будівництво, розвиток підприємництва.

Розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів сприятиме не тільки підвищенню прозорості каналів реалізації продукції на внутрішньому ринку, зменшенню витрат сільгоспвиробників та зростанню інтенсивності просування продукції, але й допоможе збільшити обсяги та ефективність експорту аграрної продукції.

Ініціаторами формування обслуговуючих кооперативів повинні бути сільськогосподарські

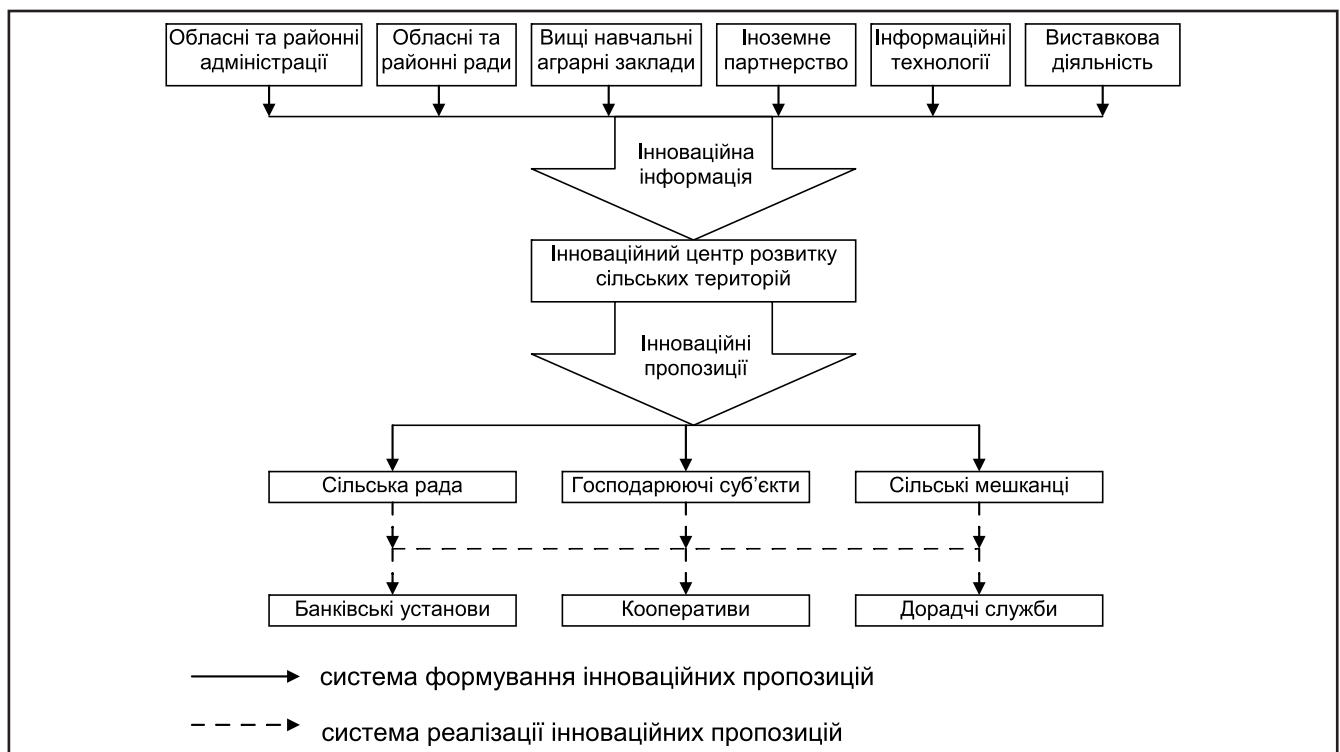

Рисунок 2. Проект інноваційної інфраструктури сільських територій

* складено автором

товаровиробники. Проте на практиці ініціатори зустрічаються з проблемою браку фінансових ресурсів, тому державна підтримка кооперативів є гостро необхідною. Крім зменшення обсягу державної фінансової підтримки, перешкодою для залучення нових членів кооперативів, зокрема сільського населення, є подвійне оподаткування – необхідність сплати членами податку з доходів фізичних осіб, а кооперативами – податку на прибуток. Сьогодні лише 5–7% обслуговуючих кооперативів є неприбутковими організаціями, решта вимушені сплачувати податки.

Альтернативу державному фінансуванню діяльності обслуговуючих кооперативів становлять інвестиції великих компаній, зацікавлених в якійсій сировині. Так, проект створення обслуговуючих кооперативів ініціювала компанія «Данон–Україна» у співдружності з Міжнародною добродійною організацією «Heifer International Ukraine» (HIU) за підтримки держадміністрацій Херсонської, Кіровоградської, Запорізької областей. Проект передбачає надання виробникам молока фінансової та інституціональної підтримки (тренінги, консультації, майстер–класи), а також забезпечення необхідною технікою, включаючи установки для охолодження молока, аналізатори його якості.

Реалізація зазначеного проекту підвищить конкурентоспроможність як переробного підприємства – компанії «Данон–Україна», так і сільськогосподарських виробників. У той же час для виробників–членів кооперативу існує ризик стати певною мірою залежними від компанії–ініціатора проекту. Такий кооператив повинен розвивати й інші канали реалізації продукції, зокрема експортні.

Зважаючи на те, що розвиток обслуговуючих кооперативів є нерівномірним у регіонах України, можна зробити висновок, що значну роль у стимулюванні цих процесів відіграють місцеві органи влади. Хоча, як свідчить світова практика, все, що потрібно кооперативу від держави для нормального функціонування, – це дозвіл на його створення.

Активному інноваційному розвитку сприяє також іноземне партнерство. Так, у Жмеринському районі Вінницької області реалізується програма «Хайфер Проджект Інтернешнл», штаб–квартира якої розташована у США, місті Літл Рок штату Арканзас.

Протягом усіх років у програмі «Хайфер Проджект Інтернешнл» приділяється велика увага тендерним питанням, рівності прав членів роди–

ни та зміцненню сім'ї при впровадженні кожного проекту. З 1994 року – початку діяльності програми в Україні, у нашій державі започатковано 40 проектів, зокрема в Львівській, Закарпатській, Івано–Франківській, Тернопільській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Вінницькій та інших областях. На стадіях розробки та затвердження знаходяться проекти для громад кількох областей. У планах – поширення допомоги потребуючим громадам на всій території України.

Нині майже 2200 сільських родин, об'єднаних у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи або громадські організації з багатьох регіонів України, отримали племінну худобу, тренінги та іншу технічну допомогу, упроваджуються в життя агроекономічні проекти. Важливими компонентами кожного проекту є навчання ефективним методам господарювання, навикам підприємництва, сприяння розвитку зеленого туризму, використання інноваційних технологій.

В інноваційному розвитку сільських територій особлива роль відводиться і дорадчим службам. Ці служби повинні бути універсальними, тобто працювати над комплексним вирішенням проблем розвитку сільських територій, а саме: надання консультацій сільгосптоваровиробникам із технологічних, економічних, юридичних та інших питань; практичної допомоги у створенні та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, кооперативних агроторгових домів, сільських комунальних підприємств, кредитних спілок, суб'єктів малого й середнього бізнесу; кваліфікованої допомоги сільській громаді в розробці комплексних програм соціально–економічного розвитку села та всебічне інформаційне забезпечення.

Виставкова діяльність також стимулює інноваційний процес сільських територій. Однією із функцій інноваційних центрів розвитку сільських територій є інформування про періодичність проведення різноманітних виставок як на регіональному, так і державному рівнях. Також у місцевих бюджетах необхідно виділити окрему видаткову статтю на погашення витрат працівників сільської ради, пов'язаних із відвідуванням виставкових заходів щодо розвитку сільських територій.

Ефективному інформаційному обміну інформацією сприятиме створення Всеукраїнської мережі сільських територій, яка буде пов'язана вже з існуючою Всесвітньою мережею сіл. Такий інноваційний проект матиме не лише місцеве зна–

чення, а й глобальне. Це дасть змогу сільським мешканцям знайомитися з існуючими проблемами інших населених пунктів та шляхами їх вирішення, здійснювати активну рекламу села відносно розвитку сільського туризму, інших форм малого бізнесу, швидше знаходити партнерів, перейти досвід управління розвитком сільських територій тощо. Однак для реалізації цього заходу потрібно забезпечити сільських жителів персональними комп'ютерами та провести курси щодо їх використання. Вирішити це питання можливо за рахунок державної підтримки.

Висновки

Отже, становлення інноваційної моделі розвитку сільських територій – один з найважливіших системних факторів ефективності використання економічного їх потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності.

Основними складовими загальної інноваційної моделі розвитку сільських територій України є використання комплексного підходу до розвитку їх соціально-економічного потенціалу, розвиток інноваційної інфраструктури, створення модельних центрів розвитку сільських територій України.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Антикризове фінансове управління як економічна система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України:

зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.

2. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Наук. вісник Ужгородського ун-ту: зб. наук. пр. – Сер.: Економіка. – 2011. – Спецвип. 33, ч. 3. – С. 125–129.

3. Важинський Ф.А. Розвинута екологічна інфраструктура – показник конкурентоспроможності регіону / Ф.А. Важинський, В.М. Черторижський // Збірн. науково-технічних праць НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.6. – С. 212–217.

4. Галузева програма соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект «Нова сільська громада») від 01.06.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.6420.0>.

5. Колодійчук А.В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний // Зб. наук.-техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.

6. Кузьмін О.Є. Сутність та види інноваційної інфраструктури [Електронний ресурс] / О.Є. Кузьмін, Т.М. Шотік. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomikk/2008_628/27.pdf

7. Шевчук Л.Т. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес-інкубаторів / Л.Т. Шевчук, А.В. Колодійчук // Журнал «Регіональна економіка», 2013. – №1(67). – С. 178–184.

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ЩУКІН Б.М., КОНДУКОЦОВА Н.В., СОРОЧИНЕЦЬ Т.Г. Реальний сектор як лідер національної економіки.....	3
ЛІП В.Е., ПИСЬМЕННА У.Є. Формування ринку енергоефективних технологій та послуг як економічного механізму реалізації політики сталого розвитку.....	9
СОТНІЧЕНКО О.А. Фінансовий інструментарій регулювання товарообороту країни.....	17
СУХОМЛИН Л.Є. Макроекономічне планування підготовки фахівців.....	27

Інноваційно-інвестиційна політика

ЖИХОР О.Б., БІЛЬСЬКА О.В., ЮХНО І.Є. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства.....	34
ШАБРАНСЬКА Н.І. Організаційно-економічний механізм регулювання інноваційної діяльності з урахуванням різних форм господарювання.....	41

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ГУШТАН Т.В. Роль інформаційних ресурсів і комунікацій в управлінні товарним асортиментом.....	50
СІДНЄВА Ж.К., ГМИРЯ А.О. Економічні аспекти розвитку молочної промисловості України.....	54
ЗАХАРЧЕНКО О.В. Державна підтримка розвитку галузі рослинництва на сучасному етапі.....	62
КИРИЧЕНКО О.М. Удосконалення організацією імпортерських операцій в міжнародній діяльності фірми.....	71
КОРСУН А.С. Аналіз тенденцій розвитку аграрних підприємств як потенційних лізингодержувачів.....	76
СЕЛІВЕРСТОВА Л.С. Особливості формування сприятливого підприємницького середовища в Україні.....	81
СТРІЛЬЧУК Ю.І. Банківське кредитування населення у забезпеченні сталого розвитку.....	84
ЧУКАЄВА І.К. Інституціональне середовище функціонування та розвитку систем забезпечення вуглеводнями.....	91

Розвиток регіональної економіки

ГАВРИЛКО П.П. Основні форми та методи державного регулювання економіки регіону.....	96
---	----

Соціально-трудова проблеми

ДЕМИДОВА М.М. Методична оцінка ефективності мотивації праці та задоволеності потреб працівників агропідприємств.....	101
ДУДЗЯК О.А. Вплив нетрадиційних джерел енергії та енергозбереження на розвиток сільських територій.....	107
БОДЮК А.В. Фіскалювання надкористування.....	111
ВАЖИНСЬКИЙ Ф.А. Становлення інноваційної моделі розвитку сільських територій України.....	117

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.

2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.

3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– **формування цілей статті** (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
e–mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

ОГОЛОШЕННЯ

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки (ДНДІМЕ) Мінекономрозвитку України оголошує прийом до аспірантури на очну (денну) та заочну форми навчання для здобуття ступеня доктора філософії.

Прийом до аспірантури ДНДІМЕ здійснюється в межах ліцензованого обсягу:
– за рахунок коштів державного бюджету (за державним замовленням);
– за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб (на умовах контракту)

Перелік галузей та спеціальностей, за якими оголошується прийом на навчання в аспірантурі ДНДІМЕ:

- 05– соціальні та поведінкові науки;
- 051– економіка;
- 07– управління та адміністрування;
- 072– фінанси, банківська справа та страхування.

Вступники до аспірантури подають на ім'я директора заяву, особовий листок з обліку кадрів, копію паспорта, копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера (для осіб, які вступають до аспірантури на денну форму навчання), копію диплома магістра (або спеціаліста) із зазначенням здобутої спеціальності та Додатка до диплому. Особам, які здобули вищу освіту за кордоном, встановлюється еквівалентність поданого диплома відповідно до «Порядку визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти», затвердженого наказом МОН України

№ 504 від 05.05.2015 року, копію військового квитка або посвідчення про приписку – для військовозобов'язаних, рекомендація вченої ради вищого навчального закладу щодо вступу до аспірантури (за наявності), міжнародний сертифікат з іноземної мови, який засвідчує рівні B1 – B2 / C1 – C2 (за наявності), медичну довідку про стан здоров'я за формою 086/у, фотокартку 3x4, копію трудової книжки, завірну печаткою відділу кадрів за місцем роботи, автобіографію, список опублікованих праць, винаходів або дослідницька пропозиція. Дослідницька пропозиція – це науковий текст обсягом до 5 стор., підготовлений вступником до аспірантури, в якому обґрунтовується тематика майбутнього дисертаційного дослідження, його актуальність, стан розробки у вітчизняній та зарубіжній науці, можливі шляхи розв'язання поставлених задач тощо.

Паспорт, диплом про вищу освіту та військовий квиток (посвідчення офіцера), подаються вступниками особисто.

Документи приймаються до 1 вересня 2017 року
Порядок роботи Приймальної комісії:
щодня, крім суботи та неділі, з 9.00 до 17.00 год
Телефон для довідок: 044 490 72 75

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№7–8 (194–195) 2017 р.

Періодичність – щомісячник

Редактор Примостка О.О.

Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 25.08.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний

Ум. друк. аркушів 14,65.

Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.

Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38

<http://dndiime.org>, e-mail: zbornik@ukr.net